

L $\frac{83-3}{38}$

LASĪTĀJU PIEPRASĪJUMS
UN TĀ VEIDOŠANA
BIBLIOTĒKĀ

LASTIATU PERASTIINE
AMÄCCEN AT 1/3
BIBLIOTECA

L 83-3
L 38

L
0

Latvijas PSR Kultūras ministrija

IASĪTĀJU PIEPRASĪJUMS UN TĀ VEIDOŠANA BIBLIOTĒKĀ

Zinātniski metodisku rakstu krājums

Latvijas PSR Kultūras ministrijas Mācību iestāžu
metodiskais kabinets

Rīga 1982

028
78.35
La 717

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~83-3843~~

0305030387

Redakcijas kolēģija: A. Deglava, Z. Eglīte, M. Puriņa,
S. Sardiko, R. Vanags

Redaktors R. Vanags

В сборнике научно-методических статей проанализи-
рованы и обобщены данные социологического изучения чита-
тельского спроса в городских поселках Латвийской ССР.

~~L. 61004 - 08~~
~~L. 315(11)-82~~ 136 - 82

4403040000

© V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka, 1982

P r i e k š v ā r d s

Šajā zinātniski metodisko rakstu krājumā ievietoti raksti, kuros atspoguļoti V.Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas (turpmāk LPSR VB) socioloģiskā pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" (1978-1980) materiāli.¹ Kā socioloģiskās informācijas apkopojums šis krājums bibliotēku darbiniekos un citos interesentos var rosināt pārdomas par lasītāju pieprasījuma raksturīgākajām iezīmēm un faktoriem, kas ietekmē tā veidošanos, tādējādi veicinot bibliotēku praktiskā darba pilnīgošanu šajā jomā.

Jēdziens "pieprasījums" apzīmē vienu no visizplatītākajām lasīšanas interešu izpausmēm. Par lasītāju pieprasījumu uzskatāms jebkurš literatūras pieprasījums lasīšanas vajadzību un interešu apmierināšanai neatkarīgi no tā, no kādiem literatūras krājumiem (bibliotēkā vai ārpus tās) lasītājs šo pieprasījumu vēlas apmierināt. Pētot lasītāju pieprasījuma likumsakarības, var konstatēt, ka daudzas parādības šajā sfērā vēl ir neskaidras. Lasītāju pieprasījumi ir ārkārtīgi daudzveidīgi. Vienu grāmatu pieprasa, citu - dažas grāmatas nepieprasītas guļ grāmatnīcu vai bibliotēku plauktos, citu trūkst. Arī iecienītu autoru darbu pieprasījuma intensitāte ir ļoti dažāda un nevienmērīga. Lasītāju pieprasījumu un literatūras izvēli ietekmē un stimulē dažādi iepriekšējās informācijas avoti par grāmatu saturu un kvalitāti - gan personas, kam ir tieši kontakti ar lasītājiem (bibliotekāri, sabiedriskie grāmatu izplatītāji, grāmatnīcu darbinieki u.c.), gan radi, draugi, paziņas, darba biedri, gan arī literatūras propagandas bibliotekārie un bibliogrāfiskie līdzekļi: brīvpieejas fonds, literatūras izstādes, bibliogrāfiskie izdevumi u.c., gan arī masu in-

¹ Pētījumu veica sešos LPSR pilsētciematos: Aknīstē (Jēkabpils raj.), Alojā (Limbažu raj.), Bēnē (Dobeles raj.), Cesvainē (Madonas raj.), Dundagā (Talsu raj.), Žiguros (Balvu raj.). Sīkāk par pētījuma problemātiku un metodiku sk.: Чтение и формирование личности: Тез. докл. и сообщ. реоп. науч.-практ. конф. (г. Мадона, 25-26 нояб. 1980 г.) / Гос. б-ка ЛатвССР им. В.Лациса. - Р., 1980. - 46 с.

formācijas līdzekļi, grāmatu reklāma, visbeidzot - pati grāmata, tās noformējums un citi elementi.

Zinātniski metodisko rakstu krājumu ievada S. S a r - d i k o raksts "Bibliotēku darbs lasītāju pieprasījuma veidošanā un tā uzlabošanas iespējas", kurā analizēta literatūras izvēles avotu un literatūras propagandas bibliotekāro un bibliogrāfisko līdzekļu ietekme uz lasītāju pieprasījumu un literatūras izvēli. Īpaša uzmanība veltīta bibliotekāra lomai literatūras individuālajā ieteikšanā lasītājiem un brīvpieejas fonda efektivitātei literatūras patstāvīgā izvēlē.

Jēdziens "lasītāju pieprasījuma veidošana" interpretēts kā lasīšanas vadītāju apzināta darbība lasīšanas saturu un lasīšanas kultūras izkopšanā, izmantojot dažādas literatūras propagandas formas un metodes un ievērojot gan personas subjektīvās, gan visas sabiedrības objektīvās lasīšanas intereses un vajadzības. Savukārt ar jēdzieniem "pieprasījuma ietekmētājfaktori" un "literatūras izvēles avoti (līdzekļi)" jāsaprot informācijas un propagandas līdzekļu kopums, kas tieši ietekmē pieprasījumu un literatūras izvēli.

I. G r i n v a l d e un L. G a i l i t e rakstā "Daļlīteratūras lasīšanas un pieprasījuma struktūra" apkopjušas datus par vienotajā padomju daudznāciju literatūrā ietilpstošo nacionālo literatūru un progresīvās ārzemju literatūras lasīšanu un pieprasījumu. Aplūkots arī bibliotēkas loma daļlīteratūras lasīšanas internacionalizācijas procesā, it īpaši tā praktiskie aspekti.

V. G r u n d u l e rakstā "Literatūras propaganda masu komunikācijas līdzekļos" aplūko galvenokārt televīzijas, radio un kino stimulējošo ietekmi uz lasītāju pieprasījumu. Īpaša uzmanība pievērsta Latvijas radio un televīzijas literāro raidījumu lomai literatūras izvēlē un akcentēta doma, ka lasīšanas diapazons paplašināšanā nepieciešams plašāk izmantot masu komunikācijas līdzekļu sniegto informāciju.

I. K a l i n k a izpētījusi lasītāju auditorijas sociāldemogrāfisko struktūru republikas pilsētciematos. Rakstā "Lasītājs Latvijas PSR pilsētciematos" ietvertais statistiskais materiāls palīdz izvērtēt iedzīvotāju bibliotekāro aptvērumu un bibliotēku izmantošanas intensitāti dažādās lasītāju grupās.

Pētījuma materiāli dod iespēju sniegt bibliotēkām konkrētus ieteikumus lasišanas organizēšanas un vadīšanas pilnigošanai, priekšplānā izvirzot šādus uzdevumus: pirmkārt, daudzpusīgu lasišanas interešu veidošanu un lasišanas kultūras audzināšanu, otrkārt, lasītāju pieprasījumu izpēti un apmierināšanu, treškārt, lasītāju kontingenta nostiprināšanu bibliotēkā.¹

Pētījums dod pamatu vispārinājumiem, kas nav attiecināmi tikai uz izpētes bāzēm, bet var sniegt ierosmi aplūkojamā jautājuma optimālam risinājumam visu tipu bibliotēkās. Pētījums pierāda, cik aktuāla ir noturīgu lasišanas vajadzību un interešu audzināšana, kā arī stabila lasītāju kontingenta veidošana, tāpēc bibliotēkām šie pasākumi jāveic mērķtiecīgāk, aktīvāk un nopietnāk, neaprobežojoties tikai ar lasītāju pieprasījumu apmierināšanu.

Krājuma pielikumā sniegts īss pētījuma metodikas raksturojums, kā arī ievietota daļa pētījuma gaitā iegūto statistisko materiālu, kas ilustrē būtiskākos lasišanas un lasītāju pieprasījuma kvantitatīvos un kvalitatīvos rādītājus un papildina krājumā ievietotos rakstus. Iegūto datu mehanizētā apstrāde veikta Latvijas PSR ZA Ekonomikas institūta skaitļošanas centrā.

Zinātniski metodisko rakstu krājums paredzēts bibliotēku darbiniekiem, īpaši bibliotēku darba vadītājiem un metodikām, kā arī visiem, kas interesējas par lasišanas socioloģijas problēmām.

¹ Sīkāk par to sk. izdevumā: Socioloģiskā pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" rezultāti: Uzziņa / V.Lāča LPSR Valsts b-ka. - R., 1982. - 33 lpp.

BIBLIOTĒKU DARBS LASĪTĀJU PĒRPRASĪJUMA VEIDOŠANĀ UN TĀ UZLABOŠANAS IESPĒJAS

Lasītāju pieprasījumu un literatūras izvēli ietekmē dažādi informācijas un propagandas līdzekļi kā vidutāji starp grāmatu un lasītāju: ģimenes locekļu, draugu, paziņu, darba biedru ieteikumi, literatūras propagandas bibliotekārie un bibliogrāfiskie līdzekļi (bibliotēskas brīvpieejas fonds, literatūras izstādes, bibliotekāra ieteikums, bibliogrāfiskie apskati, bibliogrāfiskie izdevumi u.c.), masu informācijas līdzekļi (prese, televīzija, radio, kino). Lai kvantitatīvi un kvalitatīvi pilnīgotu lasīšanas vajadzību un interešu sistēmu, nepieciešams izpētīt lasītāju pieprasījuma veidošanās mehānismu un, pirmkārt, sabiedrības iespējas ietekmēt šo mehānismu.

Galvenie komponenti, kas raksturo lasītāju pieprasījumu un literatūras izvēli, ir pieprasījuma saturs un raksturs, literatūras izvēles avotu un literatūras propagandas bibliotekāro un bibliogrāfisko līdzekļu izmantojums, lasītāju patstāvība dažādu literatūras izvēles avotu izmantošanā.

Pēc iedzīvotāju aptaujas datiem, 23% lasītāju (tai skaitā arī tie, kuri neizmanto bibliotēku) aptaujas periodā lasīja populārzinātnisko, speciālo vai mācību literatūru. Lasītāju formulāru analīze liecina, ka literatūru dažādās zinātnu nozarēs bibliotēkā ņēma 68% lasītāju. Sabiedriski politisko literatūru lasīja 48% (31-60%)¹, citu nozaru literatūru - 51% (40 - 58%), daļlīteratūru - 90% (62 - 97%) bibliotēku abonentu.

No sabiedriski politiskās literatūras tematiskajām grupām vislielāko interesi izraisījuši literatūra par filozofijas, ētikas, psiholoģijas problēmām (23% lasītāju), par socialistiskās valsts un tiesību jautājumiem literatūru izvēlējušies 19% biblio-

¹ Iekavās norādīta lasītāju īpatsvara svārstību amplitūda apskatotajās bibliotēkās atkarā no sociālprofesionālās piederības.

tēku lasītāju un grāmatas par vēsturi - 17% lasītāju. Pēc 1978.gada datiem, bibliotēkās aktīvi pieprasīti V.I. Ļeņina darbi un literatūra par viņa dzīvi un darbību, L.Brežņeva darbi, it īpaši "Mazā zeme", "Atdzimšana", arī juridiskā literatūra, piem., V.Darbiņa "Tik labs puisītis bija", Ē.Stroda "Alkatīgās atbalsis", A.Vaksberga "Pēc likuma un sirdsapziņas", J.Torvalda "Kriminālistikas simt gadu", A.Bezuglova "Aiz sprieduma rindām". Mazāk pieprasīta literatūra par ekonomikas un politikas jautājumiem, par pedagogiju.

C i t u n o z a r u l i t e r a t ū r u (dabaszinātņu, tehnisko, lauksaimniecības, mākslas u.c.) lasa 51% pilsētciešmatu bibliotēku abonentu. Visvairāk tiek lasīta literatūra par dabaszinātņu, tehnikas, ģeogrāfijas jautājumiem. Nozaru literatūras lasīšanas diference starp dažādām lasītāju sociālprofesionālajām grupām nav liela, tikai 16% (to izvēlējušies 41% lauksaimniecībā nodarbināto strādnieku un kolhoznieku, 55% mācību iestāžu audzēkņu, 57% kalpotāju speciālistu).

No tehniskās literatūras pieprasīta gan ražošanas tehniskā literatūra (to aktīvi izmantojuši masu profesiju strādnieki un inženiertehniskie darbinieki), gan populārzinātniskā literatūra, īpaši tāda, ko var izmantot amatieriem. Aktīvi pieprasītas dažādas masu profesiju strādniekiem paredzētās rokasgrāmatas. No ģeogrāfijas literatūras īpašu piekrišanu guvušas A.Lielā grāmatas ("Karavēlas iziet okeānā", "Uz musonu krastiem" u.c.), J.Senkeviča "Uz "Ra" pāri Atlantijas okeānam", T.Heijerdāla "Paradīzi meklējot", populārs ir žurnāls "Вокруг света". Dabaszinātņu literatūrā populārākie ir B.Gržimeka un Dž.Darela darbi, žurnāls "Наука и жизнь". Medicīnas literatūra lasītāju pieprasījumā pārstāvēta ļoti pieticīgi.

Samērā aktīvi lasītas beletrizētas biogrāfijas - A.Stankoviča apcere par E.Dērziņu "Dvēseles atbalss", O.Sinjorelli grāmata "Eleonora Dāze", A.Moruā "Bairons" u.c.

Visvairāk lasītāji pieprasījuši d a i l i t e r a t ū r u. Latviešu padomju literatūru bibliotēkā izvēlējušies 64% lasītāju, krievu padomju autoru darbus - 58%, citu PSRS

tautu literatūru - 36% lasītāju. Latviešu un krievu pirmepodomju literatūru izraudzījušies attiecīgi 20% un 15% lasītāju. Ārzemju klasisko un mūsdienu literatūru izvēlējušies 68% lasītāju. Konstatētā lasīšanas aina uzskatāmi raksturo pilsētciematu iedzīvotāju lasīšanas intereses. Visvairāk lasītais autors ir Latvijas PSR Tautas rakstnieks Vilis Lācis, bet populārākā grāmata - viņa romāns "Zvejnieku dēls". Pēc V.Lāča darbiem visvairāk lasītas A.Dripes grāmatas (populārākā - "Bet kā ar meitenēm?"), A.Kolberga ("Cilvēks, kas skrēja pāri ielai"), J.Niedres ("Ne jau katram uztic visgrūtāko"), Dž.Londona, Dž.Golsvertija, A.Dimā darbi, Ž.Verna "Noslēpumu sala", J.Bondareva "Krasts", A.Čakovska "Blokāde".¹

Aptaujā un bibliotēku abonētu formulu analīzē iegūto informāciju par dažādu nozaru literatūras lasīšanu apstiprina pieprasījumu uzskaites dati (sk. 1.tab.).

1. t a b u l a

Bibliotēku lasītāju pieprasījumi pēc literatūras

	Pieprasījumu skaits (abs.skaitļos)	% no pieprasījumu kopskaita
Pavisam pieprasījumu	6026	100
Daiļliteratūra	4505	75
Sabiedriski politiskā literatūra	716	12
Dabaszinātņu un ražošanas literatūra	401	6
Citu nozaru literatūra	404	7

Iedzīvotāju kultūras izaugsme un pašizglītošanās ir cieši saistīta ar lasīšanas interešu diapazona paplašināšanos. Svarīgs rādītājs, kas raksturo lasītāju garīgo vajadzību plašumu, ir lasīšanas daudzpusība. Optimāla ir tāda lasīšanas struktūra, kurā ietilpst grāmatas un periodiskie izdevumi no trim literatūras kompleksiem: sabiedriski politiskās literatūras, eksakto un humanitāro zinātņu literatūras un

¹ Sīkāk par daiļliteratūras lasīšanas un pieprasījuma struktūru sk. I.Grīvaldes un L.Gailītes rakstā 27.-49. lpp.

dailliteratūras.¹ Tos varētu uzskatīt par harmoniski attīstīta cilvēka lasīšanas galvenajiem komponentiem. Tātad jēdziens "daudzpusīga lasīšana" apzīmē vairāku literatūras nozaru lasīšanu ar dažādu tās individualizācijas pakāpi. Protams, ne jau par katru cenu jātiecas pēc daudzpusības, jo harmoniski attīstīta personība nav sinonīms cilvēkam, kuru vienādi interesē viss.

Lasītāju formulāru analizē konstatēts, ka caurmērā tikai 27% bibliotēkas lasītāju (neskaitot mācību iestāžu audzēkņus, kuru lasīšanas daudzpusību nosaka skolas programmas) ir plašs interešu loks, jo viņi pieprasa iespieddarbus no trim literatūras kompleksiem. Tas liecina, ka vairums bibliotēkas lasītāju (73%) īpaši nedomā par sava lasīšanas repertuāra paplašināšanu. Visvairāk tādu lasītāju ir laukkopju un lopkopju grupās, vismazāk - mediķu, izglītības un kultūras darbinieku, kā arī partijas un padomju darbinieku vidū. Lasīšanas daudzpusības aimu dažādās lasītāju grupās raksturo 2. tab.

Tātad lasītāji ar plašu lasīšanas diapazonu ir visās bibliotēku abonētu sociālprofesionālajās grupās, taču to īpatsvars dažādās grupās svārstās no 17 līdz 36%: 25% - nelauksaimniecisko profesiju strādnieku un kolhoznieku, 33% - speciālistu, 28% - pārējo kalpotāju, bet vismazāk - 17% - lauksaimniecisko profesiju strādnieku un kolhoznieku. 43% šīs grupas lasītāju bibliotēkā izvēlas tikai dailliteratūru (pavisam tādu lasītāju ir 32%). Lasīšanas daudzpusības rādītāja nelielā diference (19%) liecina par mūsu sabiedrības sociāl-kulturālo viendabību, garīgā un fiziskā darba darītāju interešu robežu izlīdzināšanos.

Rūpējoties par daudzpusīgu lasīšanas interešu veidošanu, īpašu uzmanību bibliotēkām ieteicams pievērst lasīšanas virzībai, t.i., lasīšanas interešu daudzpusībai (plašumam), dziļumam un noturībai, lasīšanas interešu strukturai (vispār-

¹ Lasīšanas daudzpusības problēmas teorētiskie un praktiskie aspekti sīkāk aplūkoti kolektīvajā monogrāfijā: Книга и чтение в жизни небольших городов. - М.: Книга, 1978, с. 30-42.

2. tabula

Iesītāju attiecība sociālprofesionālajās grupās atkarā no bibliotēkas fonda izmantošanas daudzpusības (%)

Iesītāju grupa	Literatūras komplekss									
	Darīt. Sab. pol. Lit. Ot. tū. nozār. Lit. Darīt. Sab. pol. Lit. Ot. tū. nozār. Lit. Darīt. Sab. pol. Lit. Ot. tū. nozār. Lit.									
Menināzatori	21	14	19	2	38	1	5			
Iepkopji	16	18	9	-	52	-	5			
Iaukkopji	14	11	11	6	50	-	8			
Pārējie lauksaimn. profesiju strādnieki un kolhoznieki	6	11	28	5	28	5	17			
Lauksaimniecības speciālisti	15	19	26	7	23	4	6			
Inženiertehniskie darbinieki, uzņēmumu, oehu vadītāji	32	16	12	4	25	4	7			
Augstas un vidējas kvalifikācijas strādnieki	27	16	17	2	30	2	6			
Mazkvalificēta un nekvalificēta darbe strādnieki	21	15	19	1	40	-	4			
Pertijas, pedomju darbinieki	38	14	10	3	14	14	7			
Izglītības, kultūras darbinieki	38	10	13	5	16	13	5			
Medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	46	9	12	5	23	1	4			
Sadzīves sfēras un tirdzniecības darbinieki	21	16	12	2	42	2	5			
Manaps, uzskaites, kancelejas darbinieki	23	16	9	-	47	2	3			

izglītojošās un profesionālās lasīšanas attiecībā (pēc zinātņu nozarēm). Informāciju par lasīšanas virzību sniedz sistematiska lasītāju formulāru analīze, individuālās pārrunas, lasītāju atsauksmes par izlasīto, u.c.

Jūtami paaugstinājies iedzīvotāju vispārīgās izglītības un politisko zināšanu līmenis, palielinājusies viņu informētība. Lasītāji arvien biežāk ierodas bibliotēkā ar noteiktiem pieprasījumiem, kurus nosacīti var iedalīt konkrētajos (kad lasītājs pieprasa kādu noteiktu iespieddarbu) vai tematiskajos pieprasījumos (kad lasītājs pieprasa literatūru par noteiktu tematu, jautājumu vai daļlīteratūras žanru, vai arī interesējas par kāda autora daļrādī). Nenoteiktais pieprasījums ir tāds, kad lasītājs lūdz iedot palasīt " kaut ko interesantu" vai ierodas bibliotēkā ar t.s. "mēmo" pieprasījumu, kad lasītājs aktīvi, patstāvīgi meklē literatūru brīvpieejas fondā.

Pieprasījumu uzskaitē rāda, ka 1524 jeb 25% visu pieprasījumu ir vai nu par noteiktu tematu vai žanru (619 jeb 10%), vai arī pēc konkrētiem iespieddarbiem (909 jeb 15%).

Ar n o t e i k t a j i e m pieprasījumiem bibliotēkā visbiežāk ierodas speciālisti un mācību iestāžu audzēkņi (par noteikto un nenoteikto pieprasījumu attiecību lasītāju sociālprofesionālajās grupās sk. pielikuma 28. tab.). Šī pieprasījuma veida īpatsvara diapazons lasītāju sociālprofesionālajās grupās ir no 11% līdz 47%. Piem., kultūras un izglītības darbinieku grupā reģistrēti 30% konkrēto un 17% tematisko pieprasījumu, lauksaimniecības speciālistu grupā - attiecīgi 7% un 11%.

Noteikto pieprasījumu visvairāk ir bibliotēkas abonētu grupās ar vidējo un augstāko izglītību (sk. 3. tab.).

Noteiktie pieprasījumi atkarā no papēmtās literatūras saturs sadalās šādi: sabiedriski politiskā literatūra - 24%, dabaszinātņu un ražošanas literatūra - 13%, citu nozaru literatūra - 11%, daļlīteratūra - 52%. Kā redzams, daļlīteratūras pieprasījumu ir nedaudz vairāk nekā citu nozaru literatūras pieprasījumu kopā (attiecīgi 52 un 48%).

3. t a b u l a
Lasītāju pieprasījumu raksturs atkarā no izglītības (%)

Izglītība	Lasītāju pieprasījumi		
	noteiktie	nenoteiktie	"mēmie"
Līdz 4 kl.	9	36	55
5.-8.kl., nep.vidējā	23	5	72
Vidējā	26	5	69
Vidējā speciālā	28	8	64
Augstākā	35	6	59

N e n o t e i k t i e pieprasījumi (to pavisam 340 jeb 6%) izpaužas lasītāju lūgumos: "kaut ko interesantu", "kaut ko labu palasīt", "kaut ko, kas raiti lasās", "kādu labu grāmatu", "kaut ko skaistu", "kaut ko no jaunākās literatūras", "kaut ko aizraujošu", "kaut ko par dzīvi", "kaut ko pēc jūsu gaumes", "kaut ko no franču literatūras". Tie apliecina pilnīgu uzticēšanos bibliotekāram. Grupējot šos lasītāju pieprasījumus, īpaši spilgti vērojama diferencēta interese par daiļliteratūru: par daiļdarba fabulu, saistošu intrigu, par novitātēm, konkrētas tautas literatūru. Nenoteiktie pieprasījumi ir raksturīgi mazlasītājiem ar neizkoptu bibliogrāfisko kultūru, kuri nepietiekami orientējas literatūrā, bet šie pieprasījumi nereti liecina arī par samērā augstu lasītāja erudīciju, kad grūti atrast piemērotu, vēl nelasītu grāmatu konkrētā interešu lokā (piem., mācību iestāžu audzēkņu vidū šie pieprasījumi sastāda 2%, bet kalpotāju speciālistu grupā - 6%). Nenoteiktais pieprasījums, kad bibliotekāra un lasītāja sarunas iniciators ir pats lasītājs, ir istā reize daivam un aktīvam lasītāja un bibliotekāra dialogam. Pieredzējis bibliotekārs ne tikai precīzē lasītāja pieprasījumu un palīdz atrast optimālāko literatūras meklēšanas ceļu, bet arī pats iegūst jaunu informāciju par lasītāju un viņa interesēm.

No 6026 registrētajiem lasītāju pieprasījumiem lielākā daļa ir t.s. "mēmie" pieprasījumi (4162 jeb 69%). Lai gan

lasītājs nepasaka, par ko viņš interesējas, kādu lasāmvielu vēlas saņemt, tas nenozīmē, ka viņam ir vienalga, ko lasīt. "Mēmie" pieprasījumi raksturīgi visām bibliotēskas lasītāju grupām neatkarīgi no vecuma, izglītības vai sociālprofesionālās piederības, pie tam vīriešiem biežāk nekā sievietēm (attiecīgi 76% un 65% pieprasījumu).

Pētījumā neapstiprinājās pieņēmums, ka lasītāju vairākums ierodas bibliotēkā, jau iepriekš informēti par viņus interesējošo literatūru. Uzskaites periodā 39% pieprasījumu pamatojušies uz bibliotēskas lasītāju informētību par konkrēto iespieddarbu jau pirms ierašanās bibliotēkā. Viņu izvēli parasti ietekmējuši citu lasītāju (ģimenes locekļu, draugu, darba biedru) ieteikumi, informācija presē, radio un TV, kino- un telefilmās, kā arī citi ārpusbibliotekārie līdzekļi. 61% pieprasījumu radušies tieši bibliotēkā, iepazīstot brīvpieejas fondu, literatūras izstādes un citu lasītāju atnestās grāmatas, pēc bibliotekāra individuāla ieteikuma u. tml. 67% "mēmo" pieprasījumu apmierināti, lasītājiem izvēloties grāmatas, par kurām viņiem nebija priekšzināšanu.

Neatkarīgi no tā, vai lasītājs literatūru izvēlējās patstāvīgi vai arī izmantoja bibliotekāra palīdzību, bibliotekārs pieprasījumu uzskaites laikā noskaidroja, vai lasītājs par izraudzīto grāmatu agrāk zinājis, vai meklējis tieši šo grāmatu, vai nejauši atradis plauktā, vai kāds viņam to ieteicis izlasīt, kā viņš par to uzzinājis. Pēc šīm atbildēm zināmā mērā var spriest par literatūras izvēles un pieprasījuma ietekmētājfaktoriem (sk. 4. tab.).

Iegūtie dati raksturo dažādu informācijas, literatūras propagandas avotu un līdzekļu nozīmi bibliotēskas lasītāju pieprasījumu veidošanā. Galvenie literatūras izvēles ietekmētājfaktori ir: bibliotēka ar savu iekārtojumu un bibliotekāra ieteikumi (44%), personiskā interese (35%), tuvinieki, draugi, paziņas, darba biedri (14%), masu informācijas līdzekļi (7%).

Konkrētas grāmatas izvēli visbiežāk nosaka literatūras propagandas bibliotekārie un bibliogrāfiskie līdzekļi:

Literatūras izvēles un pieprasījuma ietekmētājfaktori
(% no pieprasījumu skaita)

Pieprasījuma ietekmētājfaktori	Aknīste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dundaga	Žiguri	Kopā
Draugu, ģimenes locekļu, radu, paziņu ieteikumi	16	6	13	10	17	32	14
Masu komunikācijas līdzekļu ietekme	23	4	7	5	5	3	7
Bibliotekāra ieteikums	7	11	14	14	9	13	12
Citu bibliotekāro līdzekļu ietekme	41	40	56	30	50	50	32
Personiska interese	13	75	10	41	18	2	35

brīvpieejas fonds, izstādes, bibliotekāra mutvārdu ieteikums, bibliogrāfiskais uzziņu fonds. Arī pati grāmata, iepazīšanās ar to ir nozīmīgs pieprasījuma un literatūras izvēles ietekmētājfaktors. Ārpusbibliotekārie literatūras propagandas līdzekļi - informācija periodiskajos izdevumos, radio un TV, kino- un tālelmas, proti, masu komunikācijas līdzekļi, kā arī citu lasītāju (ģimenes locekļu, draugu, darba biedru) ieteikumi literatūras izvēli un pieprasījumu ietekmē daudz mazāk.

Ne visus bibliotekārās propagandas līdzekļus lasītāji izmanto vienādi. Pieprasījumu uzskaitē rāda, ka to vidū fonda brīvā pieeja ieņem pirmo vietu.¹ Izmantojot šo literatūras

¹ Pieprasījumu registrācijas periodā fiksēti visi literatūras izvēles bibliotekārie un bibliogrāfiskie avoti neatkarīgi no tā, vai lasītājs patstāvīgi izvēlējās literatūru, vai arī izmantoja bibliotekāra palīdzību. Ja lasītājs vai bibliotekārs bez brīvpieejas fonda izmantoja vēl kādus literatūras izvēles palīglīdzekļus, bija jāuzrāda tikai viens - pamatavots, bet variantu "brīvpieejas fonds" atzīmēja tikai tad, ja lasītājs vai bibliotekārs citus avotus neizmantoja. Bibliotekāra ieteikumu īpatsvars uzskaitīts atsevišķi.

izvēles avotu, radies 71% pieprasījumu (no 65% speciālistu grupā līdz 82% mājsaimnieču vidū). Otrajā vietā ierindojas literatūras izstādes - 17% pieprasījumu, bet trešajā - bibliotekāra individuālais ieteikums - 12%.

Fonda brīvā pieeja ir ne tikai bibliotēkas fonda organizācijas veids, bet arī mērķtiecīga literatūras propagandas un lasīšanas vadības forma. Brīvpieejas fonds lasītājā rosinā un kāpina interesi par literatūru, tāpēc tam ir liela organizējoša nozīme lasītāju interešu veidošanā. Tas paplašina lasītāju priekšstatu par iespējamo lasīšanas tematiku, palīdz attīstīt patstāvību literatūras izvēlē, palielina fonda apgrozību. Sakarā ar brīvpieejas fonda nozīmīgumu literatūras izvēlē un pieprasījuma veidošanā fonda organizācijas jautājumiem pievēršama vislielākā uzmanība.

Lasītāju apkalpošanas kvalitāte lielā mērā atkarīga no brīvpieejas fonda noformējuma, plauktu izvietojuma, grāmatu kārtojuma uzskatāmības, no tā, kā tiek izmantoti palīglikdzekļi - dažādi informatīvi uzraksti, paskaidrojoši teksti, informatīvi plakāti, kāda ir norāžu sistēma, kas raksturo saistību gan starp fonda nodaļām, gan arī starp fondu, sistemātisko katalogu un vispārīgo rakstu kartotēku.

Ne visas pētījuma bāzu bibliotēkas izmantoja jau par tradicionāliem kļuvušos fonda satura atklāsmes palīglikdzekļus: fonda izvietojuma shēmu, kas lasītājam ļauj orientēties fonda kārtojumā un atrast interesējošo literatūru, grāmatu ieliktnus ("Izlasiet - tas ir interesanti", "Grāmata saņēmusi Ļeņina prēmiju", "Jauns izdevums", "Par šo grāmatu diskutē"), saistes norādes, vispārīgās norādes un īslaicīgas nozīmes norādes uz atbilstošām fonda un sistemātiskā kataloga nodaļām un apakšnodaļām, vispārīgo rakstu kartotēku. CBS filiālbibliotēkām nepieciešama diferencēta metodiskā palīdzība šo palīglikdzekļu sistēmas mērķtiecīgā izveidē un fonda atklāsmes dažādošanā. Nav atrisināts jautājums par bibliotēku centralizētu apgādi ar tādiem skaidrojošajiem un informatīvajiem plakātiem (piem., "Kā lietot katalogus"), kas būtu gan tekstuali, gan grafiski iedarbīgi. Pagaidām

vēl ir maz metodisku norādījumu par dažādu informatīvo elementu lietošanu. Piem., orientēšanos bibliotēkā un tās fondā varētu atvieglot piktogrammas, ja ar tām papildinātu fonda nodaļu nosaukumus, taču par to izmantošanu trūkst pamatotu ieteikumu.

Fondu organizācijas un to satura atklāsmes problēmām īpaša uzmanība tika veltīta 60.gados, taču šis jautājums joprojām ir aktuāls un gaida tālāku risinājumu arī pēc jaunās bibliotēkārās un bibliogrāfiskās klasifikācijas ieviešanas masu bibliotēkās.

Brīvpieejas fonda atklāsmes līdzekļu dažādošana, dažādu literatūras propagandas formu un metožu izmantošana bibliotēkai ļauj pastāvīgi sekot lasītāju pieprasījumam fonda nodaļu un apakšnodaļu vai žanriski tematisko kompleksu ietvaros un īstenot lasīšanas vadību, paplašinot vai sašaurinot lasīšanas repertuāru, novēršot galējības literatūras izvēlē. Brīvpieejas fondā "apraktas" daudzas vērtīgas grāmatas, tās aizmirsuši gan lasītāji, gan bibliotekāri. Konkrētās fonda nodaļās nepieciešams atlasīt nepelnīti aizmirstās grāmatas un sastādīt to propagandas programmu ilgākam laika posmam. Lai stimulētu apzināta lasītāju pieprasījuma veidošanu, rajonu centrālajām bibliotēkām un filiālbibliotēkām būtu lietderīgi aktivizēt vienotā fonda izmantošanu, sistemātiski veikt iepriekšēju sagatavošanos literatūras izsniegšanai, atlasot tematiskas literatūras kopas. Tas palīdzētu abonementa darbiniekiem mērķtiecīgi vadīt literatūras izvēli, prognozēt potenciālo pieprasījumu un apmierināt esošo.

Pārdomāta, sistemātiska literatūras individuālā ieteikšana, pamatojoties uz brīvpieejas fondu, pareizi iekārtotu katalogu un kartotēku sistēmu, kā arī bibliogrāfisko līdzekļu plašu izmantošanu, var veicināt mērķtiecīgu grāmatu izvēli pretstatā gadījuma pieprasījumam un kompensēt bibliotēkas darbinieku ne vienmēr pietiekamo kvalifikāciju.

Pētījuma dati liecina, ka lasītāju pieprasījumu jutami stimulē literatūras izstādes - to ietekmē radušies 17% pie-

prasījumu (no 22% speciālistu grupā līdz 6% mājsaimnieču vidū). Jaunumu izstādes kā literatūras izvēles avots izmantojas 9% gadījumos. Novērojumi rāda, ka no dažām izstādēm lasītāji grāmatas neizvēlas, jo izstāžu tematika ne vienmēr atbilst lasītāju interesēm; citos gadījumos izstādes pietiekami nepopularizā, tāpēc ar tām iepazīstas maz lasītāju.

Starp bibliotekārās propagandas līdzekļiem īpašu vietu ieņem literatūras individuālais ieteikums, bibliotekāra ietekme uz lasītāju pieprasījuma veidošanu un literatūras izvēli.

Visvairāk bibliotekāra ieteikums nepieciešams lasītāju nenoteikto pieprasījumu gadījumos - 93% šo pieprasījumu apmierina ar bibliotekāra ieteikto un viņa palīdzību izvēlēto piemērotāko literatūru. Turpretī lasītājiem, kas ierodas bibliotēkā ar "mēmo" pieprasījumu, bibliotekārs literatūru rekomendē tikai 2-3% gadījumos. Kvalitatīvi apmierināt noteiktos pieprasījumus var tikai tad, ja bibliotekārs labi parzin bibliotēkas fondu. Atšķirībā no konkrēta pieprasījuma, kad lasītājs zina, pēc kāda iespieddarba ierodas bibliotēkā, tematiskais pieprasījums ir plašāks un pieļauj literatūras izvēles variantus (piem., par komjaunatnes vēsturi, par Baikāla-Amūras magistrali, par pastmarku krāšanu, par M. Gorkija daiļradi, par apģērbu konstruēšanu).¹ Tematisko pieprasījumu apmierināšanā bibliotekāra ieteikumu īpatsvars ir augsts (70%), turpretī lasītājiem, kas ierodas bibliotēkā ar konkrēto pieprasījumu, bibliotekārs literatūru rekomendē 2% gadījumos. Bibliotekāri ļoti reti pievērš lasītāju uzmanību citām radniecīgām grāmatām vai līdzīgiem tematiem, nepietiekami aktīvi tiecas paplašināt un padziļināt lasītāju intereses, aprobežojoties ar mehānisku pieprasītās literatūras izsniegšanu. Tas liecina, ka bibliotekārs ne vienmēr prot orientēties iespieddarbu saturā un adresējumā, tāpēc šādai bibliotekāra palīdzībai ir pasīvs raksturs.

¹ Гаронская Л. Удовлетворение тематических запросов читателей библиотек городских поселков. - В кн.: Чтение и формирование личности. Р., 1980, с. 32-34.

Nereti bibliotekārs un lasītājs nesaprot viens otru, jo lasītājs neprot skaidri formulēt savu pieprasījumu, bet bibliotekārs to nepamana un "mēmo" pieprasījumu neprecīzē, nepalīdz literatūras izvēlē. Lasītāju pieprasījumu pilnībā izprast var tikai saturīgā dialogā, bet ne formālā sarunā. Bibliotekāram jāprot uzdot precizējošus jautājumus, izraisot sarunu, kuras gaitā var noskaidrot lasītāja pieprasījuma būtību vai arī precizēt literatūras izvēli. Diemžēl bibliotekārs nereti atturas no tādas sarunas. Pieprasījumu uzskaites periodā bibliotekāra kā lasīšanas vadītāja tieša ietekmē bija izraudzīti 12% iespieddarbu.

Bibliotekāram ir lielas iespējas netieši ietekmēt lasītāju pieprasījumu un literatūras izvēli, ja atlasa vērtīgākās grāmatas un izliek tās tur, kur atrodas citu lasītāju nodotās grāmatas. Ne mazāk svarīgi veikt atbilstošu atlasīšanu sakarā ar svarīgākajām publikācijām periodiskajos izdevumos, interesantākajām radio un televīzijas pārraidēm, tādējādi kāpinot audiovizuālo līdzekļu nozīmi lasīšanas stimulēšanā.

Vērā ņemams literatūras izvēles avots ir citu lasītāju atnestās grāmatas (no 10-12% lauksaimniecisko profesiju strādnieku un kolhoznieku un mājsaimnieču grupās līdz 3% mācību iestāžu audzēkņu vidū). Pavisam šādi radušies 7% pieprasījumu.

Pieprasījumu registrācijas periodā katalogi un kartotēkas palīdzējuši apmierināt 2% pieprasījumu, bet bibliogrāfiskie līdzekļi nav izmantoti gandrīz nemaz (0,2% pieprasījumu). Katalogus, kartotēkas un bibliogrāfiskos līdzekļus pieprasījumu precizēšanai un izpildei galvenokārt izmanto tikai pats bibliotekārs. Lasītāji un bibliotekārs literatūru parasti atlasa tieši no brīvpieejas fonda vai no citu lasītāju atnestajām grāmatām, bet neizmanto katalogus, kartotēkas, bibliogrāfiskos līdzekļus un uzziņu literatūru.

Aptaujā konstatēts, ka 26% bibliotēkas lasītāju laiku pa laikam izmanto katalogus un kartotēkas, 40% lasāmvielu brīvpieejas fondā atrod bez katalogu palīdzības, 30% lasītāju literatūru parasti palīdz sameklēt bibliotekārs, 4%

APSTĀVĒSĒJĀV
C88 C 158

lasītāju uzskatā, ka katalogos un kartotēkās grūti orientēties. Katalogu un kartotēku izmantošanu dažādās lasītāju grupās raksturo 5.tab.

5. t a b u l a

Aptaujāto bibliotēkas lasītāju attieksme pret katalogu un kartotēku izmantošanu (% no aptaujāto skaita)

Lasītāju sociālprofesionālā grupa	Izmanto	Neizmanto, jo		
		grūti orientēties	literatūra nav atrodama bibliotēkās	nav nepieciešamības
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	12	8	21	59
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	12	5	31	52
Speciālisti	39	3	26	32
Pārējie kalpotāji	19	5	40	36

Bibliotēku darba prakse un pētījumā iegūtā informācija rāda, ka ievērojams pieprasījuma un literatūras izvēles stimuls ir bibliogrāfiskie apskati. Par 82% to ietekmē pieprasīto grāmatu lasītāji pirmoreiz uzzinājuši tieši šajos pasākumos; 18% grāmatu jau bija iepriekš zināmas starp personu saziņas kārtā, bet tās pieprasītas bibliogrāfiskā apskata ietekmē. Diemžēl ne visas izpētes bāzu bibliotēkas pietiekami izmanto šo bibliotekārā darba formu (sk. 6.tab.).

Kā redzams, bibliogrāfisko apskatu organizēšanā vēl nav izmantotas visas iespējas: 15% aptaujāto iedzīvotāju vēlas, lai tie notiktu viņu darba vietās.

Bibliotekāri nereti neizmanto viņu rīcībā esošo literatūras propagandas līdzekļu sistēmu, lai gan apzinās to savstarpējo saistījumu, piem., ka bibliogrāfiskie līdzekļi palīdz orientēties katalogos, kartotēkās, brīvpieejas fondā, un tie savukārt papildina ieteicamos bibliogrāfiskos līdzekļus.

6. tabula

Atbildes uz aptaujas jautājumu: vai Jūsu darba vietā notiek bibliotēkas rīkoti bibliogrāfiskie apskati? (% no aptaujāto skaita)

Atbilde	Aknīste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dundaga	Žiguri	Kopā
Notiek	22	34	4	20	17	22	20
Vēl nav notikuši	64	47	75	43	52	52	55
Vēlētos, lai notiktu	7	11	18	22	16	14	15
Nezinu par tādiem	7	8	3	15	15	12	10

Pētījuma laikā Alojās un Dundagas bibliotēkās tika organizēts eksperiments, kas bija īpašu uzdevumu virkne. Tie izpaudās gan eksperimentālu apstākļu un situāciju organizēšanā, gan arī tradicionālo darba formu un metožu padziļināšanā. Bibliotēku darbā tika izmantoti tādi paņēmieni, kuri vēl nebija nostabilizējušies bibliotēku - eksperimenta bāzu praksē (piem., individuāla un kolektīva informācija, vairākdienu literatūras izstādes ārpus bibliotēkas u.tml.). Bibliotēkas saņēma speciālas aptaujas lapas, kas palīdzēja noteikt tādas individuālās bibliogrāfiskās informācijas abonētus, kam ir ilgstoša un padziļināta interese par kādu problēmu vai kuri veic atbildīgu sabiedrisko darbu. Alojās pilsētolemata bibliotēka organizēja vairākdienu tematiskās literatūras skates kultūras namā (piem., "Lielā Tēvijas kara ceļos" - eksponētas 106 grāmatas, izsniegtas 30, "Pie dzīvoju un detektīvi" - eksponētas 96 grāmatas, izsniegtas 67) un speciālistu individuālo informēšanu par viņus interesējošiem tematiem.

Pētījumu bāzēs veikta izstāžu efektivitātes analīze liecina, ka izstādēs ir mērķtiecīgi plašāk nekā līdz šim izmantot īsus paskaidrojošus tekstus un norādes, piem.:

"Izstādē eksponēto jaunāko literatūru maina katra mēneša trešajā pirmdienā", "Šajos bibliogrāfiskajos līdzekļos Jūs atradīsiet padomu literatūras izvēlē. Izstādē eksponēta tikai daļa no bibliogrāfiskajos līdzekļos minētajām grāmatām" u.tml.

Lasītāju pieprasījuma veidošanā bibliotēkām vēl ir neizmantotas literatūras propagandas rezerves. Daudzas literatūras propagandas informatīvi bibliogrāfiskās formas un metodes plaši iztirzātas speciālajā literatūrā, aprobētas bibliotēku praksē, bet vēl netiek regulāri un aktīvi izmantotas. Bibliotēku darbs vairāk jātuvina iestāžu un uzņēmumu kolektīviem un jāaktivizē to informatīvā un bibliogrāfiskā apkalpošana. Lai izanalizētu dažādu literatūras propagandas metožu efektivitāti lasītāju pieprasījuma veidošanā, kā arī iespējamās pārmaiņas lasītāju pieprasījuma saturā un raksturā, nepieciešama vairāku eksperimentu sērija. Mūsu nelielais eksperiments liecina, ka bibliotēkām aktīvāk nekā līdz šim vajadzētu analizēt dažādu literatūras propagandas formu un metožu efektivitāti. Šīs efektivitātes analīze ir bibliotēku darba kvalitātes kontrole, tajā mērķtiecīgi izmantot izlases metodi, lai noteiktā laikposmā pārbaudītu konkrētas literatūras propagandas formas. Tādējādi 4-5 gados būtu iespējams pārbaudīt visu konkrētas bibliotēkas lietoto literatūras propagandas formu un metožu efektivitāti. Ieteicams reģistrēt ne tikai literatūras izsniegumu, bet arī atzīmēt, kādi lasītāji apmeklējuši bibliotēkas organizētos pasākumus vai pēmuši literatūru izstādēs. Tāda uzskaitē palīdzētu precizēt, kādiem masu pasākumiem lasītāji dod priekšroku; tas savukārt palīdzētu mērķtiecīgāk noteikt bibliotēkas pasākumu adresējumu un tematiku.

Iedzīvotāju izglītības un kultūras līmenim paaugstinoties, pieaug lasītāju patstāvība literatūras izvēlē. Uz jautājumu: vai, meklējot literatūru bibliotēkā, jums nepieciešama bibliotekāra palīdzība, 52% intervēto bibliotēkas lasītāju atbildēja, ka labprātāk izmanto bibliotekāra palīdzību, bet 48% + ka literatūru galvenokārt meklē patstāvīgi.

Tātad gandrīz puse aptaujāto bibliotēku abonentu grāmatas izvēlas patstāvīgi, vairākums no viņiem brīvi orientējas bibliotēkas fondā un vajadzīgo literatūru atrod bez bibliotekāra palīdzības. Lasītāju pieprasījumu uzskaitē apstiprina aptaujas datus: 4026 (67%) pieprasījumu gadījumos

7. t a b u l a

Lasītāju patstāvības pašvērtējums.

Atbilde uz aptaujas jautājumu: vai meklējot literatūru bibliotēkā, Jums nepieciešama bibliotekāra palīdzība?
(% no aptaujāto skaita)

Izpētes bāzes Patstāvības pašvērtējums	Izpētes bāzes						
	Alnīste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dundaga	Šīguri	Kopā
Galvenokārt meklēju patstāvīgi	47	32	45	54	61	49	48
Labprātāk griežos pie bibliotekāra	53	68	55	46	39	51	52
Bibliotēkā nelasu	43	53	41	45	62	43	48

grāmatas izvēlējies pats lasītājs, pie tam pilnīgi patstāvīgi, nekonsultējoties ar bibliotekāru (lasītāja patstāvības un bibliotekāra iniciatīvas raksturojumu sk. pielikuma 36.-39., 45.tab.). Nereti lasītājs jau iepriekš zina, kādas grāmatas meklēt, vai arī, izvēloties literatūru fondā, izraugās tās grāmatas, par kurām viņam ir kaut kādas priekšzināšanas. Tomēr biežāk (73% gadījumu) šie patstāvīgie lasītāji izvēlas literatūru, par kuru līdz šim nav informēti.

Neraugoties uz lielo lasītāju patstāvību literatūras izvēlē, savu nozīmi nav zaudējusi taktiska, prasīga bibliotekāra klātbūtne brīvpieejas fondā. Lasītāju patstāvībai literatūras izvēlē un aktīvai, mērķtiecīgai bibliotekāra palīdzībai literatūras izraudzīšanā un izvēles precizēšanā jābūt organiski saistītām, lai nodrošinātu gan netiešu, gan tiešu lasīšanas vadību.¹ Diemžēl lasītāja un bibliotekāra

¹Клскеро И. Роль библиотекаря в индивидуальной рекомендации литературы читателям. - В кн.: Чтение и формирование личности, с. 30-32.

tiešais kontakts vienā otrā bibliotēkā nonivelējies, bibliotekārs atradinājies runāt ar lasītāju, nereti ir pasīva novērotāja lomā. Lasītāju patstāvība ir pozitīva parādība, bet nedrīkstētu mazināties bibliotekāra - lasīšanas organizatora nozīme, tāpēc bibliotekāram iespējami plašāk jāizmanto dažādi literatūras ieteikšanas līdzekļi.

Aptuveni 20% bibliotēku lasītāju brīvprātīgo fondā nejutās droši, jo slikti orientējas grāmatu sistemātiskajā kārtojumā. Lai gan literatūras izvēle šiem lasītājiem sagādā grūtības, viņi bibliotekāru netraucē, jo nejut tā vēlmi palīdzēt. Nereti bibliotekārs lasītāju noraida pie plauktiem, bet nepalīdz precizēt literatūras izvēli, neprot vai dažkārt negrib būt lasītāja konsultants. Tāpat izvēles patstāvīgums liecina ne tikai par lasītāja iemaņām un zināšanām, bet arī par piespiedu situāciju. Patstāvīga literatūras izvēle nereti apliecina ne tik daudz lasītāja prasmi orientēties brīvprātīgo fondā un zināšanas literatūrā, cik nepietiekamo bibliotekāra palīdzību literatūras izvēlē. Acīmredzot saskarsmes iniciatīva iespējami biežāk, protams, bez īpašas uzmačības, jāpārņem bibliotekāram.

Pētījums parādīja, ka lasītājiem ir izteikta vajadzība dalīties iespaidos par izlasīto ar darba biedriem, draugiem, tuviniekiem. Bibliotekāram savas domas uztic nedaudz lasītāju. Ne visi bibliotēku darbinieki interesējas par lasītāju atsauksmēm par literatūru, necenšas rosināt vēlmi dalīties iespaidos par izlasīto, jo paši pietiekami neorientējas literatūrā, dažādu iedzīvotāju grupu psiholoģijā, nepietiekami pārzina partijas agitācijas un propagandas teoriju. Īpaši izjūtams zināšanu trūkums bibliotekāra profesionālās ētikas jautājumos.

Metodiskajiem centriem aktīvāk jādomā par bibliotekāru kvalifikācijas celšanu bibliotekāra un lasītāja savstarpējo attiecību jomā - kā bibliotekāram kļūt ziņošākam saskarsmē ar lasītājiem, kā attīstīt saskarsmes profesionālās iemaņas, lai nodrošinātu bibliotekāra un lasītāja dialoga un savstarpējo attiecību efektivitāti. Lai bibliotekāru mācības kva-

lifikācijas celšanas pasākumos, īpaši semināros, būtu efektīvākas, nepieciešams izvērst aktīvās darba formas - speciālās literatūras apspriešanu, lasītāju apkalpošanas situāciju analīzes, praktiskos uzdevumus kontaktēšanās meistariības, lasītāju pieprasījumu izpildes un precizēšanas metodikas apgūšanai. Metodīkiem un citiem bibliotekārā darba vērtētājiem sistemātiski jāanalizē dzīvais, konkrētais darbs ar lasītājiem.

Svarīgu vietu bibliotēku darbinieku apmācības sistēmā ieņem kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas institūts, kur nodarbības ar pieredzējušiem bibliotekāriem vairāk nekā līdz šim būtu vēlams izmantot aktīvās darba formas - īsus kontroldarbus, praktiskus uzdevumus, akcentējot nevis tiešu informācijas reproducēšanu, bet gan teorētisko atziņu un bibliotekārā darba pieredzes salīdzinājumu, zināšanu sintēzi, virzoties no faktu vērtējuma uz likumsecarību formulējumu.

Bibliotēku darba efektivitāte lasītāju pieprasījuma apmierināšanā un veidošanā atkarīga ne tikai no pašu bibliotēku pūlēm, bet arī no tā, cik prasmīgi lasītājs prot izmantot bibliotēkas pakalpojumus, no viņa lasīšanas kultūras pakāpes. Lasītāji, pat speciālisti ar augstāko izglītību, ne vienmēr zina un izmanto bibliotēku iespējas, nav apguvuši literatūras meklēšanas iemaņas. Nepieciešams visnotaļ paaugstināt lasītāju lasīšanas kultūras, bibliotekārās un bibliogrāfiskās orientācijas līmeni. Lielu darbu veic tautas universitātes un fakultātes "Grāmata", tematiskie lektori. Šis darbs izvēršams un pilnveidojams, jo līdz šim tautas universitāšu fakultāšu "Grāmata" klausītāji vairāk papildina zināšanas grāmatniecības vēstures un grāmatu mākslas jautājumos. Šeit talkā varētu nākt Latvijas radio un televīzija, sagatavojot kopā ar republikas zinātniskajām un masu bibliotekām, P. Stučkas LVU bibliotēku zinātnes un bibliogrāfijas katedru, Latvijas PSR Brīvprātīgo grāmatu draugu biedrību (BGDB) radio- un televīzijas raidījumu ciklus, kas popularizētu bibliotekārās un bibliogrāfiskās zināšanas.

Lasītāju bibliotekārā un bibliogrāfiskā orientācija un sagatavotība ir svarīgs posms lasītāju vispārīzglītojošo, profesionālo pieprasījumu veidošanā. Bibliotekāri nepietiekami aktīvi veic bibliogrāfiskā uzzīņu aparāta propagandu un izskaidrošanas darbu, apmeklējot bibliotekārās apkalpes rajona iestādes un organizācijas. Daudziem lasītājiem mājās ir bagātīgas personiskās bibliotēkas, bet tajās nav uzzīņu literatūras, bibliogrāfisko līdzekļu, dažādu kartotēku, kas palīdzētu sameklēt nozīmīgākās publikācijas periodiskajos izdevumos un rakstu krājumos. Šajā jomā nepieciešama lietīšāka bibliotēku un BGDB pirmorganizāciju sadarbība.

Tātad aktīva lasītāju pieprasījuma veidošana paredz darbu ar lasītājiem ne tikai tad, kad viņi apmeklē bibliotēku, bet arī citās vietās visdažādākajā laikā un ar visdažādākajām metodēm: 1) konsultējoties, uzturot pastāvīgus sakarus ar uzņēmumiem, iestādēm un personām, kuru ieteikumi tieši vai netieši ietekmē lasītāju pieprasījumu (kontakti ar vietējām partijas organizācijām, Ziņību biedrības pirmorganizācijām, uzņēmumu un iestāžu administrāciju un ideoloģisko aktīvu); 2) sadarbojoties ar grāmatnīcu, kura sistemātiski informē bibliotēku par iznākušo un iepirkto grāmatu pieprasījumu; 3) nostiprinot sistemātisku un lietīšku sadarbību ar bibliotēkas aktivistiem; 4) organizējot literatūras propagandas pasākumus atbilstoši citu kultūras un izglītības iestāžu, kā arī ražošanas kolektīvu idejiski politiskās audzināšanas darba plāniem; 5) izmantojot informāciju par literatūru periodiskajos izdevumos, radio un televīzijas pārraidēs.

Bibliotēkas ir komunistiskās audzināšanas sistēmas organiska sastāvdaļa. Propagandējot vērtīgāko un aktuālāko literatūru, sekmējot lasītāju interešu rašanos un attīstību, bibliotēkas piedalās sociālistiskā tipa personības veidošanā. Tās rūpējas, lai lasītāju izvēle atbilstu vispārējai lasīšanas idejiski audzinošajai mērķtieksmei, labas estētiskās gaumes veidošanai. Bibliotēkas orientējas uz visām lasītāja dzīvesdarbības sfērām (darbs, mācības, pašizglītība, atpūta, jaunrade, sadzīve). Parasti uzskata, ka lasītājam vispiemērotākā

literatūra ir tā, kas atbilst viņa interesēm, nosliecēm, zināšanu līmenim. Šāda pieeja gan orientē bibliotēkas uz lasītāju pieprasījumu maksimālu apmierināšanu, tomēr ir statiska. Lai iekļautos sabiedrības dzīvesdarbības daudzveidībā, bibliotēkām ne tikai jāfiksē un jāapmierina lasītāju pieprasījums, bet arī aktīvi jāpiedalās lasīšanas vajadzību un interešu veidošanā un paplašināšanā, rosinot un attīstot sabiedriski nozīmīgas lasīšanas vajadzības.

PSKP XXVI kongresā tika atzīmēts: "Mums ir lielas materiālās un garīgās iespējas aizvien pilnīgākai personības attīstībai, un mēs tās palielināsim arī turpmāk. Taču svarīgi ir arī tas, lai ikviens cilvēks prastu tās saprātīgi izmantot. Bet tas gala iznākumā ir atkarīgs no tā, kādas ir personības intereses, vajadzības. Tieši tāpēc to aktīvu, mērķtiecīgu veidošanu mūsu partija uzskata par svarīgu sociālās politikas uzdevumu".¹ Pati dzīve, tās dinamiskums prasa, lai bibliotēkas aktīvi piedalītos lasītāju pieprasījuma veidošanā, neaprobežojoties ar ienākošo pieprasījumu izpildi. Orientējoties tikai uz lasītāju pieprasījumu apmierināšanu, bibliotēkas izslēdz iespēju aktīvi rosināt lasītāju pašizglītošanos un pietiekami neveicina viņu literārās gaumes audzināšanu. Lasītāju interešu pārzināšana un prasme padarīt viņiem objektīvi nepieciešamo literatūru subjektīvi nozīmīgu ir bibliotēku darba pamatprincips un efektivitātes pamatkritērijs.

¹ PSKP XXVI kongresa materiāli. - R.: Avots, 1981, 84.lpp.

DAILĻITERATŪRAS LASIŠANAS UN PIEPRASĪJUMA STRUKTŪRA¹

LPSR VB pētījumos "Grāmata un lasīšana lauku rajonā" (1971-1974) un "Strādājošās lauku jaunatnes literārās intereses" (1976-1977) daiļliteratūras lasīšanas izplatības jautājumiem ierādīta liela vieta. Šie jautājumi aplūkoti arī pētījumā "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā". Tā materiālu analīze padziļina daiļliteratūras lasīšanas vispārīgo raksturojumu un precīzē dažas tendences un īpatnības republikas pilsētciematu lasītāju attieksmē pret daiļliteratūru salīdzinājumā ar vissavienības un dažiem reģionālajiem lasīšanas pētījumiem.

Daiļliteratūras lasīšanas kopainu bāzes pilsētciematos rāda 1.tabula.

1. t a b u l a

Daiļliteratūras lasīšanas struktūra izpētes bāzēs
(% no daiļdarbu skaita)

Pētījumā analizēta dokumentācija	Latviešu		Krievu		Citu PSRS tautu	Ār- zemju
	Lasīšanai izraudzītā literatūra	pirms- pa- padomju domju	pirms- pa- domju	pa- domju		
Aptaujas intervijas anketas (1265)	4	30	1	15	3	25
Bibliotēkas lasītāju pieprasījumu uzskaites kartes (6026)	3	24	2	17	6	24

Republikas pilsētciematu lasītāji aktīvu interesi izrādījuši par latviešu un krievu mūsdienu, kā arī par ārzemju daiļliteratūru², turpretī pirmspadomju un citu PSRS tautu

¹ Raksta pirmo, otro un trešo nodaļu uzrakstījis I.Grīvalde, ceturto - L.Gailīte.

² Analogiski secinājumi par Baltijas republiku ciemiem izdarīti vissavienības kompleksajā pētījumā "Grāmata un lasīšana padomju lauku dzīvē". Sk. grām.: КНИЖЕ И ЧТЕНИЕ В ЖИЗНИ советского села: проблемы и тенденции. - М.: Книга, 1978, с. 19-46.

literatūras lasišanas kvantitatīvie rādītāji ir diezgan zemi.

Pilsētciematu bibliotēkās pētījuma laikā visvairāk izsniegta latviešu (84% lasītāju) un krievu (73% lasītāju) daiļliteratūra. Ārzemju un citu PSRS tautu literatūras lasītāju bija attiecīgi 68% un 36%. Salīdzinot šos datus ar V.I. Ļeņina PSRS Valsts bibliotēkas (PSRS VB) organizētā vissavienības pētījuma "Lasišanas un lasītāju pieprasījuma dinamika masu bibliotēkās" rezultātiem, redzams, ka krievu literatūras lasītāju īpatsvars LPSR pilsētciematu bibliotēkās ir zemāks par Padomju Savienības vidējo rādītāju - attiecīgi 73% un 98%, savukārt ievērojami augstāks par vidējo rādītāju ir ārzemju daiļliteratūras lasītāju īpatsvars - attiecīgi 68% un 53%.¹

Tā kā pilsētciematu iedzīvotāju vairums ir latvieši (aptaujāto iedzīvotāju vidū ir 85% latviešu, 11% krievu un 4% citu tautību pārstāvju), tad pētījums galvenokārt skar daiļliteratūras lasišanu republikas pamatiedzīvotāju vidū. Tas nosaka arī raksta struktūru: pirmajā nodaļā aplūkota latviešu lasītāju attieksme pret latviešu literatūru, otrajā un trešajā nodaļā galvenā uzmanība veltīta raksturīgākajām īpatnībām latviešu lasītāju attieksmē pret krievu un citu PSRS tautu daiļliteratūru. Šis jautājums iekļaujas lasišanas internacionalizācijas problēmā, ar kuras izpēti vairākus gadus nodarbojas PSRS VB². Raksta ceturtajā nodaļā analizēta ārzemju daiļliteratūras lasišana. Materiāls par daiļliteratūras lasišanu bibliotēkā (lasītāju pieprasījuma uzskaites kartes, lasītāju formulāri) un ārpus tās (aptaujas anketas) aplūkots atkarā no daiļdarba pieredzes dažāda laika un tautu literatūrai, izdošanas laika, lasišanas motīviem, daiļdarbu žanriem un tematiem, kā arī sociāldemogrāfiskiem faktoriem, kuri iespaido daiļdarbu izvēli un pieprasījumu.

¹ Lasišanas aktivitāte un daudzpusība pilsētciematu bibliotēkās. - R.: V. Lača LPSR Valsts b-ka, 1980, 22.-23.lpp.; Читательский спрос в массовых библиотеках в 1977 г. - М., 1978, с. 38-40.

² Sk. piem., Добрынина Н.Е. Интернационализация чтения на селе (некоторые аспекты). - В кн.: Книга и чтение в жизни советского села..., с. 19-46; Добрынина Н.Е. Чтение русской художественной литературы в многонациональной среде. - Сов.библиотекосведение, 1980, № 1, с. 38-50.

1. Latviešu literatūra

Pētījums apstiprina agrāk konstatēto faktu, ka latviešu lasītājs vairāk interesējas par savas tautas literatūru.¹ Latviešu literatūras īpatsvars pilsētciematu bibliotēku lasītāju pieprasījumos pētījuma periodā bija 27% (sk. 1.tab.), turklāt vislielāko aktivitāti latviešu literatūras lasīšanā izrādīja latvieši - 43% viņiem izsniegtās daiļliteratūras bija latviešu autoru darbi. Samērā aktīvi (18% no daiļliteratūras izsnieguma) latviešu rakstnieku darbus lasa arī citu tautību pārstāvji. Izpētāms ir krievu lasītāji, kuriem izsniegts tikai 6% latviešu autoru darbu. Lai gan izdevniecība "Liesma" no 1975.gada līdz 1978.gadam laidusi klajā 21 latviešu prozas darbu un 12 latviešu autoru dzejoļu krājumu tulkojumus krievu valodā,² krievu lasītāji pret tiem palikuši visumā vienaldzīgi.

Bibliotēkā paņemto un aptaujas laikā lasīto latviešu daiļliteratūras grāmatu autoru saraksts ir plašs, tajā ietilpst vairāk nekā 100 autoru.

Izpētes bāzu bibliotēkās visvairāk pieprasītā latviešu daiļliteratūra (1978.g.datī; skaitlis iekavās rāda, cik reiz pieprasīts attiecīgais autors vai tā darbi)³:

V.Lača (65)	E.Lukjanskis (54)
R.Ezera (58)	Neuzvarētais (19)
Vasara bija tikai vienu dienu (13)	Memento mori (16)
A.Kolbergs (54)	A.Drieps (53)
Kriminālistu trim dienām (15)	Bet kā ar meitenēm? (15)
Cilvēks, kas skrēja pāri ielai (15)	A.Upīts (46)
	Spartaks (8)
	D.Zigmonte (42)
	Dod roku rītaumai (8)
	Fragments (8)

¹ Grāmata un lasītājs. - R.: Zinātne, 1978, 85.lpp.

² Aprēķināts pēc LPSR Valsts Grāmatniecības izd., Latvijas PSR Prese, 1975. - R., 1977, 26.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1976. - R., 1978, 28.lpp. & Latvijas PSR Prese, 1977. - R., 1979, 25.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978. - R., 1980, 25.lpp.

³ Mināti 30 populārākie autori; pārējie pieprasījumu uzskaites periodā pieprasīti mazāk nekā 15 reizes.

Ā. Elksne (35)	D. Avotiņa (25)
Ā. Elksne	Celmi pie upes (16)
J. Grots	Ž. Grīva (23)
Vēstules tālajai zvaigznei (8)	Zemes bērni (8)
V. Kaijaks (34)	B. Saulītis (23)
Bailes (14)	R. Blaumanis (23)
A. Imarmanis (33)	A. Brodele (22)
Seifam vajadzīgs kramplauzis (16)	H. Gulbis (22)
I. Ziedonis (32)	G. Cirulis (18)
Kurzemīte (14)	J. Rainis (18)
C. Dinere (29)	A. Grigulis (17)
Ugunspuķe medības (15)	A. Ozoliņa (17)
S. Kaldupe (28)	Acuļiecinieki (16)
Zaļās gatves (5)	A. Stankevičs (17)
Z. Skujiņš (28)	Nātnās drānas (10)
Fornarina (8)	J. Plotnieks (16)
J. Jaunsudrabiņš (26)	Viena raiba vasara (14)
Aija (18)	G. Priede (15)
O. Vācietis (26)	Aspazija (15)
Antracīts (5)	

Aptaujāto pilsētolemtu iedzīvotāju visvairāk nosaukti latviešu autoru daiļdarbi (skaitlis iekavās rāda, cikreiz nosaukts attiecīgais autors vai tā darbi)¹:

V. Lācis (104)	J. Jaunsudrabiņš (15)
A. Dripe (55)	Aija (15)
Eet kā ar meitenēm? (34)	R. Ezera (13)
Kaķi maisā (15)	Aka (9)
A. Kolbergs (23)	D. Avotiņa (12)
Cilvēks, kas skrēja pāri ielai (16)	Celmi pie upes (9)
A. Upīts (16)	E. Lukjanskis (8)
J. Niedra (16)	Neuzvarētais (4)
Ne jau katram uztic visgrūtāko (13)	Memento mori (3)
	I. Indrāne (7)

¹ Minēti 13 populārākie autori. Pārējie aptaujas laikā nosaukti mazāk nekā 5 reizes.

Z.Skujipš (7)

M.Zariņš (6)

I.Sokolova (7)

Didriķa Taizeļa piedzi-
vojumi (4)

Vienas paaudzes biogrāfija (5)

Šie dati apstiprina, ka dominējošā ir interese par mūsdienu literatūru. Vissavienības pētījumā "Grāmata un lasīšana padomju lauku dzīvē" konstatēts, ka attiecība starp pirmspadomju un padomju nacionālo literatūru, kuru masu bibliotēkās lasa Baltijas republiku pamatiedzīvotāji, ir 1 : 34¹. 1978.gadā latviešu pirmspadomju literatūra tika izsniegta 20% pilsēto ciematu bibliotēku lasītāju, latviešu padomju literatūra - 64%². Pirmspadomju literatūru lasītāji visbiežāk izmanto mācībām vai profesionālām vajadzībām (skolotāji): pētījuma periodā tika pieprasītas 19 latviešu pirmspadomju autoru grāmatas, pie tam, 11 no tām, ieskaitot Raiņa un Aspazijas darbus, mācībām. Dažkārt latviešu klasikas lasīšanu stimulē grāmatas atkārtots izdevums. Piem., aptaujas periodā iedzīvotāji samērā aktīvi lasīja J.Jaunsudrabiņa trilogiju "Aija" (2.izd. - R., 1977.) un stāstu krājumu "Tā pasaule palet..." (R., 1977.), A.Brigaderes izlasi "Mūžība kā lāses krit" (R., 1978.).

Reālās lasīšanas aina uzskatāmi raksturo pilsēto ciematu iedzīvotāju interesēs nacionālās literatūras lasīšanā. Sevišķi iecienīti ir V.Lāča romāni (īpaši "Zvejnieka dēls" un "Uz jauno krestu"). Šo darbu popularitāte ir stabila, un lielā mērā to nosaka šī autora daļrādes uztverē izveidojies stereotips.³ Iespējams, ka V.Lāča un arī A.Upīša romānu popularitāti nosaka tas, ka mūsdienu latviešu literatūrā gandrīz nav episki izvērstu sociālu romānu, kas uzrakstīti tradicionālā manierē un kurus bieži lasa labprātāk nekā citus daiļdarbus.

Pilsēto ciematu bibliotēku lasītāju pieprasītās latviešu daiļliteratūras izvēles motīvi ir šādi:

¹ Книга и чтение в жизни советского села..., с. 37.

² Lasīšanas aktivitāte un daudzpusība..., 22.-23.lpp.

³ Grāmata un lasītājs, 100.-101. lpp.

Raksturīgāko daiļliteratūras izvēles motīvu struktūra
(% no daiļliteratūras pieprasījumu skaita)

Literatūras izvēles motīvi	Latviešu pirmspado mju literatūra	Latviešu pado mju literatūra
Interesē jaunākā lite- ratūra	9	12
Interesē temats	29	34
Interesē autors	29	28
Pārļase	5	3
Gaurakata grāmatu	2	3

Dominējošie latviešu daiļliteratūras izvēles motīvi tā-
d ir interese par tematu vai konkrētu autoru. Lai gan po-
pulārāko autoru sarakstā iekļuvušie darbi lielākoties ir
jaunizdevumi, bibliotēskas lasītāju vidū interese par jaunāko
literatūru¹ kā daiļdarba izvēles motīvs ir mazāk izteikts.
No bibliotēkā pieprasītajām latviešu padomju autoru grāma-
tām jaunizdevumi ir 29%. Aptaujātie iedzīvotāji grāmatu iz-
vēlē orientējušies galvenokārt uz jaunāko latviešu litera-
tūru, pie kam liela daļa no aptaujas laikā lasītajām grāmatām
iegādātas personiskā īpašumā; tas savukārt liecina par litera-
tūras izvēles atkarību no grāmattirdzniecības piedāvājuma.

Vispopulārākais žanrs ir romāns (sociālais, detektīvs,
sadzīves). Aptaujas periodā neviens no pilsēciešiem iedzi-
votājiem nēlasīja dzeju. Bibliotēkās dzejoļu krājumus pie-
prasījuši galvenokārt tikai skolotāji un mācību iestāžu au-
dzēkņi atbilstoši mācību programmu prasībām. Te ir par ko
padomāt gan izdevniecībām, gan arī grāmatu propagandētājiem,
jo dzejas piedāvājums, šķiet, ir pārāk liels: no 1975.gada
līdz 1979.gadam izdota 221 latviešu autoru dzejas grāmata,
t.i., apm.puse no 456 izdotajiem latviešu daiļdarbiem.²
Spriežot pēc mūsu pētījuma datiem, dzejas piedāvājums pār-
sniez pieprasījumu. Neliela interese par to divās vecumgru-

¹ Ar jēdzienu "jaunākā literatūra" lasītāji visbiežāk saprot izdevniecību kārtējo produkciju, tāpēc rakstā jēdziens "jaunākā literatūra" apzīmē daiļdarbus (oriģinālvalodā vai tulkojumos), kas izdoti laikā no 1976.-79.g.

² Latvijas PSR Prese, 1975, 26.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1976, 28.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1977, 25.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978, 25.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979. - R., 1980, 26.lpp.

pās (20-24 g. un 25-29 g.) liek domāt, ka skola un arī bērnu bibliotēka nav ieaudzinājušas noturīgu interesi par šo žanru.

Analizējot latviešu literatūras lasīšanu atkarā no lasītāju vecuma, konstatēts, ka vislielākā interese par to bijusi jauniešiem vecumā no 16 līdz 19 gadiem - no šīs lasītāju grupas bibliotēkā pieprasītajiem daiļdarbiem 50% bija latviešu rakstnieku darbi. Nākamajās vecumgrupās interese par latviešu daiļliteratūru nedaudz samazinās uz krievu padomju un ārzemju autoru daiļdarbu rēķina, bet pēc 60 gadu sasniegšanas lasītāju interese par savas tautas literatūru atkal ir dominējoša (sk. pielikuma 48. tab.).

Bibliotēku lasītājiem priekšzināšanas par papemto grāmatu vairumā gadījumu nav bijušas: par izvēlēto latviešu literatūru lasītāji bijuši iepriekš informēti tikai 13% gadījumu, par krievu - 5%, par citu PSRS tautu literatūru - 1% gadījumu. Pirmo informāciju par grāmatām lasītājs visbiežāk iegūst bibliotēkā, patstāvīgi izraugoties tās brīvpieejas fondā, konsultējoties ar bibliotekāru u. tml., tāpēc bibliotekāra darbam ir liela nozīme lasītāju literārās gaudmes audzināšanā un veidošanā.

Bibliotekāre piedāvājumu lasītājiem, izpildot viņu noteiktos un tematiskos pieprasījumus, rāda 3. tabula.

3. t a b u l a

Dažāda laika un tautu daiļliteratūras izniegums pēc nenoteiktajiem un tematiskajiem pieprasījumiem (% no daiļliteratūras pieprasījumu skaita)

Daiļliteratūra	Nenoteiktie pieprasījumi	Tematiskie pieprasījumi
Latviešu pirmspadomju	2	5
Latviešu padomju	32	48
Krievu pirmspadomju	-	3
Krievu padomju	23	18
Citu PSRS tautu	9	7
Ārzemju	24	19

Apmierinot lasītāju konkrētos pieprasījumus, bibliotēkā izniegts 11% latviešu klasiķu darbu, 37% latviešu padomju,

6% krievu pirmspadomju, 13% krievu padomju, 3% citu PSRS tautu un 30% ārzemju autoru darbu.

Bibliotēkas lasītāji pēc savas iniciatīvas visbiežāk izvēlējušies latviešu padomju rakstnieku darbus, bet bibliotekāru ieteikumos līdztekus tiem dominē arī ārzemju autoru darbi. Visbiežāk ieteikti A.Kolberga (12)¹, D.Avotiņas (8), G.Dineres (8), A.Dripes (8), E.Lukjanska (8), R.Akmens (5) darbi. Domājams, ka tieši šo autoru darbus bibliotekāri ieteikuši, balstoties uz subjektīviem spriedumiem par tiem vai bibliotēku lasītāju atsauksmēm, vai arī ieteikumu noteicis gadījums.

2. Krievu literatūra

PSRS VB pētījumos konstatēts, ka daiļliteratūras lasīšanas struktūrā krievu literatūra aiz dzimtās literatūras ieņem otro vietu, dažkārt tā izvirzās pat pirmajā vietā.²

Pētījums "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" liecina, ka krievu literatūras izsniegums bibliotēkās lasītāju pieprasījuma uzskaites laikā bijis 19% (latviešu - 27% ārzemju - 24%, citu PSRS tautu - 6%); krievu rakstnieku daiļdarbus aptaujas laikā lasījuši 15% iedzīvotāju (latviešu autoru daiļdarbus - 34%, ārzemju - 25%, citu PSRS tautu 3%). Līdzīga aina konstatēta arī pētījumā "Grāmata un lasīšana lauku rajonā".³

Lai gan mūsu rīcībā nav daiļliteratūras lasīšanas kopaines par visu republiku, varam secināt, ka pastāv zināma disproporcija krievu un latviešu un krievu un ārzemju daiļliteratūras lasīšanā. Šis secinājums attiecas gan uz latviešiem gan arī uz citu tautību lasītājiem. Izņēmums ir krievu lasītāji, kuri lasa galvenokārt krievu daiļliteratūru un mazāk nekā citu tautību lasītāji - ārzemju daiļliteratūru (sk. pielikuma 49. tab.).

¹ Skaitlis iekavās norāda, cikreiz šī autora darbi izsniegti bāzes bibliotēkās, apmierinot lasītāju nenoteiktos vai tematiskos pieprasījumus.

² Русская художественная литература в чтении многонационального читателя. - М., 1979, с. 23.

³ Grāmata un lasītājs, 84.-85.lpp.

Svarīga nozīme krievu literatūras lasīšanā ir valodas prasmei. Teksta apgušana lielā mērā atkarīga no tā, vai lasītājs to lasa oriģinālā vai tulkojumā; nozīmīgs ir arī otrs problēmas aspekts, proti, krievu daļlīteratūras lasīšana oriģinālā sekmē krievu valodas kā starpnāciju saziņas valodas izplatību. Pētījumā konstatēts, ka vairums latviešu lasītāju krievu rakstnieku darbus lasa tulkojumā. Šis parādības iespējamais skaidrojums varētu būt gan abu valodu lingvistiskā atšķirība, gan arī krievu daļlīteratūras intensīvā tulkošana latviešu valodā. Laikā no 1975.gada līdz 1979.gadam Latvijā izdoti (galvenokārt tulkojumos) 162 krievu daļlīteratūras darbi, t.sk. 26 pirmspadomju un 136 padomju autoru darbi.¹

Pilsēciematu lasītāji nosaukuši vairāk nekā 300 krievu autoru, kuru darbi lasīti aptaujas periodā.

Visvairāk pieprasītā krievu daļlīteratūra izpētes bāzu bibliotēkās (1978.gada dati; skaitlis iekavās rāda, cikreiz pieprasīts attiecīgais autors vai tā darbi);²

Ļ.Tolstojs (33)	A.Koptjajeva (17)
Karš un miers (10)	K.Simonovs (14)
A.Čakovskis (26)	F.Abramovs (12)
Blokāde (16)	A.Puškins (12)
M.Šolohovs (21)	G.Medinskis (12)
Klusā Dona (10)	Gods (11)
J.Bondarevs (20)	N.Čukovskis (12)
Karstais sniegs (11)	Fregašu komandieri (10)
V.Bogomolovs (18)	V.Ketlinska (11)
Četrdesmit ceturtnā gada augustā (16)	A.Grīns (10)

Aptaujas periodā visvairāk lasītie krievu autoru daļdarbi (1978.g. dati; skaitlis iekavās rāda, cikreiz nosaukts

¹ Latvijas PSR Prese, 1975, 26.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1976, 28.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1977, 25.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978, 25.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979, 26.lpp.

² Tabulā uzrādīti 13 populārākie autori, pārējie pieprasījuma uzskaites laikā pieprasīti mazāk nekā 10 reizes.

attiecīgais autors vai tā darbi)¹.

J. Bondarevs (21)	J. Trifonovs (10)
Krasts (18)	Ilgās atvadas (10)
Karstais sniegs (3)	S. Georgijevska (9)
A. Čakovskis (14)	Tēvs (9)
Blokāde (12)	Ļ. Tolstojs (8)
M. Šolohovs (11)	B. Vasiļjevs (6)
Plēsums (6)	Nešaujiet baltos gulbjus (6)

Salīdzinājumā ar latviešu literatūras lasīšanas kopainu, kurā bibliotēkas un ārpusbibliotēkas lasītāju intereses pamatā sakrīt, krievu literatūras lasīšanā starp abām grupām ir zināmas atšķirības. Bibliotēkas lasītāju vidū populārākais krievu rakstnieks ir Ļ. Tolstojs, tomēr viņa darbus lielākoties lasījuši tikai mācību iestāžu audzēkņi.

Tāpat kā latviešu pirmspadomju un latviešu padomju literatūras, arī krievu pirmspadomju un padomju literatūras lasīšanā pastāv ievērojama disproporcija. Pēc vissavienības pētījuma "Grāmata un lasīšana padomju lauku dzīvē" datiem, šī disproporcija Baltijas republiku pamatiedzīvotāju vidū ir 1 pret 19.² Līdzīga aina konstatēta arī mūsu pētījumā. Bibliotēkā krievu pirmspadomju daļlīteratūru pieprasījuši 15% lasītāju, krievu padomju literatūru - 58% lasītāju.³

Krievu padomju literatūra atšķirībā no latviešu padomju literatūras, kura piesaista lasītāju ar personības veidošanas problēmas atspoguļojumu mūsdienās, latviešu lasītāju ieinteresē ar kara prozu. Šīs tematikas darbi krievu padomju literatūrā guvuši nedalītu atzinību kā cilvēka morālā spēka un izturības pautēji ekstremālās situācijās, tāpēc šāda lasītāju interešu ievirze vērtējama pozitīvi.

Ļoti populāri bijuši J. Bondareva un A. Čakovska darbi (bibliotēkas lasītāju vidū arī V. Bogomolovs, K. Simonovs). Krievu padomju literatūras jaunākie tulkojumi piesaista gal-

¹ Tabulā uzrādīti 7 populārākie autori; pārējie aptaujas laikā nosaukti mazāk nekā 5 reizes.

² Книга и чтение в жизни советского села..., с.37.

³ Lasīšanas aktivitāte un daudzpusība..., 24.-25.lpp.

venokārt ārpusbibliotēkas lasītājus. Piem., ārpusbibliotēkas lasītāji kā populārāko nosaukuši J. Bondareva romānu "Krusts" (latviešu valodā izdots 1978. g.), savukārt bibliotēkas lasītāji lielāku interesi izrādījuši par rakstnieka jau agrāk izdoto darbu "Karstais sniegs"; ārpusbibliotēkas lasīšanā nav pārstāvēts bibliotēkas lasītāju vidū ļoti populārais V. Bogomolova romāns "Četrdesmit ceturta gada augustā" (latviešu valodā izdots 1977. g.).

Krievu literatūras izvēlē raksturīgākie motīvi bijuši interese par tematu un konkrēta autora darbiem. Izvēles motīvu kopainu bibliotēkas lasītāju vidū rāda 4. tabula.

4. t a b u l a

Raksturīgāko literatūras izvēles motīvu struktūra
(% no daiļliteratūras pieprasījumu skaita)

Literatūras izvēles motīvi	Krievu pirmspadomju literatūra	Krievu padomju literatūra
Interesē jaunākā literatūra	5	5
Interesē temats	25	53
Interesē autors	35	9
Pārļasa	3	2
Caurskata grāmatu	4	13

Krievu pirmspadomju rakstnieku daiļdarbu izvēlē noteicošā ir interese par konkrētu autoru, turpretī interese par jaunizdevumiem to izvēlē ietekmē maz. Krievu padomju literatūras izvēlē savukārt dominē interese par noteiktu tematu, bet mazāk svarīgs ir grāmatas autors; ar interesi par jaunāko literatūru grāmatas izvēle motivēta retāk nekā latviešu autoru darbu izvēlē. Pieaug tāda motīva nozīme kā grāmatas caurskate, kas, iespējams, savukārt nosaka maksimāli izvēlēti darbu izvēlē - tādas ir apmēram viena trešdaļa bibliotēkā izraudzīto krievu autoru grāmatu.

Aplūkojot krievu daiļliteratūras lasīšanu atkarā no lasītāju vecuma, konstatēts, ka čačlākie krievu klasikas lasītāji ir jaunieši vecumā no 16 līdz 19 gadiem; tas izskaidrojams galvenokārt ar krievu pirmspadomju literatūras mācīšanu

skolā. Citās vecumgrupās interese par krievu klasiku samazinās (sk. pielikuma 48.tab.), bet pieaug, paaugstinoties lasītāju izglītības līmenim (sk. pielikuma 47.tab.).

Krievu literatūras lasīšanā vērojama zināma disproporcija vīriešu un sievietes starpā: bibliotēkā to lasījuši 22% vīriešu un 14% sievietes (vienīgais lasīšanas rādītājs, kurā vīrieši apsteiguši sievietes!). To, domājams, var izskaidrot ar vīriešu pastiprināto interesi par kara tematiku, kura krievu literatūrā ieņem lielu vietu.

Bibliotēkas lomu krievu literatūras propagandā raksturo lasītāju pieprasījumu uzskaitē. Krievu literatūra aptver 23% no visas daiļliteratūras, kura ieteikta pēc lasītāju nenoteiktā pieprasījuma, bet no daiļliteratūras, kas izsniegta pēc tematiskā pieprasījuma, 18% ir krievu padomju literatūra. Visbiežāk bibliotekāri lasītājiem ieteikuši J.Bondareva (7), V.Bogomolova (5), V.Ketlinskas (5), A.Andrejeva (4), A.Kaļiņina (4), G.Ļedinska (4) darbus.¹ Ārpus bibliotekāru un lasītāju redzesloka palikuši vairāki vispāratzīti krievu padomju rakstnieki. Krievu padomju literatūras lasīšanas un pieprasījuma kopainā nebija pārstāvēta t.s. lauku proza (izņemot dažas F.Abramova grāmatas), kas kļuvusi par īpašu tikumiski filozofisku novirzienu krievu literatūrā (V.Belova, V.Rasputina u.c. rakstnieku darbi). Lasītāji maz lasījuši arī tādu pazīstamu autoru kā V.Katajeva, V.Kaverina, V.Solouhina, V.Šukšina darbus; pētījuma periodā netika pieprasīta vai ieteikta dzeja. Krievu literatūra, ko lasītājiem ieteikuši bibliotekāri, ir samērā vienveidīga (galvenokārt kara tematikai un mūsdienu jaunatnes dzīves problēmām veltītie darbi); atbildot uz nenoteiktu vai tematisku pieprasījumu, nav ieteikts neviens krievu klasiku sacerējums. Daiļdarba nozīmīgums savā dzimtenē bieži nav adekvāts tā popularitātes pakāpei citā nacionālā vidē. Šo popularitāti nosaka dažādi faktori, bet īpaši svarīga nozīme ir vērtīgāko literāro darbu propagandai, kurā noteikta loma iespēju robežās ir arī bibliotēkām.

¹ Skaitlis iekavās norāda, cikreiz bibliotēkās attiecīgā autora darbi ieteikti, izpildot lasītāju nenoteiktos vai tematiskos pieprasījumus.

3. Citu PSRS tautu literatūra

Pētījumā konstatēts, ka lasītāju interese par citu PSRS tautu literatūru bijusi minimāla¹ - lasītāju pieprasījumu uzskaites periodā to bibliotēkās lasīja 7% latviešu lasītāju, 9% krievu un 11% cittautu lasītāju.

Neraugoties uz nelielo citu PSRS tautu dailliteratūras pieprasījumu, bibliotēkās izsniegti 18 PSRS tautu apm. 80 rakstnieku darbi. Izsniegumā popularitātes secībā pārstāvētas šādu tautu literatūras: igauņu, lietuviešu, ukraiņu, baltkrievu, uzbeku, azerbaidžāņu, Ziemeļu un Tālo Austrumu tautu, kirgīzu, gruzīņu, armēņu, turkmēņu, kazahu, Dagestānas tautu, karēļu, tatāru, ebreju, moldāvu un tadžiku literatūra. Vairāk pieprasīti un lasīti māsu kaimiņu republiku - Igaunijas un Lietuvas prozaīku darbi. Šeit vērojama t.s. reģionālā tuvināšanās, t.i., to etnisko grupu tuvināšanās, kas atrodas vienā PSRS vēsturiski etnogrāfiskā reģionā.²

Vairāk pieprasītā citu PSRS tautu dailliteratūra izpētes bāzu bibliotēkās (1978.g. dati; skaitlis iekavās rāda, cikreiz pieprasīts attiecīgais autors vai tā darbi)³:

R.Faizi (14)	E.Rauds (7)
Viņa augstība cilvēks (14)	Lidojošie āķīvjī (7)
O.Lutss (11)	V.Gross (6)
Vasara (6)	Skolas biedri (5)
Č.Aizmatovs (10)	O.Gončars (6)
A.Tammsāre (10)	O.Kobiļanska (6)
J.Avižus (9)	Zeme (6)
Zaudētā pajumte (7)	J.Smūls (6)
I.Meležs (7)	Monologi (5)
Purva ļaudis (4)	

Ārpus bibliotēkas visvairāk lasītie citu PSRS tautu

¹ Neliela interese par citu PSRS tautu literatūru ir izplatīta parādība. Sk.: Книга и чтение в жизни небольших городов. - М.: Книга, 1973, с. 78.

² Современные этнические процессы в СССР. - М.: Наука, 1977, с. 372.

³ Uzrādīti 11 populārākie autori. Pārējie pieprasījumu uzskaites periodā pieprasīti mazāk nekā 6 reizes.

rakstnieki bija J.Smūls (5), S.Rannamā (3), pārējie autori minēti 1-2 reizes.

Tā kā interese par citu PSRS tautu literatūru ir samērā neliela, var runāt tikai par tās nosacītu popularitāti. Salīdzinājumā ar krievu literatūras izvēli konstatēts, ka lasītāji lielākoties izvēlējušies mākslinieciski augstvērtīgus citu PSRS tautu rakstnieku darbus, to skaitā tādus, kuri apbalvoti ar Ļeņina un PSRS Valsts prēmijām, kā arī republiku prēmijām. Piem., baltkrievu literatūru pārstāv pazīstamie rakstnieki - Valsts prēmiju laureāti: P.Brovka, V.Bikavs, I.Meležs, J.Šamjajkins. Analogiska aina ir arī ukraiņu literatūras lasīšanā - galvenokārt tiek lasīti V.Vasiļevskas, O.Gončara, L.Pervomaiska, M.Stelmaha darbi.

No 1975.gada līdz 1979.gadam latviešu valodā izdoti tikai 78 citu PSRS tautu autoru daiļdarbi (latviešu - 456, krievu - 162, ārzemju - 234).¹ Protams, ieinteresēts lasītājs, kurš vēlas sekot vissavienības literārajam procesam, var iepazīties ar daudznacionālās padomju literatūras jaunumiem arī krievu valodā, lasot literāros žurnālus, it īpaši "Дружба народов". Tomēr latviešu lasītāji nelabprāt izvēlas daiļliteratūru krievu valodā, maz lasa arī literāros žurnālus. Lai popularizētu citu PSRS tautu literatūru, nepieciešami labāko darbu tulkojumi, nepieciešamas grāmatas. Republikas presē jau atzīmēts, ka tulkošanas grūtību dēļ daudzi darbi, kuri izraisījuši sabiedrības daļu interesi, latviešu lasītāju sasnieguši ar zināmu nokavēšanos.² Tas zināmā mērā kavē latviešu lasītāja iepazīšanos ar vissavienības literāro procesu.

Citu PSRS tautu, tāpat kā krievu, daiļliteratūras izvēli galvenokārt nosaka interese par tematu (43%) vai grāmatas caurskate (14%).

Šīs literatūras lasīšanas kopainā iezīmējas interese par tradicionālo episko romānu ar plašu sociālu skanējumu,

¹ Latvijas PSR Prese, 1975, 26.-28.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1976, 28.-30.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1977, 25.-26.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978, 25.-27.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979, 26.-28.lpp.

² Vāvere V. Kā pazīstam? Kā propagandējam? - Cīņa, 1980, 14.dec.

kurā atspoguļojas tās vai citas republikas likteņgaitas. Diezgan populāri ir darbi, kas veltīti jaunatnei, sevišķi igauņu rakstnieku S.Rannamā, A.Pervikas, E.Rauda, M.Unta darbi.

Interese par citu PSRS tautu literatūru, pieaugot lasītāju vecumam, nedaudz palielinās (sk.pielikumu 48.tab.), bet lasītāju izglītība tās lasīšanu būtiski neietekmē (sk.pielikuma 47.tab.).

Bibliotēkas diemžēl līdz šim nepietiekami stimulē citu PSRS tautu literatūras daiļdarbu izvēli. Piemēram, atbildot uz lasītāju nenoteikto pieprasījumu, bibliotēkās izsniegti tikai 9% citu PSRS tautu rakstnieku grāmatu (latviešu - 34%, krievu - 23%, arzemju - 34%), bet, apmierinot tematiskos pieprasījumus, izsniegti 7% PSRS tautu literatūras daiļdarbu (latviešu - 43%, krievu - 21%, arzemju - 19%). Visbiežāk tika ieteikta igauņu (11)¹, lietuviešu (4), azerbaidžāņu (3), baltkrievu (2), karšu (1), Talo Austrumu tautu (1) literatūra; pārējo PSRS tautu literatūra bibliotēkās pētījuma laikā netika rekomendēta.

Rodas jautājums, kāpēc latviešu lasītājs tik maz interesējas par citu PSRS tautu literatūru, lai gan darbu tulkojumi ir pieejami. Literatūras kritiķā atrodamas publikācijas, kurās iztirzāti šīs visām savienotajām republikām raksturīgās parādības cēloņi.² Jādama, ka zināmā mērā vainojama skola, kas sniedz tikai fragmentāras zināšanas par atsevišķām daudznacionālās padomju literatūras parādībām. Šādas zināšanas neveicina aktīvu un dziļu interesi par citu PSRS tautu literatūru. Šķiet, latviešu lasītājs ir arī pieradis pie zināmā mērā "atvieglotas" literatūras (daži C.Dineres, E.Lukjanska, D.Zigmontes darbi), tāpēc nav sagatavots komplikātas struktūras un sarežģītākas problemātikas darbu uztveršana. Par to rakstīti arī republikas presē. Piem., "... par notikumu vajadzēja izvērsties arī Tautas rakstnieka - Vasiļa Bikava 3 garo stāstu izdevumam 1976.g. Diemžēl

¹ Skaitlis iekavās norāda, cikreiz pētījuma periodā bibliotēkās tika ieteikta attiecīgas tautas literatūra.

² Добрынина Н.Е., Кунина А.А. Литературу народов СССР - на службу интернациональному воспитанию читателей. - Сов. библиотекосведение, 1981, № 4, с.64-74.

Šī izcilā Padomju Savienības mūsdienu prozaikā, Valsts prēmijas laureāta daiļrade, kuras centrā morāli ētiskas problēmas, dramatisks vēstījums, kam lasītāju un vērtētāju uzmanība pievērsta visā pasaulē, latviešu lasītāju atstājusi visai vienaldzīgu. Ar ko gan izskaidrojams šādas attieksmes "fenomens", patiešām grūti izskaidrot.¹ V. Bikava darbi neatika lasīti arī pētījuma laikā. Tas pats sakāms par Č. Aitmatova darbiem - aptaujas laikā tie netika lasīti, bibliotēkās pieprasīti tikai 10 reizes (8 gadījumos - mācību vajadzībām). Tos neieteica arī paši bibliotekāri.

Protams, dažādu tautu literatūras popularitāte nav atkarīga tikai no tās propagandas bibliotēkā, tomēr bibliotekāram kā organizētas lasīšanas vadītājam vairāk jācenšas sistemātiski audzināt lasītāju intereses, pievēršot tās nozīmīgākajām daudznacionālās literatūras parādībām.

4. Ārzemju literatūra

PSRS VB pētījumā "Grāmata un lasīšana nelielu pilsētu dzīvē" konstatēts, ka no lasīto grāmatu kopskaita ārzemju daiļliteratūra sastādīja 16%², bet vissavienības pētījuma "Grāmata un lasīšana padomju lauku dzīvē" dati liecina, ka ārzemju daiļliteratūru lasījuši 19% bibliotēku lasītāju.³

Datus par ārzemju daiļliteratūras lasītāju īpatsvaru bibliotēkās dažās savienotajās republikās par 1976. un 1977. gadu rāda arī 5. tabula.

Arī 70. gadu reģionālie pētījumi, kurus veikusi LPSR VB, liecina, ka ārzemju rakstnieku darbi iepem ievērojamu vietu daiļliteratūras lasīšanas diapazonā. Īpašu lasītāju atsaucību ieguvusi ārzemju klasika. Lasītāju uzmanību saistījuši galvenokārt franču, angļu un amerikāņu rakstnieku darbi, samērā iecienīta bija arī vācu, norvēģu, poļu un somu literatūra.

Ārzemju daiļliteratūras lasīšana galvenokārt atkarīga

¹ Rullis T. Saikne. - Lit. un Māksla, 1981, 1. maijā, 6.-7. lpp.

² Книга и чтение в жизни небольших городов, с. 292.

³ Книга и чтение в жизни советского села..., с. 166.

5. tabula

Ārzemju daiļliteratūras lasītāji no kopējā
lasītāju skaita¹(%)

Republika	Gads	
	1976.	1977.
Latvijas PSR	69	73
Gruzijas PSR	69	67
Ukrainas PSR	42	54
Kirgīzijas PSR	50	50

no tās tulkošanas un izdošanas latviešu valodā. Galvenā ārzemju tulkotās daiļliteratūras izdevējorganizācija mūsu republikā ir izdevniecība "Liesma". Ārzemju rakstnieku darbi publicēti gan atsevišķās grāmatās, gan iekļauti sērijā "Klasikas bibliotēka". Kopējais ārzemju daiļliteratūras grāmatu skaits, ko laiž klajā mūsu republikas izdevniecības, katru gadu nedaudz mainās, bet vidēji gadā parasti izdod 40 nosaukumus, t.i., apmēram ceturto daļu no visa daiļliteratūras klāsta. Laikā no 1977.gada līdz 1980.gadam izdots pavisam 181 ārzemju autoru darbs, to kopējais metiens sasniedz apm. 8,5 milj. eksemplāru.²

1978.gadā no 216 izdotajām daiļliteratūras grāmatām 45 bija ārzemju autoru darbi, 1979.gadā no 255 - 48, 1980.gadā no 244 - 45. Šajā skaitā ietilpst arī daiļliteratūras izdevumi bērniem. Vienas ārzemju autora daiļliteratūras grāmatas vidējais metiens 1977.gadā bija 45 tūkstoši eksemplāru, 1978.gadā tas samazinājās līdz 21 tūkstotim eksemplāru, bet 1979.gadā savukārt sasniedza 39 tūkstošus eksemplāru un 1980.gadā - 45 tūkstošus eksemplāru.⁴

¹ Динамика чтения и читательского спроса в массовых библиотеках. - М., 1977, с.54-57; Динамика чтения и читательского спроса в массовых библиотеках. - М., 1979, с.29.

² Aprēķināts pēc izdevumiem: Latvijas PSR Prese, 1977, 13.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978, 13.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979, 14.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1980, 17. lpp.

³ Latvijas PSR Prese, 1978, 9., 13.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979, 10., 14.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1980, 13., 17.lpp.

⁴ Aprēķināts pēc izdevumiem: Latvijas PSR Prese, 1977, 13. lpp.; Latvijas PSR Prese, 1978, 13.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1979, 14.lpp.; Latvijas PSR Prese, 1980, 17.lpp.

Lasītājiem pieejamā ārzemju daiļliteratūras kopapjoma kvantitatīvie rādītāji sniedz vispārēju priekšstatu par tās izplatību. Pētījumā "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" konstatēts, ka aptaujas un pieprasījumu uzskaites periodā pie lasītājiem atradās 329 ārzemju autoru 561 darbs; no 6026 lasītāju pierasījumiem 1442 (24%) bija ārzemju autoru daiļdarbu pieprasījumi, 1265 aptaujas anketās norādīts, ka 273 (22%) gadījumos lasītas ārzemju autoru grāmatas. Bibliotēkās ārzemju daiļliteratūru pēmuši 68% lasītāju.¹

Ārzemju daiļliteratūras lasītāju kontingents ir ļoti daudzveidīgs. Kopumā interesi par to izrāda visas lasītāju grupas. Īpaši neizvēršot ārzemju daiļliteratūras lasītāju raksturojumu atkarībā no viņu sociāldemogrāfiskām pazīmēm, jāatzīmē, ka dažādās vecumgrupās vērojamas tikai nelielas atšķirības dažādu žanriski tematisko kompleksu izvēlē. Piemēram, jauniešus vairāk saistījusi piedzīvojumu literatūra, fantastika, bet vecāko paaudzi - sadzīves proza. Aptaujas dati liecina, ka, pieaugot ārpusbibliotēkas lasītāju izglītības līmenim, palielinās arī to interese par ārzemju daiļliteratūru.

Lasītāju izglītība:

līdz 4 klasēm	17%
5-8.kl., nepab.vidējā	22%
vidējā	26%
vidējā speciālā	27%
augstākā	29%

Bibliotēkas lasītāju izglītība ārzemju daiļliteratūras izvēlē turpreti būtiski nav ietekmējusi (sk. pielikuma 47. tab.).

Aplūkojot ārzemju daiļliteratūras lasītājus atkarībā no sociālprofesionālās piederības, konstatēts, ka to lasījuši 70% nelauksaimniecisko un 69% lauksaimniecisko profesiju strādnieku, 68% kalpotāju un 63% kalpotāju speciālistu.² Tātad vismazāk lasījuši speciālisti, bet jāņem vērā, ka viņu lasīšanas diapazons vispār ir plašāks nekā pārējām grupām,

¹ Lasīšanas aktivitāte un daudzpusība ..., 21.lpp.

² Turpat.

jo viņi lasījuši ne tikai daiļliteratūru, bet arī nozaru un sabiedriski politisko literatūru. Visās pētījuma bēzēs kopumā šos trīs literatūras kompleksus visvairāk lasījuši speciālisti (33%)¹.

Ārzemju daiļliteratūras lasītāju dzimuma diference tikpat kā nav vērojama. No visām bibliotēkā pieprasītajām grāmatām vīrieši lasījuši 27% ārzemju daiļdarbu, sievietes - 23%. Aptaujāto vidū no kopējā vīriešu skaita ārzemju literatūru lasījuši 24%, no kopējā sieviešu skaita - 25%.

Analizējot izlasīto ārzemju daiļliteratūru, noteikti 16 populārākie autori - klasiķi un mūsdienu rakstnieki.² Tas veikts, izmantojot pieprasījumu uzskaites kartēs un aptaujas anketās iegūtās ziņas.

No 16 rakstniekiem 10 ir klasiķi - Dž.Golsvertijs (62), Ž.Verns (51), A.Dimā (30), Ž.Sanda (26), A.Konans Dolls (15), V.Kolinss (13), Š.Bronte (12), O.Balzaks (12), Dž.Londons (12), G.Mopāsans (11) un 6 mūsdienu autori - A.Kronins (31), T.Dreizers (27), B.Rainovs (26), Dž.Outsa (13), J.Helgi (13), F.Eriā (11).

Populārāko autoru saraksts liecina, ka lasītāju intereses koncentrējās ap nelielu ārzemju klasiķu grupu, kuru darbi pieprasīti visbiežāk (no 11 līdz 62 reizēm). Mūsdienu ārzemju autoru loks, kuru darbi aktīvi lasīti, ir daudz plašāks, lai gan atsevišķu rakstnieku darbi pieprasīti mazāk nekā 10 reizes.

Pilsētolemtu iedzīvotāju vidū vispopulārākais ir Dž.Golsvertijs, kura darbi lasīti 62 reizes; visvairāk lasīta viņa trilogija "Forsaitu teika", kā arī daži viņa stāsti. Populārākais mūsdienu rakstnieks ir A.Kronins. Viņa darbi pieprasīti 31 reizi, no tiem iecienītākie - romāni "Cī-tādele" un "Zvaigznes raugās lejup".

Ārzemju daiļliteratūras lasīšanas kopainā galvenie žanriski tematiskie kompleksi to popularitātes secībā ir šādi: sadzīves proza, detektīvžanra darbi, piedzīvojumu stāsti un

¹ Lasīšanas aktivitāte un daudzpusība..., 29.lpp.

² Ārzemju autoru darbi pētījuma gaitā dalīti divās daļās - ārzemju klasiķu un mūsdienu ārzemju daiļliteratūrā. Ārzemju klasika ir darbi, kuri sarakstīti vai izdoti līdz 1945. gadam, bet mūsdienu ārzemju daiļliteratūra - darbi, kuri uzrakstīti vai izdoti pēc 1945.gada.

romāni, fantastika, vēsturiskie stāsti un romāni, pasakas, dzeja.

Populārāko - sadzīves prozu lasa visplašākā lasītāju auditorija, jo šī žanriski tematiskā kompleksa darbi ietver sevī visai daudzveidīgu tematiku. Visvairāk lasītie ir Š. Brontes, T.Hārdija, Dž.Londona darbi. Ļoti populāras bija arī M.Spārkas "Šķitums un istenība", Ā.Mērdokas "Zem tikla", Dž.Outsas "Pasaulīgo prieku dārzs", J.Helgi "Melna mesa". Domājams, ka šīs grāmatas izraisījušas lasītāju interesi kā jaunizdevumi.

Otro un trešo vietu daļa detektīvžanrs un piedzīvojumu stāsti un romāni. Aptaujas laikā lasītāji vairāk pievērsušies šī žanra klasikai, kuras galvenie pārstāvji ir visā pasaulē pazīstamie rakstnieki - A.Dimā, R.Stīvensons, A.Konans, D.Boils, V.Kolīnss, F.Kūpers, R.Hagards.

No mūsdienu autoru darbiem lasītāju uzmanību piesaistījuši detektīvžanra darbi, it īpaši franču rakstnieka Ž.Simeona darbi "Svešnieki mājās", "Un tomēr riekstkoks zaļo" (krievu valodā). Ne mazāk populāras bijušas bulgāru rakstnieka B.Rainova grāmatas "Nav nekā labāka par nejauku laiku" un "Bezgala garlaicība". Lasītāju uzmanību saistījuši arī poļu rakstnieku piedzīvojumu romāni un stāsti (A.Zbiha "Likme augstāka par dzīvību", J.Pšimanovska "Četri tankisti un suns"). Šie darbi lasītājiem pazīstami no telefilmām, kuras savā laikā piesaistījušas plašai skatītāju auditorijai.

Ārzemju fantastikas klasiku pārstāv galvenokārt Ž.Verna un daži H.Velsa darbi. Visvairāk pieprasīti 70.gados iznākušie Ž.Verna romāni "Noslēpumu sala", "20 000 līši pa jūras dzelmi" u.c. Lasītāju interese par šiem darbiem gadu gaitā ir nostiprinājusies, un tai nav tendences mazināties.

Lasītāji interesējušies arī par atsevišķiem mūsdienu fantastikas darbiem un krājumiem: "Civilizācijas skatlogs", "Dēmonu dzīres", "Zinātniskās fantastikas almanahs" ("Альманах научной фантастики").

Pētījuma norisē maz lasīta ārzemju vēsturiskā proza: to pārstāv tikai viens daiļdarbs - R.Džovanjoli romāns "Spartaks", kas aptaujas laikā pieprasīts 17 reizes, acīmredzot kā jaunizdevums. Šo romānu lasījuši galvenokārt izglītības darbinieki un mācību iestāžu audzēkņi.

Pieprasījumu uzskaites laikā vairākus lasītājus ieinteresēja 70.gados izdotās dažādu pasaules tautu pasakas. Populārākās bijušas izdevniecības "Zinātne" apgādā iznākušās "Skandināvijas tautu pasakas", "Persiešu pasakas", "Madagaskaras pasakas", "Stāsti par viltņiem" un izdevniecības "Liesma" apgādā divas reizes izdotās pasakas "Tūkstots un viena nakts". Pasaules tautu pasaku grāmatas ir asprātīgas, iespējams arī tāpēc saista dažāda vecuma lasītāju interesi.

No ārzemju literatūras žanriski tematiskajiem kompleksiem visšaurākais lasītāju loks ir dzejai. No klasikas mantojuma lasītāju uzmanību saistījusi tikai R.Tagores "Lirika". Pavisam maz lasītāju izteikuši vēlēšanos iepazīt mūsdienu ārzemju dzeju.

Izraudzīties aizrobežu autoru darbus lasītājus mudinājusi galvenokārt interese par jaunāko literatūru, pazīstamu daiļdarba autoru vai tematu. Šie literatūras izvēles motīvi raksturīgi visām lasītāju sociālprofesionālajām grupām. Izvēles motīvi atkarā no lasītāju vecuma sadalās šādi: 16 līdz 19 gadu vecie lasītāji ārzemju rakstnieka grāmatu izvēlējušies, lielākoties caurskatot to, 20 līdz 24 gadu vecumgrupā galvenie izvēles motīvi ir interese par jaunāko literatūru, autoru, arī dažos gadījumos registrētā grāmatas pārlasīšana, 25 līdz 29 gadu grupā lasītāji grāmatas izvēlē vadījušies no vēlēšanās pārlasīt to, grāmatas izvēli veicinājusi arī tās caurskate, 30 līdz 39 gadu un 40 līdz 59 gadu vecumgrupā vadošā bijusi interese par jaunāko literatūru un tematu, bet vecākiem lasītājiem galvenie izvēles motīvi ir grāmatas caurskate un vēlēšanās pārlasīt to, pie tam pēdējais motīvs attiecas tikai uz ārzemju klasiku (sk. 6.tab.).

Pieprasījumu karšu analīze noskaidroja, ka visaktīvāk lasīti 70.gados izdotie ārzemju autoru darbi (47%), otrajā vietā ierindojušies 50.gados izdotie darbi (32%), bet trešajā - darbi, kuri izdoti 60.gados (21%).

Pētījuma materiālu analīze palīdzēja noteikt bibliotekāra lomu ārzemju daiļdarbu izvēlē un ieteikšanā. Vairums lasītāju grāmatas izraudzījušies patstāvīgi - ārzemju klasiku - 68% un mūsdienu literatūru - 78% gadījumā, bibliotekārs šo daiļdarbu izvēlē palīdzējis lasītājiem attiecīgi 14% un 13% pieprasījumu gadījumā.¹ Bibliotekārs palīdzējis lasītā-

¹ No visu paņemto grāmatu skaita.

6. tabula

Ārzemju daļlīteratūras izvēles motīvi atkarā no lasītāju vecuma (% no daļlīteratūras pieprasījumu skaita)

Izvēles motīvi	Vecumgrupas											
	16-19g.		20-24g.		25-29g.		30-39g.		40-59g.		60 un vairāk	
	Akl ¹	Am ²	Akl	Am	Akl	Am	Akl	Am	Akl	Am	Akl	Am
Interese par jaunāko literatūru	1	20	2	39	2	16	4	35	5	30	-	12
Interese par tematu	11	16	16	19	13	20	13	25	12	21	12	26
Interese par autoru	8	8	27	13	30	11	19	8	14	9	-	10
Pārlasa	10	10	20	15	33	16	-	30	13	26	50	-
Grāmatas caurskatē	4	40	4	29	5	41	6	23	14	20	-	66
Citi motīvi	8	19	11	18	14	30	13	15	14	25	10	31

jiem izvēlēties ārzemju daļdarbustematiskā un nenoteiktā pieprasījuma gadījumā. Tā, piem., atbildot uz tematisko pieprasījumu, lasītājiem ieteikti: Dž.Golsvertija "Pēdējā lapuse", A.Kronina "Jaunības gadi", Dž.Outsas "Pasaulīgo prieku dārzs", H.Oto "Stārķu laiks". Uz lasītāja nenoteikto pieprasījumu bibliotekārs rekomendējis, piem., šādus romānus: A.Mērdokas "Zem tikla", J.Helgi "Melnā mesa", D.Nolla "Vernera Holta piedzīvojumi". Šajos un vēl daudzos citos gadījumos bibliotekāri kopumā centušies lasītājiem ieteikt maksimāli vērtīgākos ārzemju klasiku vai mūsdienu autoru darbus.

Pilsētciematu iedzīvotāju kultūras līmeņa pieaugums un masu komunikācijas līdzekļu plaša izplatība rada nepieciešamību vēl aktīvāk propagandēt progresīvo ārzemju daļlīteratūru, izmantojot kompleksus literatūras propagandas pasākumus,

¹ Akl - ārzemju klasiskā literatūra

² Am - ārzemju mūsdienu literatūra

mērķtiecīgi saistot diferencētu individuālo darbu ar masu pasākumu sistēmu. Lasītāju par ārzemju daiļliteratūru var ieinteresēt arī ar teātra izrādēm, televīzijas uzvedumiem un radiatoraidījumiem.

Nemot vērā ārzemju dzejas mazo pieprasījumu, bibliotēkās nopietni vajadzētu padomāt par tās plašāku popularizēšanu.

Vērtējot lasītāju attieksmi pret ārzemju daiļliteratūru, varam secināt, ka interese par to ir liela, bet samērā vienpusīga. Ārzemju daiļliteratūras lasīšanas kopainā nav pārstāvēts neviens jaunattīstības valstu rakstnieku darbs, maz lasīta Austrumu un Latīņamerikas valstu literatūra. Mūsu republikas lasītājiem tuvāki ir literārie darbi, sevišķi romāni, kas attēlo eiropiešu sadzīvi, taču tas nenozīmē, ka nelasītu arī indiešu, turku, japāņu autoru darbus. Pārsvērā tomēr lasa franču, angļu, vācu, arī amerikāņu rakstnieku darbus.

Ārzemju rakstnieku darbi, iepazīstinot latviešu lasītājus ar savas zemes vēsturi, kultūru un nacionālo kolorītu, veicinājuši interesi par dažādām tautām un to dzīvi. Nobeigumā jāsecina, ka ārzemju daiļliteratūras lasīšanas izpētes materiāls ļāvis izdarīt vispārīgus secinājumus par tās vietu un nozīmi daiļliteratūras lasīšanas kopainā.

Daiļliteratūra kā mākslas veids spēj cilvēka garīgajai pasaulei tuvoties visvairāk, tādēļ arī ietekmē to spēcīgāk nekā citas mākslas nozares. Ieteicot daiļliteratūru, bibliotekāram labi jāpazīst lasītāja izziņošās, estētiskās u.c. vajadzības, intereses un uztveres īpatnības. Tās jāveido un jāizkopj harmoniskas, estētiski attīstītas un radošas personības izaugsmes un pilnigošanas vārdā. Lasīšanā nevajadzētu pieļaut pārvaru tikai izklaidējošai daiļliteratūrai, bet, rūpējoties par lasītāju redzesloka paplašināšanu, ieteikt izziņoši, etiski un estētiski audziņošus daiļdarbus.

LITERATŪRAS PROPAGANDA MASU KOMUNIKĀCIJAS LĪDZEKĻOS

Veicot mākslinieciskās izglītošanas, zināšanu izplatīšanas, ētiskās audzināšanas un ideoloģiskās ietekmēšanas funkcijas, masu komunikācijas līdzekļi (laikraksti, žurnāli, radio, kino, televīzija)¹ izmanto un propagandē literatūru, kā arī sekmē tās izplatīšanu. Iedzīvotāju nodrošinātība ar MKL² rada labvēlīgus priekšnoteikumus literārās un bibliogrāfiskās informācijas apguvei.

MKL ietekmi uz lasīšanu dažādos aspektos pētījuši ievrojami padomju bibliotēku zinātnes darbinieki - O. Čubarjans, N. Dobriņina, V. Stelmaha, M. Smorodinska u.c., 70. gadu vidū veikta arī tās sistēmiskā analīze.

LPSR VB pētījumā "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" līdzās citiem informācijas avotiem par literatūru aplūkota arī MKL literārās un bibliogrāfiskās informācijas stimulējošā ietekme uz lasīšanu. Analīzei izmantotas pilsoņiemamatu bibliotēku lasītāju pieprasījumu uzskaites kartes, iedzīvotāju aptaujas - intervijas anketas, Rīgas un Centrālās televīzijas³, Rīgas radio literāro raidījumu programmas. Iegūtas ziņas par literatūru, ko bibliotēku lasītāji un aptaujātie iedzīvotāji bija izvēlējušies lasīšanai dažādu MKL ietekmē. Valsts bibliotēkas iepriekšējā pētījumā "Grāmata un lasīšana lauku rajonā"⁴ noskaidrojās, ka literatūras propagandā, izplatīšanā, informēšanā par literatūru vadošo vietu starp MKL iegem periodiskie izdevumi, tāpēc šajā pēti-

¹ Turpmāk jēdziens "masu komunikācijas līdzekļi" apzīmēts saīsināti - MKL.

² LPSR iedzīvotāju nodrošinātība ar MKL 1978.g.: 93 radio-uztvērēji un 81 televizors 100 ģimenēm; republikā iznāca 93 laikraksti un 84 žurnāli (šiem skaitļiem jāpievieno citu savienoto republiku un aizrobežu zemju periodiskie izdevumi, ko lasa republikas iedzīvotāji); 2079 kinoiekārtas, kam kinoseansu kopīgais apmeklējumu skaits 33,4 milj.

³ Turpmāk CT.

⁴ Grāmata un lasītājs. - R.: Zinātne, 1978. - 214 lpp.; Книга и чтение в сельском районе. - Р., 1977. - 98 с.

jumā galvenā uzmanība veltīta radio un televīzijai. Aptaujā noskaidrots, kādi radio un televīzijas literārie raidījumi klausītājus un skatītājus interesējuši visvairāk, kādu darbu uzvedumi un ekranizējumi patikuši vislabāk, cik populāri ir dažādi radio un televīzijas literāro raidījumu cikli. Anketā ietvertais literatūras saraksts (16 daļdarbi) palīdzējis noskaidrot literāro darbu dažādus iepazīšanas ceļus - grāmata, ekranizējums, uzvedums.

Pētījumā konstatēts, ka kopumā MKL lasāmās literatūras izvēli stimulē vairāk nekā personu savstarpējā komunikācija un bibliotēkas (šo informācijas avotu ietekmē lasītāji izvēlējušies 41% lasāmās literatūras, bet MKL ietekmē - apmēram 15%). Pilsdotiematu iedzīvotāji, t.sk. bibliotēku lasītāji, MKL sniegto literāro un bibliogrāfisko informāciju izmanto atšķirīgi, pie kam bibliotēku lasītāji mazāk pakļaujas MKL ietekmei nekā visi iedzīvotāji kopumā.

1. t a b u l a

Dažādi MKL kā informācijas avoti par literatūru lasāmvielas izvēlē (% no aptaujas laikā lasīto darbu un pieprasījumu skaita bibliotēkās)

Informācijas avots par literatūru	Pēc pieprasījumu skaita bibliotēkās	Pēc aptaujas laikā lasīto darbu skaita
Periodiskie izdevumi	4,7	8,7
Radio	0,3	0,8
Kino	1,1	2,7
Televīzija	0,9	3,4
MKL kopā	7,0	15,6

MKL atšķirīgo ietekmi lasīšanas stimulēšanā nosaka gan literārās un bibliogrāfiskās informācijas vieta un daudzums MKL informācijas struktūrā, gan tās saturs, gan uztverēja subjektīvās īpašības (socialprofesionālā un demogrāfiskā piederība, personības garīgā izkoptība, interešu ievirze utt.), gan katram MKL piemītošo specifisko izteiksmes līdzekļu estētiskā un tehniskā kvalitāte. To, ka visefektīvāk tiek izmantota periodisko izdevumu sniegtā literārā un bibliogrāfiskā informācija, var izskaidrot ar iespīestā vārda stabilitāti, precizitāti un ērtu lietojumu.

Dažādās lasītāju sociāldemogrāfiskajās un profesionālajās grupās MKL stimulējošā ietekme uz lasīšanu ir tieši proporcionāla šo grupu attieksmei pret lasīšanu vispār: sievietes daudz aktīvāk nekā vīrieši reagē uz MKL literāro un bibliogrāfisko informāciju. Iedzīvotāju vecums būtiski neietekmē atšķirības MKL informācijas izmantošanā, lai gan pasīvāki ir vecākie (60 un vairāk gadu) lasītāji, kas vispār lasa mazāk. Noteicošie faktori šīs informācijas izmantošanā ir izglītība un nodarbošanās. Aptaujātie kalpotāji speciālisti ar vidējo un augstāko izglītību ir vērīgāki un literatūras izvēlē vairāk izmanto MKL informāciju nekā lasītāji ar 5-8 klašu, nepabeigtu vidējo vai vispārējo vidējo izglītību, jo viņiem MKL ir pašizglītošanās un orientēšanās, nevis izklaidēšanās līdzekļi.

MKL literārās un bibliogrāfiskās informācijas ietekmē lasītā literatūra atklāj gan MKL literārā piedāvājuma, gan tā veidotā pieprasījuma raksturu. Tā kā MKL literārajā un bibliogrāfiskajā devumā lielākoties ir dažādi daiļdarbi, tad trīs ceturtdaļas literatūras pieprasījumu, kuri veidojušies MKL ietekmē gan bibliotēkās, gan ārpus tām, ir daiļliteratūras, bet tikai viena ceturtdaļa - nozaru literatūras pieprasījumi.

Speciālās nozaru literatūras propaganda arī nav MKL uzdevums - ar to nodarbojas īpaši periodiskie izdevumi, nozaru bibliotēkas un grāmatnīcas. Nozīmīgākā nozaru literatūras propagandā ir MKL informācija par jauniznākušo populārzinātnisko literatūru pašizglītbai un amatierismam, par jaunāko sabiedriski politisko literatūru politiecībām un sabiedrisko pienākumu veikšanai. MKL informācijas ietekmē no sabiedriski politiskās literatūras visbiežāk tiek pieprasītas grāmatas un periodiskie izdevumi par ekonomikas, tieslietu, pedagogijas, ētikas problēmām, iecienīti arī kara dalībnieku memuāri. No dabaszinātņu literatūras vislielāko interesi izpelnījušies apraksti par ceļojumiem un dzīvnieku pasauli, bet biogrāfiskie romāni par literātiem un māksliniekiem pārstāv pārējo populārzinātnisko nozaru literatūru. Atsaucība MKL operatīvajai informācijai par šādas tematikas literatūru pierāda sabiedrības uzticību un atzinību veiksmīgajam

populārzinātnisko grāmatu sērijām "Apvārsnis" (izdevniecība "Zinātne"), "Stāsti par dabu", "Piedzīvojumi. Fantastika. Ceļojumi", "Ievērojamu cilvēku dzīve" (izdevniecība "Kiesma").

Tā kā lasīšanas kopainā un literatūras propagandā daļl-literatūra ieņem pirmo vietu, tās izplatīšanas un propagandas jautājumiem pievēršisim īpašu uzmanību. Dažādu tautu daļl-literatūras propagandu Rīgas un Centrālās televīzijas, kā arī Rīgas radio literārajos raidījumos un tās efektivitāti rāda 2. tabula.

2. t a b u l a

Dažādu tautu daļl-literatūras propaganda radio un televīzijā un tās efektivitātes rādītāji

Dažādu tautu daļl-literatūra	Propaganda		Efektivitāte	
	% no literāros raidījumu pārstāvēto darbu skaita	% no bibliotēku lasītāju un aptaujāto iedzīvotāju lasītājam grāmatām	% no sevišķi patīkūšo daļl-darbu uzvedumu un ekranizējumu skaita	
Radio				
latviešu	42	84	76	
krievu	31	8	19	
citu PSRS tautu	10	-	4	
ārzemju	17	8	1	
Televīzijā				
latviešu	12	57	52	
krievu	59	20	26	
citu PSRS tautu	10	3	7	
ārzemju	19	20	15	

Radio un televīzijas literāro raidījumu stimulējošā ietekme uz dažādu tautu literatūras lasīšanu, kā arī klausītāju un skatītāju attieksme pret dažādu tautu daļl-darbu uzvedumiem un ekranizējumiem ir atkarīga no tā, kas ir informācijas avots - radio vai televīzija. Republikas iedzīvotājiem, kas klausās galvenokārt Rīgas radio un skatās Rīgas TV un CT, devīgāku informāciju par latviešu literatūru sniedz

radio. Televīzijas skatītājiem vairāk iespējams iepazīt krievu literatūru.

Citu PSRS tautu un ārzemju literatūras propagandā radio un televīzijas devums ir aptuveni vienāds. Daļēn literatūras propagandas efektivitāte galvenokārt atkarīga no skatītāju un klausītāju tautības. Lai gan krievu un latviešu literatūras propagandai radio un televīzijā ir dažāds vēriens, aptaujāto interese par latviešu literatūru ir lielāka. Cit-tautu literatūras propaganda televīzijā savukārt ir efektīvāka nekā radio.

Ar radio un televīzijas literārajiem raidījumiem iedzi-votājus visvairāk ieinteresē redzēt un dzirdēt daiļdarbu uzvedumus un ekranizējumus (89% aptaujāto). Liela daļa klausītāju un skatītāju (66%) vēlas īsu, kodolīgu informāciju par jaunāko literatūru, bet daudzus aptaujātos (45%) intere-sē arī plašāki apskati un recenzijas par literāriem darbiem, ziņas par literāro dzīvi, literāro darbu autoriem. Mazāk aptaujāto (28%) interesējas par literatūras teorijas un grāmatniecības vispārējām problēmām.

Vispirms palūkosimies, kādu autoru daiļdarbus piedāvā radio un televīzijas literārie raidījumi.

Pētījuma periodā (1977. un 1978.gadā) republikā un valstī atzīmēja daudzus izcilus literātus, piem., J.Jaunsudra-biņa, A.Upiša, N.Černiševska, Ļ.Tolstoja, A.H.Tammsāres, A.Auezova, S.Aini, H.Ibsena, H.Heines, Ž.Verna u.c.jubilejas. Par Ļeņina prēmijas laureātiem kļuva M.Tanks un A.Čakovskis, par PSRS Valsts prēmijas laureātiem - J.Bondarevs, M.Kanoats, M.Matusovskis, V.Rasputins, A.Aleksins, V.Astafjevs, A.Voz-gnesenskis, D.Graņins, D.Muldagalijevs.

LPSR Valsts prēmiju saņēma I.Auziņš un L.Bridaka, dažā-du Latvijas organizāciju un kolektīvu prēmijas ieguva J.Pe-ters, Ē.Hänbergs, V.Valeinis, D.Avotiņa, A.Šlisers, L.Azaro-va, A.Bels, M.Čaklais, K.Krauliņš, P.Putniņš. Par LPSR Tau-tas dzejniekiem 1977.gadā kļuva O.Vācietis un I.Ziedonis, nāca klajā nozīmīgi daiļdarbi: J.Kalniņa "Rainis", R.Ezeras "Zemdegas", M.Zariņa "Vecrīga", V.Lāma "Tava valstība", kā arī O.Vācīša "Antracīts" un I.Ziedoņa "Poēma par pienu".

Šīs literārās dzīves dominantes atspoguļojās arī radio un televīzijas literārajos raidījumos.

Dažādiem autoriem veltīto pārraižu skaits tomēr bija, ļoti atšķirīgs. Daudz bija J. Jaunsudrabiņa, A. Upīša, Ž. Verna, H. Ibsena un Ī. Tolstoja darbu uzvedumu un ekranizējumu, bet pārējo autoru darbi raidījumos atspoguļojās maz, pat pārāk maz. Toties vairākas reizes pētījuma laikā Rīgas radio pārraidīja A. Brodeles, R. Eidemaņa, Ž. Grīvas, E. Lukjenska, A. Rijkura u.c. darbus, kuriem nebija aktuāla skanējuma.

Latviešu literatūrai veltītajos raidījumos pirmspadomju autoru darbi aizņem apmēram trešdaļu. Visplašāk pārstāvēti R. Blaumaņa, J. Raiņa, J. Jaunsudrabiņa darbu radioieraksti un ekranizējumi. Skanējuši un izrādīti arī Aspazijas, E. Ādamsona, J. Akuratera, J. Ezeriņa, J. Poruka, A. Saulieša, J. Ziemeļnieka dzejas, lugu un stāstu interpretējumi.

No latviešu padomju autoriem visbiežāk pārraidīti V. Lāča, A. Upīša, M. Birzes, A. Brodeles, Ž. Grīvas un E. Lukjenska darbu radiouzvedumi. Visvairāk ekranizējumu bija pēc V. Lāča, E. Līva, Z. Skujīņa, L. Briedakas stāstu un romānu motīviem. Izdzīvotāju aptaujās noskaidrojās, ka populārāko daiļdarbu ierakstu un ekranizējumu literāro pirmavotu autori ir J. Jaunsudrabiņš, A. Upīts, R. Blaumanis, A. Dribe, Z. Ērgle, R. Ezera, I. Indrāne, P. Putniņš.

Krievu pirmspadomju literatūrā veido apmēram trešo daļu no Rīgas radio, Rīgas TV un CT krievu literatūrai veltīto literāro raidījumu kopuma. Savdabīgo, bagāto krievu literatūras klasiku visbiežāk bija iespēja iepazīt A. Čehova, F. Dostojevska, M. Ļermontova, A. Ostrovska, A. Puškina, Ī. Tolstoja, I. Turgeņeva daiļdarbu uzvedumos un ekranizējumos. Sevišķi daudz CT piedāvāja minēto autoru lugas un darbu dramatisējumus.

Krievu padomju literatūru pārstāvējis visai plašs dažādu autoru darbu klāsts, piem., padomju klasiķu M. Gorkija, M. Šolohova, A. Tolstoja, K. Paustovska, mūsdienu populārāko rakstnieku J. Bondareva, A. Čakovska, K. Simonova, J. Semjonova, G. Markova, A. Ivanova, V. Rozova, A. Arbuzova, M. Bulgakova, V. Īpatova, V. Rasputina, V. Šukšina, A. Vampilova, A. Gelmana, I. Dvorecka, G. Bokareva, I. Gerasimova, A. Veiclera, A. Mišarina,

V.Černiha un citu autoru darbu uzvedumi un ekranizējumi. Krievu literatūras propagandā televīzijai ir lielākas iespējas nekā Rīgas radio, tādēļ klausītāji būtu jāiepazīstina ar labāko un neparastāko. Tomēr pētījuma periodā atkārtoti (3-5 reizes) pārraidīti N.Birmanā, N.Smirnova, J.Jakovļeva, S.Laskina, I.Petrova, A.Pinčuka, M.Režčikova u.c. darbi, kas neizceļas ar māksliniecisku kvalitāti un tāpēc nav guvuši klausītāju ievērojību. Aptaujātie iedzīvotāji patikušo krievu daļlīteratūras interpretējumu skaitā minēja Ī.Tolstoja, A.Ivanova, V.Šiškova, N.Ostrovskā, M.Šolohova, A.Tolstoja, A.Gelmana, I.Dvoreckā, J.Semjonova darbus.

Ar citu PSRS tautu literatūru radio un televīzija iepazīstina retāk nekā ar krievu, latviešu un arī ārzemju literatūru. Kopumā televīzija to dara veiksmīgāk par radio, tomēr jāatzīmē Rīgas radio ieguldījums un pasākumi mūsu kaimiņtautu īgaupu un lietuviešu literatūras propagandēšanā. Radioierakstos skanējuši īgaupu A.Hinta, R.Kaugvera, P.Kisberga, A.Līvesa, O.Lutsa, E.Rannamā, E.Ranneta, K.Sivalepa, J.Smīla un lietuviešu V.Bubņa, J.Gruša, J.Marcinkēviča, V.Miļūna, M.Sluccka u.c. darbu uzvedumi.

Citu PSRS tautu rakstnieku daļlīradi radio un televīzijas literārajos raidījumos visbiežāk pārstāvējuši Č.Aitmatovs, V.Bikavs, J.Druce. Šie trīs autori ir arī visvairāk tulkotie PSRS tautu rakstnieki. Patikams notikums PSRS tautu daļlīteratūras ekranizēšanas vēsturē bija tādēļ un persiešu literatūras mīļā A.Firdousi poēmas "Šahnamē" ekranizējums. Režisors B.Kimjagarovs uzņēmis vairākas filmas pēc šī darba teiksmām (dastaniem): "Kalēja karogs", "Teiksma par Rustamu", "Rustams un Suhrabs", "Teiksma par Sijavušu". PSRS tautu literatūras propagandā MKL būtu ieteicams vairāk pievērsties klasikai un folklorai, kas pagaidām ir vērtīgākā daudzu Austrumu tautu daļlīrades daļa un latviešiem maz pazīstama.

Skatītājiem un klausītājiem citu PSRS tautu literatūrā interesantākie šķituši E.Vetemā, R.Ibrahimbekova, J.Smīla, Č.Aitmatova, J.Druces darbi, to ekranizējumi un uzvedumi.

Ārzemju literatūru Rīgas radio propagandā neveiksmīgi:

šai literatūrai veltīti apmēram 16% radio literāro raidījumu, bet sevišķi patīkušo uzvedumu skaitā iekļūvis tikai 1% (sk. 2.tab.) 1977. un 1978.gadā radioprogrammā bija H. Bella, M. Bilera, K. Brandisa, H. Dvoržakovas, F. Džeksona, F. S. Fiodžeralda, M. Friša, J. Ivaškeviča, C. Kosmačas, H. Lansasla, E. Plačeka, Z. Posmišas u.c. darbu uzvedumi. Literāro raidījumu organizētāji bija centušies ieinteresēt klausītājus ar pēckara posmā latviski maz tulkotu vai netulkotu autoru daiļradi, ar ārzemju mūsdienu literatūru, bet televīzija lielākoties pievērsusies klasikas ekranizējumiem. Pētījuma periodā iedzīvotājiem bija iespēja iepazīt Ž. Verna, Ž. B. Moljēra, O. Balzaka, V. Igo, Dž. Londona, Dž. Pristlija, E. Hemingveja, Č. Dikensa, O. Henri, V. Šekspira u.c. darbu ekranizējumus. No ārzemju literatūras uzvedumiem un ekranizējumiem skatītāju un klausītāju simpātijas visbiežāk izpelnījās franču, angļu, amerikāņu un vācu autoru darbi; populārākie autori savukārt ir H. Vuolijoki, E. Hemingvejs, Ž. B. Moljērs, Dž. Londona.

MKL ir literatūras propagandas priekšpulks: periodiskie izdevumi un radio parasti ir pirmie, kas piedāvā sabiedrībai vēl grāmatās npublicēto oriģināl- un tulkoto daiļliteratūru. Mūsu republikā diemžēl nav žurnāla, kas publicētu cittautu autoru jaunāko un vērtīgāko daiļdarbu tulkojumus. "Literatūra un Māksla" un "Zvaigzne" ierobežotā apjoma dēļ to nespēj, bet vissavienības žurnāls "Иностранная литература" ierobežotās tirāžas un valodas barjeras dēļ daudziem lasītājiem nav pieejams. Daudzu ievērojamu rakstnieku, dzejnieku, dramaturgu darbi sen vai nemaz nav skanējuši latviešu valodā, piem., Akutagavas Rinoskes, Isikavas Takuboku, S. Valjeho, D. Konrāda, Ž. Prevēra, V. Sarojana, K. Sendberga, R. Frosta, P. Eliāra, T. S. Eliota, M. Pruseta, E. Olbi, Rudaki, A. Firdousi, H. L. Borhessa, P. Verlēna u.c. Kopumā daiļdarbu klāsts, ko piedāvā MKL, sniedz priekšstatu par mūsdienu sabiedrības materiālās un garīgās dzīves aktuālām problēmām, ideoloģiskiem centieniem.

Uzvedumos un ekranizējumos izmantota gan proza, gan

drāma, gan dzeja. Prozas darbu atklāsmē dominē daiļdarbu lasījumi, telefilmus un uzvedumi, kinofilmus pēc romānu, stāstu motīviem u.tml. Lugas un dzeju lasa maz, bet raidījumus skatās un klausās labprāt, jo koncentrētās informācijas un emocionālās iedarbes dēļ tie spēj ieinteresēt gan eruditus skatītājus, gan arī tādus, kuri vēlas tikai izklaidēties. Sevišķi lielu interesi aptaujātie iedzīvotāji izrādījuši par Latvijas teātru izrādēm televīzijā. Daudzas no tām iekļuvušas ļoti patīkamo daiļdarbu uzvedumu skaitā. Varbūt tas ir tāpēc, ka izrādes notiek latviešu valodā (tātad netraucē valodas barjera) un interesei par teātri mūsu republikā ir senas tradīcijas.

Daudzi Rīgas radio un televīzijas literārie raidījumi veltīti dzejai. Tajos paši dzejnieki un arī aktieri ļoti emocionāli un sugestīvoši atklājuši dzejas būtību. Radio literārajos raidījumos dzirdētas, piem., O.Vācieša, E.Plauža, M.Čaklā, J.Petera, I.Auziņa, I.Ziedona u.c. dzejnieku balsis. Televīzijā lieliski bijuši J.Raiņa (krājumu "Dagdas skiču burtnīcas" un "Saules gadi"), A.Čaka (kompozīcijas "Pa pilsētu iet dzejnieks"), Ā.Elksnes un R.Tagores (kompozīcijas "Starot prieks"), kā arī J.Ziemeļnieka dzejas lasījumi. Rīgas teāstudijā viesojušies ievērojami mūsdienu citautu dzejnieki, piem., J.Jevtušenko, B.Okudžava u.c.

Dzejas lasījumus, tikšanās ar iecienītiem dzejniekiem varēja vērot arī CT. Raidījumu cikls "Poēzija" iepazīstināja ar krievu padomju dzejnieku A.Ahmatovas, N.Asejeva, E.Bagricka, A.Bloka, B.Korņilova, V.Lugovskoja, V.Majakovska, I.Seļvinska, M.Svetlova, M.Vološina u.c. daiļradi. Raidījumu ciklā "Dzejas vakari Ostankinas koncertstudijā" varēja tikties ar ievērojamiem mūsdienu dzejniekiem, paretam arī prozas meistariem: B.Ahmadulīnu, J.Druņīnu, M.Dudīnu, M.Fjodorovu, R.Kazakovu, A.Mežīrovu, D.Samoilovu, K.Simonovu, V.Solouhinu u.c.

Radio specifikai īpaši atbilstošs literatūras popularizēšanas žanrs ir muzikāli literārie raidījumi: dzeja un mūzika, literārie tēli un mūzika, mūzika rakstnieka vai dzejnieka dzīvē u.tml. Literatūras un mūzikas vienotais valdzinājums sniedz dziļāku pārdzīvojuma un jaunatklāsmes

izjūtu. Skanējuši raidījumi, kas veltīti dziesmām ar Aspazijas, F.Bārdas, J.Jaunsudrabiņa, J.Raiņa, A.Čaka, M.Ķempes, J.Petera, O.Vācieša, I.Ziedoņa, A.Puškina, S.Jeseņina, R. Roždestvenska, R.Hamzatova, E.Mieželaiša, R.Bernsa, V.Gētes, P.Ronsāra u.c. dzejnieku vārdiem.

Raidījumi, kas veltīti literatūras propagandai un iepazīstināšanai klausītājus un skatītājus ar aktualitātēm un jaunumiem literārajā dzīvē, ir ļoti daudzveidīgi. Visbiežāk tie ir literāro raidījumu cikli: literātu daiļrades un dzīves apskati (Rīgas TV - "Laiku lokos", "Mūsu rakstnieki"; CT - "Grāmata, Laikmets, Lasītājs", "Daiļrades lappuses"), jaunākās literatūras apskati (Rīgas radio - "Grāmatu apskats", CT - "Grāmatu galds"), recenzijas par daiļdarbiem, ekranizējumiem vai iestudējumiem teātri (Rīgas TV - "Ekspresrecenzija", CT - "Lasīšanas loks"), pārraides no muzejiem (CT - no A. Puškina dzīvokļa muzeja Ļeņingradā) vai ievērojamu rakstnieku un dzejnieku svinīgajiem piemiņas sarīkojumiem (CT - no vissevienības A.Puškina dzejas svētkiem Mihailovskā, Rīgas TV - no M.Ķempes, A.Upiša, J.Jaunsudrabiņa atceres vakariem Drāmas teātri), tematiski raidījumi (Rīgas radio - "Komunistu tēls rakstnieka daiļradē"), tikšanās ar autoriem, kritiķiem, lasītājiem, pārrunas un sarunas par literatūru, par rakstniekiem, dzejniekiem, dramaturgiem (Rīgas TV cikli "Viesu grāmata", "No mana apciņķa tavā", CT - "Grāmata tavā dzīvē" u.tml.), tikšanās ar grāmatu ilustratoriem (Rīgas TV - ar I.Ceipi, CT - ar I.Glazunovu, D.Šmarihovu), informācija par ievērojamu bibliotēku jubilejām (Rīgas TV - "LPSR 24. Fundamentālās bibliotēkas 450 gadi").

Arī literāro darbu uzvedumu un ekranizējumu raidījumi atkarībā no daiļdarbu žanriem, mākslinieciskās nozīmības, tematikas, interpretējumu veidiem un citām īpašībām parasti ietilpst ciklos, piem., Rīgas radio - "No klasikas pūra", "Jauni atdzejojumi", "No jaunāko dzejoļu burtnīcas", CT - "Poēzija", "Literārie lasījumi", "Literāro darbu ekranizējumi". Literatūra, sevišķi populārzinātniskā, tieši un netieši tiek propagandēta arī citos raidījumu ciklos (Rīgas TV - "Mozaika", CT - "Kinoceļojumu klubs", "Dzīvnieku pasaule", "Kinopanorāma", "Acīmredzamais neticamais" u.c.).

Lai gūtu priekšstatu par klausītāju un skatītāju at-
tieksmi pret šiem radio un televīzijas literāro raidījumu
cikliem, aptaujas anketā bija ietverts neliels Rīgas un Mas-
kavas radio un televīzijas literāro raidījumu ciklu saraksts.

3. t a b u l a

Dažu radio un televīzijas literāro raidījumu ciklu
popularitāte (% no aptaujāto iedzīvotāju skaita)

Klausīšanās un skati- šanās biežums	Gandrīz katru pārraidi	Šad tad	Nemaz	Nezinu tādu
Radio un TV literāro raidījumu cikli				
Rīgas radio				
Grāmatu spskats	14	40	31	15
Pegazs	7	31	42	20
No jaunāko dzejoļu burtnīcas	7	32	43	17
Maskavas radio				
Rakstnieki pie mikrofona	7	23	44	27
Radioteātris	9	24	41	26
Dzejas burtnīca	4	15	52	29
Literārie lasījumi	9	26	40	26
Rīgas TV				
Avots	29	37	22	13
No tava apcirkņa manā	15	32	31	21
Viesu grāmata	9	32	36	23
Virsošnes	5	25	41	30
Laiku lokos	23	41	21	14
Centrālā televīzija				
Grāmata tavā dzīvē	4	17	47	32
Grāmata, Laikmets, Lasītājs	3	15	49	33
Grāmatu galds	6	20	46	28
Sarunas par literatūru	5	20	46	29
Poēzija	4	17	51	28
Literārie lasījumi	9	25	42	24
Literāro darbu ekranizējumi	40	35	17	8

To skatītāju un klausītāju, kuri regulāri klausās vai skatās pārraides, nav daudz, vidēji apmēram 10% aptaujāto. Viņu sociāldemogrāfiskais un profesionālais raksturojums atbilst lasītāju vispārīgajam raksturojumam: aktīvākie interešenti ir sievietes, jaunākā un vidējā iedzīvotāju paaudzē, kalpotāji ar vidējo speciālo un augstāko izglītību, galvenokārt humanitāro nozaru speciālisti un apkalpojošās sfēras darbinieki. Pirmajā vietā aptaujātie izvirza raidījumu ciklus, kuri piedāvā literāro darbu uzvedumus vai ekranizējumus; visvairāk skatītāju (40%) pie televizoriem regulāri pulcē CT cikls "Literāro darbu ekranizējumi". Otrajā un trešajā vietā ierindojas raidījumu cikli, kurā informē par jaunizdevumiem, piem., Rīgas radio cikls "Grāmatu apskats", CT - "Grāmatu galds" un raidījumu cikli, kas sniedz kompleksu informāciju par literatūras un literārās dzīves jaunumiem, kā arī iepazīstina ar literārajiem pirmavotiem. Populāri ir Rīgas TV literārais klubs "Avots" un līdzīga, bet retrospektīva rakstura raidījumu cikls "Laiku lokos" - tos regulāri skatās ap 20-30% aptaujāto.

Daudzu CT literāro raidījumu ciklu, piem., "Dzeja mūzika", "Grāmatu galds", "Grāmata, Laikmets, Lasītājs", "Lasīšanas loks" neizdevīgais pārraižu laiks (rīta un agras pēcpusdienas stundas) neveicina to noskatīšanos un ir viens no šo ciklu nepietiekamas popularitātes iemesliem.

Masu idejiskajā un estētiskajā audzināšanā dažkārt vērojama literāro "trīeciendevu" organizēšana - informācija par vienu un to pašu literāro darbu, darbu kopu, vienas tematikas darbiem, ta uzvedumi un publikācijas plūst pa visiem masu komunikācijas kanāliem. Šāda parādība atzīstami vērtējama klasīku jubileju reizēs, kā arī aktuālas tematikas darbu propagandēšanā, ja vien to mākslinieciskā kvalitāte ir pietiekami laba. Pētījuma laikā sevišķi aktīvi tika propagandēti morālpsiholoģiski daiļdarbi par ražošanas problēmām. Radio un TV vairākkārt dažādos izpildījumos piedāvāja A. Gelmana ("Kādas sēdes protokols"), I. Dvorceka ("Cilvēks no malas"), "Kovaļeva no provinces"), V. Čerņiha ("Bobrova lieta"),

A.Veiclera un A.Mišarina ("Darba diena"), V.Īpatova ("Inženieris Prončatovs", "Un atkal Apiskins"), P.Popogrebska ("Pieņemšana personiskajos jautājumos"), M.Bariševa ("Viegli būt labam"), I.Gerasimova ("Palaišana"), J.Kareļina ("Ķirurga Miškina dienas") u.c. autoru darbus.

Iedzīvotāju aptaujas anketā bija iekļauti 16 daiļdarbi, ar kuriem aptaujātais varēja būt iepazinies, izlasot tos grāmatās vai žurnālos, noklausoties radiouzvedumus, noskatoties ekranizējumus televīzijā, iepazīstoties ar šo daiļdarbu interpretāciju mākslas filmās vai teātra izrādēs. Sarakstā ietverti latviešu, krievu, citu PSRS tautu un ārzemju autoru daiļdarbi, kas 1977. un 1978.gadā bija radio un televīzijas literāro raidījumu repertuāros. Ar šī saraksta palīdzību mēģināts noskaidrot daiļdarbu iepazīšanas ceļus (sk. 4.tab.).

Tātad lasīšana ir populārākais, bet ne vienīgais daiļliteratūras apguves veids. Lugas, dzeju un nepublicētus darbus lielākoties iepazīst, skatoties un klausoties to uzvedumus un ekranizējumus. Darbus ar dziļāku zemitēkstu, sarežģītāku situāciju tēlojumu, polemisku risinājumu aptaujātie iepazīnuši mazāk (M.Bulgakova "Turbinu dienas", P.Putniņa "Aicinājums uz pērienu" u.tml.). Daiļdarbu lielāku vai mazāku popularitāti tomēr nenosaka tikai šīs īpašības, tā atkarīga arī no citiem faktoriem. No latviešu autoru darbiem sarakstā bija iekļauti J.Jaunsudrabiņa "Aija" (pirmpublicējums 1911.g.)¹, E.Līva "Velnakaula diviņi" (1966.g.), A.Ozoliņas "Mezglis" (1974.g.), P.Putniņa "Aicinājums uz pērienu" (1976.g.), A.Upīša romānu cikls "Robežnieki" (1909.-1934.g., kopizdevums 1965.g.). Visvairāk lasīta izrādījās A.Upīša epopeja (71% aptaujāto), J.Jaunsudrabiņa trilogija (69%) un E.Līva romāns (52%). Pa radio visvairāk aptaujāto klausījušies J.Jaunsudrabiņa romānu "Aija" (37%; rež. V.Zvaigzne, 1977.g.ielraksts) un A.Upīša epopeju "Robežnieki" (27%; I.Burāns, 1976.). Televīzijā un kino J.Jaunsudrabiņa darba ekranizējumu mākslas filmu "Atbals"

¹ Pēdējais jaunizdevums 1977.g.

4. tabula

Daiļdarbu iepazīšanas ceļi (% no aptaujāto skaita)

Daiļdarba autors un nosaukums	Vēl neesmu lasījis	Esmu lasījis	Klausījos pa radio	Skatījos televīzijā	Redzēju kinofilmu	Redzēju teātri
J. Jaunsudrabiņš. Aija	31	69	37	16	44	-
E. Līvs. Velnakaula diviņi	48	52	9	19	11	16
A. Ozoliņa. Mezgli	93	7	3	-	-	-
P. Putniņš. Aicinājums uz pērienu	92	8	-	22	-	-
A. Upīts. Robežnieki	29	71	27	7	-	-
M. Bulgakovs. Turbinu dienas	92	8	-	8	-	1
B. Poļevojs. Uz kraujā krasta	59	41	-	1	1	-
E. Radzinskis. 104 lappuses par mīlestību	84	16	3	10	9	11
V. Šukšins. Sauc mani tālā gaišajā	89	11	1	-	5	-
A. Tolstojs. Sāpju ceļi	31	69	-	27	28	-
K. Treņevs. Ļubova Jarovaja	79	21	6	22	10	9
B. Vasiļjevs. Nešaujiet baltos gulbjus	72	28	1	4	-	-
Č. Aitmatovs. Mātes druva	63	37	10	5	5	-
V. Bikavs. Obelisks	81	19	1	-	2	-
K. Hamsuns. Bāds	86	14	-	-	-	-
V. Tekeris. Liekulības tirgus	86	14	-	1	-	-

(V. Krūmiņš, 1960), skatījušies 60% aptaujāto. Arī E. Līva romānu skatītāji un klausītāji apguvuši dažādi: gan pēc lietuviešu mākslas filmas "Jūtas" (A. Dausa, A. Grikevičs, 1968), gan radiouzvedumā (O. Krāsliņš, 1969), gan noskato ties šī darba dramatisējumus (Liepājas t., A. Mīgla, 1967; Drāmas t., A. Linīņš, 1967; Krievu drāmas t., A. Kacs, 1968; Dailes t., A. Linīņš, 1977).

P. Putniņa luga "Aicinājums uz pērienu" no minētajiem darbiem bija visjaunākais, "vidusskolā nemācītais". To

varēja izlasīt žurnālā "Karogs" (1976, Nr.11) vai noskatīties uzvedumu televīzijā (Ģ.Nagānis, 1977). 8% aptaujāto lugu bija jau lasījuši, 22% - skatījušies tās uzvedumu televīzijā. A.Ozoliņas "Mezglī" sarakstā iekļauts kā darbs par aktuālu tēmu, bet ar vāju māksliniecisko kvalitāti. Rīgas radio šī darba uzvedumu ierakstīja 1974.g. (K.Pamše), bet grāmatā romāns izdots 1977.gadā ar nosaukumu "Aculiecinieki", tādēļ tas varēja būt pazīstams aptaujātajiem. 7% aptaujāto šo darbu bija lasījuši, 3% - dzirdējuši radiouzvedumu.

Analizējot arī citu sarakstā iekļauto daiļdarbu iepazīšanas ceļus, jāsecina, ka daiļdarbu propagandā MKL aktivitāte ir visai nozīmīgs faktors. Daiļdarbu popularitāte atkarīga arī no pirmās un pēdējās publikācijas laika, no izdevumu skaita un metiena, no autora personības, darbu ideju un tēmu aktualitātes, mākslinieciskās vērtības, no autoru daiļrades apguves līmeņa mācību iestādēs, no tulkojumu kvalitātes, no mākslinieku interpretētāju talanta utt.

Pētījuma dati uzskatāmi raksturo radio un televīzijas literāro pārraižu efektivitāti - aptaujātie iedzīvotāji nosaukuši interesantākos un visvairāk patikušos daiļdarbu uzvedumus un ekranizējumus. Lai gan nav ziņu, kāpēc tie patikuši, nosauktie darbi dod pietiekami objektīvu priekšstatu par radio un televīzijas literāro raidījumu klausītāju un skatītāju mākslinieciskās kultūras līmeni, literārajām interesēm, estētiskajiem kritērijiem.

54% aptaujāto¹ nosaukuši pēc saviem uzskatiem interesantākos uzvedumus un ekranizējumus. Pavisam minētas 179 daiļdarbu interpretācijas - 44 radiouzvedumi un 134 ekranizējumi. Šo darbu izvēli acimredzot noteicis ne tikai klausītāju un skatītāju augsts novērtējums, bet arī vairāki citi faktori; kā jau bija gaidāms, aptaujātie galvenokārt nosauca divos pēdējos pirmsaptaujas mēnešos dzirdētos un redzētos daiļdarbu uzvedumus un ekranizējumus: Ļ.Tolstoja "Augšamcelšanās" (Rīgas radio, V.Zvaigzne, 1978), P.Putniņa "Paši pūta, paši dega" (Drāmas t., A.Jaunušans, 1972), Z.Skujiņa "Virietis labākajos gados" (māksles filma², O.Dunkers, 1977), I.Erkeņa

¹ Pētījumu bāzēs aptaujāti 1265 iedzīvotāji.

² Turpmāk mf.

"Kaķu spēle" (Drāmas t., M.Kublinskis, 1973), E.Vetemā "Vakarīgas pieciem" (Liepājas t., N.Klētņieks, 1976) utt. Daudzi nosaukto darbu uzvedumi un ekranizējumi pētījuma periodā tika raidīti pa radio un demonstrēti televīzijā vairākas reizes, piem., E.Radzinska "104 lappuses par mīlestību" (Valmieras t., O.Krodērs, 1964, radioieraksts un mf "Vēlreiz par mīlestību", G.Natansons, 1968), I.Indrānes "Ūdensnesējs" (mf, "Liktenim spītējot", Ē.Lācis, 1975), I.Dvorecka "Gilvēks no malas" (Rīgas TV, M.Salna, 1978; Maskavas Drāmas t., A.Efross, 1973), A.Gelmana "Kādas sēdes protokols" (Dailes t., A.Liniņš, 1976; M.Gorkija Maskavas Dailes t., O.Jefremovs, 1976; mf "Prēmija", S.Mikaeljans, 1975), N.Ostrovska "Kā rādījās tērauds" (CT, N.Maščenko, 1973), Č.Snova "Nāve zem buras" (Rīgas TV mf, A.Neretniece, 1977) u.c. Aptaujātieminēja daudzus daiļdarbus, kuru uzvedumu ieraksti un ekranizējumi jau ilgāku laiku ir sabiedrības rīcībā un ieguvuši vispārēju atzinību, piem., R.Blaumaņa "Salna pavasari" (mf, P.Armands, L.Leimanis, 1955), V.Lāča "Zvejnieka dēls" (mf, V.Krūmiņš, 1957; Rīgas radio, O.Šalkonis, 1974), A.Upīša "Zaļā zeme" (Drāmas t., A.Antmanis-Briedītis, 1957, radioieraksts), Ļ.Tolstoja "Anna Kareņina" (mf, A.Zarhi, 1968), M.Šolohova "Klusā Dona" (mf, S.Gerasimovs, 1957-1958) u.c.

Televīzijas skatītāji iecienījuši CT sērijfilmas, kuru popularitātes pakāpi bieži nosaka sēriju skaits, piem., A.Ivanova "Mužīgais aicinājums" (CT mf, V.Krasnopolskis-ļedovs, V.Uskovs, 1975), V.Šiškova "Drūmupe" (CT mf, A.Sedovskis, 1969), J.Semjonova "Septiņpadsmit pavasara mirkli" (CT mf, T.Ļoznova, 1973). Arī radioklausītāju atzinību guvuši daiļdarbu lasījumi un uzvedumi turpinājumos. Vairāku raidījumu - Ļ.Tolstoja romāna "Augšamcelšanās", J.Jeansudrabļa triloģijas "Aija", A.Upīša eņopejas "Robežņieki" radio-lasījumu, kā arī citu šo autoru darbu uzvedumu un ekranizējumu milzīgos panākumus var izskaidrot arī ar šo rakstnieku jubileju atzīmēšanas vērienu un, protams, pašu rakstnieku popularitāti jau vairākās paaudzēs. Citādi, šķiet, izskaidrojama R.Ezeras romāna "Aka" kinoveriānta - mākslas filmas "Ezera sonāte" un A.Dripes stāsta "Pēdējā barjera" dramatisējuma popularitāte. Aktuālas dzīves problēmas vai no-

tikums mākslas dzīvē? Liekas gan, jo abi daiļdarbi saņēmuši oficiālu atzinību - prēmijas.

Skatītājiem patikušo daiļdarbu klāstā dominē darbi, kuru centrā ir ētiskās problēmas: personības garīgā un tikumiskā veidošanās, ģimenes attiecību un atsevišķu ētisku vērtību piem., mīlestības, dzīves jēgas, pienākuma u.c. problēmas.

43% radioklausītāju un televīzijas skatītāju sevišķi tuvi ir daiļdarbi par mīlestību. Šķiet, pastiprinātā interese par mīlestības romāniem izskaidrojama ar to, ka aptaujāto lielākā daļa (64%) bija sievietes. Jāatzīmē gan, ka no 305 šīs tēmas interesentu balsīm 247 pieder tikai 2 romānu interpretācijām - J.Jaunsudrabiņa "Aijai" un R.Ezeras "Akai". Mīlestības tēma vistuvākair nacionālās literatūras ietvaros tikai 5% aptaujāto patikuši cittautu autoru darbi par šo tēmu.

Nākamā tēma, kas saistīja klausītāju un skatītāju uzmanību, ir dažādu sociālo slāņu un to ideoloģijas pārstāvju dzīves tēlojums uz plaša laikmeta ainu fona. Šī tēma atspoguļota t.s. "ģimeņu epopejās" un kultūrvēsturiskajos romānos. Šo darbu uzvedumi un ekranizējumi patik 17% aptaujāto iedzīvotāju. Lielākoties tie pārstāv krievu padomju literatūru un ir izrādīti galvenokārt CT, piem., A.Ivanova "Mnžīgais aicinājums" (V.Krasnopol'skis-Ļedovs, V.Uskovs, 1975), V.Šiškova "Drūmpe" (A.Sadovskis, 1969), M.Šolohova "Klusā Dona" (S.Gerasimovs, 1957-1958), M.Šolohova "Plēsums" (A.Ivanovs, 1960, 1961), A.Tolstoja "Sāpju ceļi" (V.Ordinskis, 1977). No latviešu epopejisko romānu uzvedumiem radioklausītājiem visspilgtāk atmiņā saglabājies A.Upiņa "Robežnieki" radio-lasījums (I.Burāns, 1976), bet televīzijas skatītājiem - filma "Iiktenim spītējot", kas veidota pēc I.Indrānes romāna "Ūdensnesējs" (E.Lācis, 1975).

Populārākā ārzemju autoru filma-epopeja bija Dž.Golsverta romāna "Forsaitu teika" ekranizējums (angļu režisors, 26 sērijās), minēta tika arī īsi pirms aptaujas demonstrētais telefilma "Kamilla" pēc Ž.E.Klansjē romāna "Rupjmaize", kurš latviski nav tulkots.

Radio un televīzija mēdz piedāvāt skatītājiem un klausītājiem agrāk latviski netulkotu daiļdarbu uzvedumus un

ekranizējumus, tā paplašinādama priekšstatus par cittautu literatūru. Ir cilvēki, kurus pilnīgi apmierina tikai šāda literāro darbu iepazīšana - uzvedumu un ekranizējumu skatīšanās un klausīšanās tiem aizstāj un pat izskauž lasīšanu.

Trešo vietu iepem humoristiski daiļdarbi, kuru uzvedumi un ekranizējumi sevišķi patikuši 13% aptaujāto. Visvairāk pārstāvētas lugas: 61 aptaujātais nosaucis teātra izrādes, 21 - televīzijas mākslas filmu uzvedumus, ļoti patikušas sadzīviski satīriskās komēdijas, piem. R. Blaumaņa "Skroderdienas Silmačos" (Dramas t., A. Jaunušans, 1975; Dramas t., A. Amtmanis-Briedītis, 1956, videoreaksts), J. Jaunsudrabiņš "Jo plīks, jo traks" (Rīgas TV, L. Daugaviete, 1978), P. Putniņa "Paši pūta, paši dega" (Dramas t., A. Jaunušans, 1972), M. Ramanes Hugo Diega piedzīvojumu cikls (Rīgas TV). Komēdiju cienītāju skaits dažādās izglītības un sociālprofesionālajās iedzīvotāju grupās ir atšķirīgs: komēdijas labprāt skatās 5% aptaujāto ar augstāko izglītību un 20% aptaujāto ar izglītību līdz 8 klasēm. Komēdijas sevišķi patiek laukkopjiem, kā arī sadzīves pakalpojumu sfēras un tirdzniecības darbiniekiem.

Popularitātes ziņā ceturtnā tēma ir ģimenes attiecību tēlojums. 11% aptaujāto kā sevišķi patikušus min daiļdarbu uzvedumus un ekranizējumus, kuros risinātas vīru un sievu, vecāku un bērnu attiecību problēmas. Arī par šo tēmu saistošākās izrādījušās lugu izrādes: 52 no 80 šīs tēmas cienītājiem nosauca dažādas televīzijā redzētās izrādes, piem., E. Vetemā lugu "Vakarīgas pieciem" (Līspājas t., N. Klētņieks, 1976), H. Vuolijoki lugu ciklu par Niskavuori sievietēm (Valmieras t., P. Lūcis, 1968-1978), N. Doļiņinas "Prasītāji un atbildētāji" (OT mf, G. Pavlovs, 1978), Ļ. Tolstoja "Anna Kareņina" (mf, A. Zarhi, 1968). Nav minēti latviešu autoru daiļdarbu uzvedumi un ekranizējumi par šo tēmu.

Jaunatnes audzināšanas jautājumus aptaujāto vērtējumā veiksmīgāk atspoguļojusi latviešu literatūra, iecienītākais autors - A. Dripe. Viņa darba "Pēdsēja barjera" dramatisējumu (Dailes t., A. Linīšs, 1974) minēja 42 aptaujātie no 52. Vēl minēti H. Gulbja, I. Indrānes, G. Priedes, V. Vigantes darbu uzvedumi.

Tuva šai tēmai ir nākošā - personības veidošanās problēma, tikai šajos darbos varoņus neveido un nepāraudzina sabiedriskā vide, bet tēlotās personības pilnīgo pašas sevi. Parasti rakstnieka ideāls iemiesojas varoņa spēcīgajā individualitātē, un tā ar patiesīgi psiholoģisku raksturojumu kļūst pievilcīga un atdarināšanas cienīga. Šī tēma sevišķi interesē aptaujātos ar augstāko izglītību, galvenokārt medicīnas, kultūras un izglītības darbiniekus. Šo interesi veicina viņu profesija, kas saistīta ar cilvēku dziļāku iepazīšanu, un pedagogiskā ievirze. Ka sevišķi patikuši minēti šādi ekranizējumi un uzvedumi: V.Lāča "Zvejnieka dēls" (mf, V. Krūmiņš, 1957), Ī.Tolstoja "Augšāmcelšanās" (mf, M.Šveicers, 1962; Rīgas radio, V.Zvaigzne, 1978), N.Ostrovskā "Ka rādījās tērauds" (CT mf, V.Maščenko, 1973-1975; Rīgas radio, K.Piesis, 1954), Stendāla "Sarkanais un melnais" (CT mf, S.Gerasimovs, 1977; franču mf, K.Otans-Larā, 1954). Zīmīgi, ka šo daiļdarbu spilgto un stipro varoņu rindās nav laikabiedru. Varbūt tiem varētu pieskaitīt vienīgi aptaujāto nosauktos Ā.Elksnes, O.Lisovskas, I.Ziedoņa liriskos varoņus.

Lai gan tika aptaujāti tikai pieaugušie iedzīvotāji, sevišķi patikušo ekranizējumu un uzvedumu skaitā iekļuvuši arī bērniem un jaunatnei adresētie daiļdarbi. Aptaujas laikā Rīgas televīzijā izrādīja Z.Ērgles "Starp mums, meitenēm, runā-jot" uzvedumu; to tad arī minēja lielais vairums šīs literatūras cienītāju. Vēl tika nosaukta mākslas filma "Puika" (A.Freimanis, 1978) pēc J.Jaunsudrabiņa "Baltās grāmatas" motīviem, L.Vāczemnieka "Līvsalas zēnu" kinovariants (Ē.Lācis, J.Streičs 1970) un vairāku stāstu radiolasijumi, piem., O.Rihtera "Fridka", A.Upīša "Pa Lauča pēdām", S.Rannamā "Kadrija". Pieaugušie šo stāstu uzvedumus un ekranizējumus bija skatījušies un klausījušies kopā ar bērniem, un 6% aptaujāto tos uzskatīja par vislabāko, ko spēj atcerēties.

Piedzīvojumu un detektīvliteratūra saista visu sociālo slāņu pārstāvjus. Šo interesi vislabāk spējuši apmierināt krievu un ārzemju autoru darbu uzvedumi un ekranizējumi. Vislielākos panākumus izpelnījušies šādi darbi: J.Semjonova "Septiņpadsmit pavasara mirkli" (CT mf, T.Lioznova, 1973),

S.Nagornova un G.Rjabova "Stāsts par izmeklētāju" (CT mf "Revolūcijā dzimusi", G.Kohans, 1977), Č.Snova "Nāve zem buras" (Rīgas TV mf, A.Neretniece, 1977), A.Dimā "Grāfs Monte Kristo" (franču mf, K.Otans-Larā, 1961). No latviešu autoru darbiem sevišķi patikuši divi: M.Steigas detektīvromāna "Šahs briljanta karalienei" (mf, A.Brenčs, 1973) un A.Griģļa dokumentālā piedzīvojumu romāna "Kad lietus un vēji sitas logā" II daļas ekranizējums (mf, A.Brenčs, 1968).

Vienmēr aktuāla un literatūrā plaši atspoguļota ir pienākuma tēma - pienākums pret dzimteni, tautu, idejisko pārliecību, sirdsapziņu. Padomju literatūrā īpaši cildināta varonība lielajā Tēvijas karā. Visiēspaidīgāk šī tēma acīmredzot risināta krievu padomju literatūrā - sevišķi patikušo ekranizējumu un uzvedumu skaitā ir J.Bondareva "Krasts" (Rīgas radio t., E.Zīle, 1978), K.Simonova "Dzīvie un mirušie" (mf, A.Stolpers, 1964), M.Šolohova "Viņi cīnījās par Dzimteni" (mf, S.Bondarčuks, 1975; Rīgas radio uzvedums "Pulks soļo", B.Praudīgē, 1966), B.Vasiļjeva "Bet rita smags šeit kluass..." (mf, S.Rostockis, 1972). Pienākuma un mīlestības, prāta un kvēlu jūtu sadurame dzīvības un nāves robežsituācijā ir ļoti svarīga problēma gan atsevišķa cilvēka, gan tautas dzīvē, tāpēc daudzu skatītāju ievēribu izpelnījušies, piem., B.Lavrenova stāsta "Četrdesmit pirmais" (mf, G.Čuhrajs, 1956), K.Treņova lugas "Lubova Jarovaja" (CT mf, V.Turbins, 1977), P.Putniņa lugas "Aicinājums uz pērienu" (Rīgas TV, G.Nagālnis, 1977) ekranizējumi.

Pēdējā klausītājus un skatītājus interesējošā tēma, kuru aplūkosim, ir dzīves jēgas meklējumi. Šiem darbiem parasti raksturīgs augsts dzīves izzīņas līmenis ar skaudru vajadzību izprast notiekošo, ar saasinātu dzīves izjūtu. Patikušo skaitā vairums ir krievu padomju un ārzemju rakstnieku darbi, piem., V.Ļipatova "Un tas viss par viņu" (CT mf, I.Šatrova, 1977; Maskavas radio, V.Pučkins), M.Šolohova "Cilvēka liktenis" (mf, S.Bondarčuks, 1959), E.Hemingveja "Salas straumē" (CT mf, A.Efross, 1978).

Mazāk populāri izrādījušies izglītojoši un tikumiski audziņoši sacerējumi, t.s. zinātniskā daiļliteratūra: ceļojumu

aparaksti, fantastika, vēsturiskie, biogrāfiskie romāni u. tml., taču arī uzvedumu un ekranizējumu skaits par šīm tēmām ir neliels.

Iedzīvotāju estētisko uzskatu daudzveidība, garīgās interese un vajadzības, radio un televīzijas piedāvāto literārā vērtību apguves līmenis spilgti atspoguļojas 10 vispopulārāko darbu uzskaitījumā:

- J. Jaunsudrabiņš "Aija" (Rīgas radio, V. Zvaigzne, 1977)
R. Ezera "Aka" (mf, "Ezera sonāte", V. Brasla, G. Cilinskis, 1976)
A. Dripe "Pēdējā barjera" (Dailes t., A. Liniņš, 1974)
Z. Ērgle "Starp mums, meitenēm, runājot" (Rīgas TV, A. Matisons, 1977)
R. Blaumanis "Skroderdienas Silmačos" (Drāmas t., A. Jaunušans, 1975)
H. Vuolijoki Niskavuori cikls (Valmieras t., P. Lūcis, 1968-1978)
A. Tolstojs "Sāpju ceļi" (OT mf, V. Ordinskis, 1977)
E. Vetemā "Vakarīgas pieciem" (Liepājas t., N. Klētnieks, 1976)
I. Erkēns "Kaķu spēle" (Drāmas t., M. Kublinskis, 1973)
A. Upīša Robežnieku cikls (Rīgas radio, I. Burāns, 1976).

Aptaujātie lielākoties nespēja šķirt literārā pirmavota un tā interpretācijas mākslinieciskās vērtības, atsevišķi vērtēt tajos ietvertās sociālās, ētiskās, politiskās un mākslinieciskās idejas. Lasītāji, skatītāji un klausītāji daļēdārbus uztver lielākoties vērtību vienībā, piem., daži aptaujātie apgalvoja, ka viņiem sevišķi patīkot visi V. Lāča, G. Priedes, M. Šolchova, A. Čehova, Ļ. Tolstoja utt. darbu uzvedumi un ekranizējumi. Nenoliedzami, viens no nozīmīgākajiem cilvēka mākslinieciskās kultūras līmeņa rādītājiem ir spēja noteikt vērtīgākos darbus pēc paša uzskatiem. Šo darbu mākslinieciskajām īpašībām un idejām jābūt tādām, lai veicinātu personības vispusīgu attīstību, labestības, gribas un domāšanas aktivizēšanu.

Bibliotēkām un MKL kā kultūras informācijas sistēmas sastāvdaļām jārod ciešākas savstarpējās sadarbības iespējas literatūras propagandā un izplatīšanā. Individuālajā un masu darbā ar lasītājiem bibliotēkām operatīvāk un prasīgāk

jāizmanto kārtējie televīzijas un radio literārie raidījumi, publikācijas periodiskajos izdevumos, vietējo kinoteātru programmas un citu kultūras iestāžu (skolu, klubu, muzeju, teātru u.tml.) darbs literatūras propagandā.

LASĪTĀJS LATVIJAS PSR PILSĒTCIEMATOS

Pētījums "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" devis iespēju konstatēt lasīšanas izplatību pilsētciešmatos, sniegt lasītāju auditorijas, tai skaitā arī bibliotēkas lasītāju sociāldemogrāfisko raksturojumu, noteikt aktīvākās lasītāju grupas, kā arī sabiedrisko un personisko bibliotēku nozīmi lasītāju pieprasījuma apmierināšanā (sk. pielikuma 1.-10., 13.-20.tab.).

Sākotnēju ieskatu lasīšanas izplatībā sniedza LPSR VB pētījums "Grāmata un lasīšana lauku rajonā"¹, kurā tika konstatēts, ka no visiem aptaujātajiem Alsungas pilsētciešmatu iedzīvotājiem, kas var būt lasītāji, grāmatas, žurnālus un laikrakstus lasīja 83,5% aptaujāto, žurnālus un laikrakstus - 11%, tikai laikrakstus - 1,3%, bet nelasītāju bija tikai 4,2%².

Pētījumā "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" iegūtā informācija ir nedaudz atšķirīga. Izvēlētajās izpētes bāzēs grāmatas lasīja 94% strādājošo, pārējie 6% tās pēdējo reizi bija lasījuši sen un apmierinājās tikai ar periodisko izdevumu iepazīšanu. Par grāmatas prestižu pētāmajā sabiedrībā liecina arī lasīšanas biežums. Atbildes uz anketas jautājumiem liecina, ka tādu respondentu, kuri aptaujas laikā lasīja grāmatas, bija 60%, tādu, kuri pēdējo reizi grāmatas bija lasījuši pirms vairākām nedēļām - 23%, bet tādu, kuri tās bija lasījuši pirms vairākiem mēnešiem - tikai 11%.

Pieaugošajai interesei par grāmatu un lasīšanu ir objektīvi priekšnoteikumi - pārmaiņas pilsētciešmatu sociāli ekonomiskajā un kultūras dzīvē. Pilsētciešmatos arvien reliefāk vērojamas daudzas mazpilsētai raksturīgas sadzīves un kultūras iezīmes. Gandrīz katrā republikas pilsētciešmatā ir vidusskola vai astoņgadīgā skola, kultūras nams ar vairākiem mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem un tautas lietišķās mākslas pulciņiem, stacionārā kinoiekārta, masu bibliotēka pieaugušajiem un bērniem, skolas bibliotēka, grāmatnīca.

¹ Grāmata un lasītājs. - R.: Zinātne, 1978. - 214 lpp.

² Книга и чтение в сельском районе. - Р., 1977, с. II.

Pilsētciematos salīdzinājumā ar ciemiem ir lielāks iedzīvotāju skaits¹ un profesiju dažādība, vairums iedzīvotāju nodarbināti rūpniecībā, celtniecībā, sadzīves pakalpojumu un tirdzniecības sfērā. Šāds stāvoklis izveidojies tāpēc, ka daudzās republikas mazpilsētās un arī pilsētciematos uzbūvēti jauni rūpniecības uzņēmumi, organizētas lielo Rīgas rūpniecības uzņēmumu filiāles un cehi, iekārtoti jauni un paplašināti esošie vietējās rūpniecības un sadzīves pakalpojumu uzņēmumi. Izpētes bāzēs, piem., jāatzīmē tādi uzņēmumi kā "Latvijas lauksaimniecības tehnikas" Dobeles rajona apvienības Bēnes remontrūpnīca, Cesvaines sviesta un siera rūpnīca, Tautas daiļamatniecības un suvenīru ražošanas apvienības "Daiļrade" Dundagas cehs, Žiguru mežrūpniecības saimniecība u.c. Iedzīvotāju sociāli šķiriskās struktūras attīstības pašreizējā tendence pilsētciematos ir strādnieku šķiras, intelligences un kalpotāju skaita pieaugums. Samazinoties kopējam lauksaimniecībā nodarbināto skaitam, palielinās speciālistu skaits lauksaimnieciskajos kompleksos, dažādās starpkolhozu elektrifikācijas, mehanizācijas, celtniecības, meliorācijas organizācijās, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumos.

1265 strādājošo pilsētciematu iedzīvotāju aptauja ļāva noteikt lasītāju struktūru dažādos aspektos. - 1. t a b u l a

Aptaujāto lasītāju sastāvs atkarā
no sociālprofesionālās piederības (%)

Kvalificēta darba strādnieki	17
Izglītības un kultūras darbinieki	12
Inženiertehnikā darbinieki, uzņēmumu, cehu vadītāji	11
Sadzīves sfēras tirdzniecības darbinieki	11
Finansu, uzkalnes, kancelejas darbinieki	10
Mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	9
Mehanicatori	8
Medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	8
Lauksaimniecības speciālisti	8
Partijas, komjaunatnes, padomju darbinieki	3
Lopkopji	2
Laukopji	1

¹ Lielākajos pilsētciematos, piem., Lielvārdē, Saulkrastos, Skrunda iedzīvotāju skaits tuvojas 4 tūkstošiem.

Aptaujāto vidū ir daudz kvalificēta darba strādnieku un inženiertehnisko darbinieku. Mainoties sabiedriskās ražošanas raksturam un palielinoties tās tehniskajai nodrošinātībai, nepieciešams kāpināt darbaspēka profesionālo sagatavotību. Tās izaugsmē galvenais faktors ir izglītība, kas veicina arī lasīšanas interešu attīstību un pilnveidošanos.

Lasītāju struktūra pēc izglītības izpētes bāzēs bija šāda: ar pamatskolas un nepilnu vidējo izglītību - 33%, ar vidējo - 23%, ar vidējo speciālo - 30%, ar augstāko - 14% lasītāju. Strādājošo iedzīvotāju vidū sievietēm ir augstāks izglītības līmenis nekā vīriešiem.

Izpētes bāzu iedzīvotāju izglītības līmeņa kāpumā liela nozīme ir apstāklim, ka gandrīz visās ir vispārīzglītojošās vidusskolas. Tikai vienā - Žiguros ir astoņgadīgā skola. Aptaujas laikā mācības ar darbu apvienoja 8% (Bēnē pat 12%) lasītāju, galvenokārt kultūras un izglītības darbinieki, kvalificēta darba strādnieki un inženiertehniskie darbinieki.

Lasītāju sastāva analīze atkarā no vecuma rāda, ka lielākās strādājošo grupas veido iedzīvotāji vecumā no 40 līdz 59 gadiem (41%) un jaunieši vecumā no 16 līdz 29 gadiem (32%). Aknīstē un Bēnē strādājošo jauniešu skaits ir pat lielāks - attiecīgi 36% un 37%. Sociālekonomiskie pārkārtojumi acīmredzot veicina jauniešu pārcelšanos uz pilsētciematiem no apkārtējiem ciemiem un mazina to aizplūšanu uz lielākām pilsētām.

Dažādu sociāldemogrāfisko grupu aktivitāte grāmatu lasīšanā ir atšķirīga. Lasīšanas biežumu lielā mērā nosaka lasītāju izglītība un nodarbošanās, mazāk - vecums. Aptaujas laikā grāmatas lasīja 73% respondentu ar augstāko izglītību, 64% respondentu ar vidējo speciālo izglītību, 57% - ar vidējo vispārējo izglītību un 54% - ar pamatskolas vai nepabeigtu vidējo izglītību.

Aptaujāto vidū, kuri apmierinājušies tikai ar periodisko izdevumu pārskatīšanu, 12% bija ar pamatskolas un nepabeigtu vidējo izglītību, 4% ar vidējo vispārējo izglītību un tikpat daudz ar vidējo speciālo izglītību. Savukārt tikai 1% augstskolu beigušo grāmatas nebija lasījuši ilgāku laiku.

Dažādu profesiju lasītāju grupās pastāvīgo lasītāju visvairāk ir starp mediķiem (75%), izglītības un kultūras darbiniekiem (74%), partijas, komjaunatnes un padomju darbiniekiem (70%), bet vismazāk starp nekvalificētiem strādniekiem (40%) un lopkopjiem (44%). Grāmatas ilgāku laiku nebija lasījuši 20% lopkopju, 18% nekvalificēta darba strādnieku, 10% mehānizatoru, 6% kvalificēta darba strādnieku, 6% kalpotāju bez speciālās izglītības (finansu, uzskaites un kancelejas darbinieki, sadzīves pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki), 2% kalpotāju speciālistu.

Pastāvīgo lasītāju skaits dažādās vecumgrupās sevišķi neatšķiras, vienīgi jaunieši vecumā no 16 līdz 19 gadiem regulāri lasa samērā maz.

2. t a b u l a

Pastāvīgo lasītāju skaits atkarā no vecuma (%)

Vecums (gados)	16-19	20-24	25-29	30-39	40-59	60 un vairāk
%	47	57	59	61	61	64

Šajā jauniešu grupā lasīšanai veltītais laiks sevišķi strauji samazinās tūlīt pēc aktīvo skolas gaitu beigšanas. Kopējā laika izlietojuma bilance republikā rāda, ka visvairāk laika šie jaunieši veltī sporta pasākumu un dažādu izrāžu apmeklēšanai. Pasīvo atpūtas veidu vidū priekšroka tiek dota televīzijas pārraidēm - to skatīšanai lauku rajonos dzīvojošie strādājošie jaunieši patērē 21,1%, bet jaunietes 16,7% brīvā laika; savukārt lasīšanai - tikai 10,5% brīvā laika.¹

Pilsētcietumos, tāpat kā visā republikā, plaši izplatītas ir personiskās bibliotēkas. To, ka iedzīvotāji labprāt iegādājas grāmatas, apliecināja jau pētījums "Grāmata un lasīšana lauku rajonā". Piem., 42 procentiem Alsungas pilsētcietmata iedzīvotāju bija personiskās bibliotēkas ar 200 un vairāk grāmatām; 20% iedzīvotāju personisko grāmatu krājumos bija no dažiem līdz 50 eksemplāriem. Salīdzinājumam jāatzīmē, ka Igaunijas PSR 1977.gadā veiktais pētījums liecina, ka šāds

¹ Egliše P., Svikis A., Zariņa I. Iedzīvotāju laiks. - R.: Liesma, 1979, 148.-150.lpp.

minimāls grāmatu skaits pieder 33,8% lauku rajonu iedzīvotāju.¹

Ja par grāmatu pircējiem uzskatām visus, kas triju mēnešu laikā nopirkuši vismaz vienu grāmatu, tad, pēc pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" datiem, Latvijas PSR pilsētciematos grāmatas pērk 89% strādājošo iedzīvotāju. Igaunijas PSR (saskaņā ar jau minēto pētījumu) grāmatu pircēju, neatkarīgi no tā, vai aptaujātie dzīvo pilsētā vai laukos, ir 76% no visiem iedzīvotājiem.² Tātad literatūras iegādē mēs neatpaliekam no saviem ziemeļu kaimiņiem.

Personisko bibliotēku izplatība liecina gan par iesakņojušos grāmatu iegādes tradīciju, gan par iedzīvotāju pieaugošo kultūras līmeni un materiālās labklājības uzplaukumu. Salīdzinājumā ar lauku ciemiem pilsētciematos ir labvēlīgāki apstākļi dažādu iespieddarbu ieguvei, jo gandrīz visos pilsētciematos ir grāmatnīcas un Preses apvienības kioski; to nebija tikai Žiguros, tāpēc arī dzirdējam iedzīvotāju pamatotus pārmetumus atbildīgajām organizācijām.

Pēc iegūtajiem datiem, pilsētciematos personiskie grāmatu krājumi galvenokārt komplektēti pašizglītībai un atpūtai. Visvairāk pirka daīlliteratūra (79% aptaujāto) un bērnu literatūra (54% aptaujāto), tomēr pēdējos gados personiskās bibliotēkas aizvien vairāk tiek papildinātas ar dažādu nozaru literatūru. Trijos mēnešos grāmatas profesionālām vajadzībām bija nopirkuši 37% strādājošo, bet sabiedriski politisko literatūru - 30% strādājošo.

Ievērojams lasītāju skaits (69%) iegādājas dažādu literatūru: gan daīlliteratūru, gan sabiedriski politisko, gan citu nozaru literatūru. Tikai daīlliteratūru pērk 25% aptaujāto, bet ir arī tādi lasītāji, kuri daīlliteratūru tikpat kā neiegādājas - aptaujas periodā tādu bija 5%. Arī bibliotēkas abonētu formulāru analīze rāda, ka 10% bibliotēkas apmeklētāju gada laikā nebija pēmuši nevienu daīlliteratūras

¹ Хансен Х. Домашние библиотеки в городе и деревне. - В кн.: Город как среда жизнедеятельности человека. Вильнюс, 1981, с. 69.

² Там же, с. 68.

grāmatu. Cesvaines pilsētciešmata bibliotēkā šādu lasītāju ir pat 14% no visiem apmeklētājiem. To lasītāju vidū, kuri bibliotēkā pieprasa tikai nozaru literatūru, pārsvarā ir kalpotāji speciālisti.

Aptauja rāda, ka literatūra darbam nepieciešama 65% strādājošo, bet ar to regulāri iepazīstas 36%, dažkārt - 29% respondentu. Nepieciešamība pēc literatūras profesionālām vajadzībām cieši saistīta ar strādājošo izglītības līmeni un izpildāmā darba saturu. Minēto literatūru visvairāk lasa kalpotāji speciālisti (89%), pie tam regulāri (62%). Šajā lasītāju grupā visaktīvākie ir kultūras un izglītības darbinieki, medicīnas, kā arī partijas, komjaunatnes un padomju darbinieki.

3. t a b u l a

Kalpotāju speciālistu profesionālā lasīšana (%)

Lasišanas biežums	Izglītības un kultūras darbinieki	Partijas, komjaunatnes un padomju darbinieki	Mediķi	Inženier-tehniskie darbinieki	Lauksaimniecības speciālisti
Lasa	98	92	93	86	86
Dažkārt	8	35	30	36	37
Regulāri	90	57	63	50	49

No lauksaimniecībā nodarbinātajiem strādniekiem un kolhozniekiem vislielākā interese par speciālo, profesionālām vajadzībām nepieciešamo literatūru ir mehanizatoriem: 23% ar to iepazīstas regulāri, bet 52% - dažkārt. Šo literatūru strādājošie iegūst no vairākiem avotiem: grāmatniecā (69%), bibliotēkā (43%), darba vietā un no citu personu grāmatu krājumiem (31%).

Kalpotāji speciālisti aktīvi izmanto visus minētos grāmatu ieguves avotus, turpretī mehanizatori speciālo literatūru galvenokārt iegādājas personiskajā īpašumā vai arī ar to iepazīstas darba vietā, bet bibliotēku izmanto reti.

Par šīs literatūras iegādi liecina šādi skaitļi: trijos mēnešos 1-2 grāmatas nopirkuši 25% strādājošo, 3-4 grāmatas - 8%, 5 un vairāk grāmatas - 4% strādājošo.

4. tabula

Trijos mēnešos iegādātā speciālā literatūra
(% dažādās sociālprofesionālajās grupās)

Lasītāju sociālā piederība	Grāmatu skaits			
	0	1-2	3-4	5 un vairāk
Lauksaimniecībā nodarbinātie strādnieki un kolhoznieki	71	19	6	4
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	81	15	4	-
Kalpotāji speciālisti	40	38	14	8
Pārējie kalpotāji	79	16	2	2

Grāmatas profesionālām vajadzībām visaktīvāk iegādājušies kalpotāji speciālisti, it īpaši kultūras un izglītības darbinieki (vismaz vienu šādu grāmatu bija iegādājušies 81% aptaujāto, t.sk. 5 un vairāk - 16%). Šīs lasītāju grupas aktivitāti daļēji veicina lielāks lasīšanas interesēm atbilstošu grāmatu piedāvājums, it īpaši sabiedriski politiskās literatūras klāstā.

Informācija par politmācībām nepieciešamās literatūras ieguvei galvenokārt gūta iedzīvotāju aptaujā. Pēc intervēto izteikumiem, politiskās izglītības sistēmā mācās caurmērā 43%, Dundagā un Cesvainē pat vairāk nekā puse, bet Bēnē un Žiguros apmēram viena trešdaļa strādājošo. Ar politmācībās ieteikto literatūru iepazīstas 71% intervēto, bet 29% apmierinās tikai ar lekciju pierakstiem. Pēdējo vidū pārsvarā ir strādnieki un kolhoznieki. Nepieciešamās literatūras ieguvei ir vairāki avoti - bibliotēka (60%), personiskie grāmatu krājumi (44%) un darba vietas vai citu personu grāmatas (23%). 30% aptaujāto trijos mēnešos bija iegādājušies vismaz vienu sabiedriski politisko grāmatu, t.sk. 1-2 grāmatas - 22%, 3-4 grāmatas - 4%, 5 un vairāk grāmatas - 4%. Aktīvākie šīs literatūras iegādē bijuši politmācību klausītāji.

Aptauja liecina, ka 65% lasītāju ir savs vaļasprieks, amatieriskās intereses, bet literatūru par šiem jautājumiem

regulāri lasa tikai 35% no viņiem. Šādas grāmatas aptaujātie galvenokārt iegādājas personiskajā īpašumā, bibliotēkas fondi tiek izmantoti reti. Šķiet, ne tikai tāpēc, ka ir nodarbošanās, kurās literatūras palīdzība nav nepieciešama (šo variantu pasvitroja 20% aptaujāto), bet arī tāpēc, ka amatieri ir samērā vāji informēti par tām bibliotēkā esošajām grāmatām un žurnāliem, kas varētu viņus interesēt. Savukārt par dažiem amatierisma veidiem, piem., kokgriešanu, māksliniecisko izšūšanu, daiļdārzniecību, mājas dzīvnieku audzēšanu u. tml. pēdējā laikā grāmatas latviešu valodā nav izdotas, bet atsevišķi raksti žurnālos netiek tik aktīvi izmantoti.

Grūti pateikt, cik neizlasītu grāmatu atrodas personiskajās bibliotēkās. No aptaujas materiāliem varam vienīgi secināt, ka aktīvākie grāmatu pircēji ir arī aktīvākie grāmatu lasītāji. Piemēram, trijos mēnešos pirmsaptaujas periodā 5 un vairākas daļlīteratūras grāmatas bija iegādājušies 70% intervēto, kuri atbildēja, ka lasa pašlaik, un tikai 1,5% intervēto, kuri grāmatas pēdējo reizi bija lasījuši pirms gada vai pat agrāk. Iespējams, ka tieši šis pēdējais rādītājs atklāj, cik ir tādu iedzīvotāju, kuri grāmatas gan aktīvi pērk, bet lasīšanu atliek uz vēlāku laiku, vai arī nepērk tās sev, bet pārējiem ģimenes locekļiem. Šādu aktīvu pircēju vidū var būt arī tādi, kuri grāmatas iegādājas galvenokārt prestiža dēļ.

Vajadzību, lai nepieciešamās grāmatas vienmēr būtu ērti pieejamas, lielā mērā nosaka iedzīvotāju izglītība un nodarbošanās. Pētījumā iegūtie dati rāda, ka attieksme pret grāmatu iegādi intervēto grupās ar dažādu izglītības pakāpi ir visai atšķirīga. Nevienu daļlīteratūras grāmatu trijos mēnešos nebija nopirkuši 34% strādājošo ar pamatskolas un nepabeigtu vidējo izglītību, 16% - ar vidējo izglītību, 15% - ar vidējo speciālo un tikai 8% - ar augstāko izglītību. Atkarā no nodarbošanās visaktīvāk grāmatas iegādājas kalpotāji speciālisti, īpaši izglītības un kultūras darbinieki, partijas, komjaunatnes un padomju darbinieki, kā arī mediķi. Pasīvāki ir lauksaimniecībā nodarbinātie. Nevienu daļlīteratūras grāmatu trijos mēnešos nebija iegādājušies 45%

intervēto mehanizatoru, 38% nekvalificēto strādnieku, 36% lopkopju. Iemesli te laikam vairāki: pirmkārt, darba raksturs un specifika, kas lauksaimniecībā nodarbinātajiem neļauj tik bieži kā pārējiem aptaujātajiem izmantot kultūras iestāžu, t.sk. arī grāmatniecību pakalpojumus; otrkārt, grāmatu iegādes uzticēšana pārējiem ģimenes locekļiem; treškārt, interese tikai par periodiskajiem izdevumiem.

Personisko bibliotēku sabiedriskā loma neaprobežojas tikai ar to īpašnieku interešu apmierināšanu, tās izmanto arī citi lasītāji. Piem., 64% pilsētciemata iedzīvotāju aptaujas laikā lasīja personiskās grāmatas, 25% - sabiedrisko bibliotēku grāmatas, bet 11% - draugu un paziņu personisko bibliotēku grāmatas. Citu personu grāmatu krājumus strādājošie izmanto galvenokārt pašizglītībai un atpūtai. Līdzīgu ainu rāda arī jau minētais Igaunijā veiktais pētījums: 55% lauku iedzīvotāju pēdējo lasīto grāmatu bija ņēmuši no personiskās bibliotēkas, 30% - no sabiedriskām bibliotēkām un 15% - no draugu un paziņu bibliotēkām.¹

Personisko grāmatu krājumu izplatība tomēr nemazina sabiedrisko bibliotēku nozīmi iedzīvotāju mērķtiecīgas un sistemātiskas lasīšanas organizēšanā, jo izpētes periodā grāmatas aktīvāk iegādājušies tieši bibliotēkas lasītāji.

Par bibliotēkas nozīmi pilsētciematu iedzīvotāju brīvā laika budžetā liecina bibliotekārais aptvērums, bibliotēkas apmeklētība, paņemto grāmatu daudzums un citi bibliotēkas darba rādītāji. No 1970. līdz 1980.gadam lasītāju kopskaits republikas pilsētciematu bibliotēkās pieaudzis par vairāk nekā 8 tūkst., viena lasītāja vidējais apmeklējumu skaits pieaudzis no 8,4 līdz 8,9, lasāmība jeb gada laikā paņemto grāmatu vidējais skaits - no 27 līdz 30. 1980.gadā 34 pilsētciematu pieaugušo bibliotēkās reģistrēti 27 708 lasītāji un izsniegtas 840 755 grāmatas.²

¹ Хансен Х. Домашние библиотеки в городе и деревне. - В кн.: Город как среда жизнедеятельности человека, с. 69.

² Aprēķināts pēc: Latvijas PSR masu bibliotēku darba rādītāji, 1970. - R.: V.Lāča LPSR Valsts b-ka, 1971, 17.-20.lpp.; Latvijas PSR masu bibliotēku darba rādītāji, 1980. - R.: V.Lāča LPSR Valsts b-ka, 1981, 17.-20.lpp.

Saskaņā ar pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" datiem sabiedrisko bibliotēku pakalpojumus izmanto gandrīz katrs otrais pilsētoiemata iedzīvotājs; pētījuma bāzu bibliotēkās lasa vidēji 44% apkārpes rajona iedzīvotāju, bet citu sistēmu bibliotēkas izmanto tikai 4% aptaujāto. Tomēr bibliotēkas ietekme uz lasīšanas izplatību visos pilsētoiematos ir lielāka: 10% ārpusbibliotēkas lasītāju (galvenokārt lauksaimniecībā nodarbinātie strādnieki un kolhoznieki) anketā atzīmējuši, ka lasa citu ģimenes locekļu atnestās pilsētoiemata bibliotēkas grāmatas. Tātad reālais bibliotēkas lasītāju skaits faktiski ir lielāks par reģistrēto.

Bibliotēku lasītāju sociāldemogrāfiskās struktūras raksturīgākās iezīmes ir šādas:

1. Gandrīz puse (48%) bibliotēku lasītāju ir jaunieši vecumā no 16 līdz 29 gadiem, pie tam aktivākie ir mācību iestāžu audzēkņi. Šī lasītāju kontingenta paplašināšanā un nostiprināšanā tomēr vēl ir neizmantotas iespējas, jo no visiem 16 līdz 29 gadus vecajiem respondentiem (izņemot mācību iestāžu audzēkņus) bibliotēkās lasa tikai 63%. Daļai jauniešu, kuri bibliotēkas neizmanto, arī mājās grāmatu ir maz. Par to liecina fakts, ka 20% intervēto jauniešu trijos mēnešos nebija iegādājušies nevienu grāmatu.

2. Bibliotēku lasītāju sastāvs pēc izglītības ir šāds: lasītāju ar 5-8 klašu un nepabeigto vidējo izglītību ir visvairāk - 50%, ar vidējo - 24%, ar vidējo speciālo - 14%, ar augstāko - 9%, bet vismazāk - ar 4 klašu izglītību - 3%. Jo augstāka iedzīvotāju izglītības līmenis, jo lielāks ir viņu bibliotekārais aptverums. No visiem strādājošiem ar 5-8 klašu un nepabeigtu vidējo izglītību bibliotēkās lasa 14%, ar vidējo - 57%, ar vidējo speciālo - 56% un augstāko - 64% aptaujāto.

3. Atkarā no profesijas pirmajā vietā bibliotekārā aptveruma ziņā ir kalpotāji speciālisti (60%), otrais - pārējie kalpotāji (53%). No visiem nelauksaimniecisko profesiju strādniekiem un kolhozniekiem bibliotēkās lasa tikai 38% strādājošo, lai gan tā ir pilsētoiematu iedzīvotāju vislielākā

grupa. Lauksaimniecībā nodarbināto strādnieku un kolhoznieku bibliotekārais aptverums ir 33%.

Domājot par bibliotekārā aptveruma palielināšanu dažādās sociālprofesionālajās grupās, lielāka uzmanība jāvelti mehanizatoriem, laukkopjiem, lopkopjiem, mazkvalificētiem un kvalificētiem strādniekiem, sadzīves pakalpojumu un tirdzniecības darbiniekiem. Arī lauksaimniecības speciālisti vēl samērā maz izmanto bibliotēku pakalpojumus, tomēr šī lasītāju grupa salīdzinājumā ar iepriekš minētajām (izņemot sadzīves pakalpojumu un tirdzniecības darbiniekus) jau aktīvāk veido personisko grāmatu krājumus, bet ar speciālo literatūru vairāk vai mazāk regulāri iepazīstas savā darba vietā.

4. Pilsētciematos sieviešu skaitliks pārsvars par vīriešiem nav tik izteikts kā pilsētās. Tomēr pilsētciematu bibliotēku lasītāju sastāvā vērojama diezgan liela disproporcija starp abiem dzimumiem: bibliotēkā lasa 36% vīriešu un 64% sieviešu.

5. Pēc tautības intervētie dalās šādi: 85% ir latvieši, 11% - krievi, 4% - citas tautības. Arī bibliotēkas lasītāju nacionālais sastāvs ir līdzīgs. Krievu tautības iedzīvotāju relatīvais bibliotekārais aptverums ir par 10% lielāks nekā latviešu bibliotekārais aptverums, tomēr grāmatu iegādās aktīvāki ir latvieši. Triju mēnešu laikā nevienam grāmatu nebija nopirkuši 18% latviešu, 36% krievu un 33% citu tautību pārstāvju. Šo faktu krievi un citu tautību pārstāvji vairumā gadījumu izskaidroja ar nepietiekamo grāmatu piedāvājumu krievu valodā.

Viens no pētījuma uzdevumiem bija arī noskaidrot, kāpēc pilsētciematu iedzīvotāji apmeklēs masu bibliotēku. Lasītāju pieprasījumu uzskaitē rāda, ka vislielākais īpatsvars (77% pieprasījumu) ir lasīšanai pašizglītības un atpūtas nolūkā. Šim mērķim galvenokārt izmantota daļlīteratūra. Otrajā vietā ierindojas lasītāju pieprasījumi pēc mācībām nepieciešamās literatūras (15%), jo bibliotēkas abonenti visā ir daudz mācību iestāžu audzēkņi, gan tādi, kuri tikai mācās (19%), gan arī tādi, kuri strādā un mācās (4%). Trešajā vietā ierindojas lasītāju pieprasījumi pēc speciālas lite-

ratūras. Lai gan, pēc aptaujas datiem, gandrīz puse strādājošo, kuriem nepieciešama literatūra darbam, izmantoja bibliotēku pakalpojumus, lasītāju pieprasījumu uzskaitē bibliotēkā parādīja, ka no visiem pieprasījumiem tikai 3% bija tādu, kas radušies sakarā ar profesionālām vajadzībām (Bēnē to bija vairāk - 6%).

Politmācības, sabiedriskie pienākumi un amatiernodarības noteica tikai 5% pieprasījumu. Tas liecina, ka iedzīvotāju subjektīvās vēlmes izmantot bibliotēkas pakalpojumus stipri atšķiras no viņu praktiskās rīcības.

Lasītāju aktivitāti sabiedriski politiskās literatūras lasīšanā raksturo šādi dati: gadā vienu grāmatu papēmuši 18% abonentu, 2-5 grāmatas - 20% abonentu, vairāk par 5 grāmatām - 10% abonentu. Aktīvākie sabiedriski politiskās literatūras lasītāji ir kalpotāji speciālisti - 60% šīs grupas bibliotēkas abonentu gadā bija papēmuši vismaz vienu grāmatu, bet 14% - vairāk par 5 grāmatām. Arī citu nozaru literatūras lasīšanā aktīvāki ir kalpotāji speciālisti. Literatūras propaganda ir cieši saistīta ar dažādu informācijas avotu izmantošanu. Atbildēs uz jautājumiem, kur strādājošie uzziņājuši par pēdējo lasīto grāmatu, dažādie informācijas avoti sarindojas šādā secībā: 1.vietā - grāmatnīca (24%), 2.-3. - ģimenes locekļi, radi (12%), draugi, paziņas (12%), 4. - bibliotēka (10%), 5. - darba biedru ieteikums (7%), 6. - avīzes, žurnāli (5%), 7. - radio un televīzijas pārraides (4%), bet 8. vietā - informatīvie izdevumi ("Jaunās Grāmatas", " Книжное обозрение ") - 3%. Bibliotēkas lasītāji informāciju par pēdējo iepazīto grāmatu galvenokārt guvuši grāmatnīcā un bibliotēkā, bet ārpusbibliotēkas lasītāji - grāmatnīcā un no ģimenes locekļiem, draugiem. Lasītāji labprāt mēdz dalīties domās par izlasīto ar citiem: 36% to dara diezgan bieži, 47% laiku pa laikam, bet 17% nemēdz pārrunāt lasīto. Jauniešu vidū vēlme pārrunāt lasīto ir lielāka, un bieži vien šādās pārrunās tiek iegūta informācija par dažādām grāmatām, it īpaši par daiļliteratūru.

Nozīmīgākais informācijas avots par speciālo literatūru ir periodiskie izdevumi (27% aptaujāto) un dažādu sistēmu

bibliotēkas (24% aptaujāto), tālāk seko darba biedru ieteikumi (19%), kā arī lekcijās,ursos dzirdētais (19%). No informatīviem izdevumiem visbiežāk izmanto "Jaunās Grāmatas" (19%). Izdevniecību tematiskos plānus samērā bieži izmanto 9% aptaujāto, bet laikrakstu "Книжное обозрение" - tikai 2% aptaujāto. Bibliotēkas apmeklētāji informatīvos izdevumus izmanto divas reizes vairāk nekā ārpusbibliotēkas lasītāji. Bibliotēka ir nozīmīgs informācijas avots tikai tiem lasītājiem, kuri bibliotēku apmeklē regulāri. Piem., par aptaujas laikā lasīto grāmatu bibliotēkā bija uzzinājuši 1% aptaujāto, kuri bibliotēkā nelasa, 4% aptaujāto, kuri bibliotēku apmeklē šādā tad, un 13% aptaujāto, kuri bibliotēku apmeklē bieži.

Bibliotēkas apmeklējumu biežums ir svarīgs lasītāju aktivitātes rādītājs, kas savukārt cieši saistīts ar papemto grāmatu skaitu. Pēc bibliotēkas apmeklējumu biežuma varam nosacīti izdalīt vairākas lasītāju grupas: 1) pasīvie lasītāji, kuri bibliotēku apmeklē 1-5 reizes gadā, 2) vidēji aktīvie lasītāji, kuri bibliotēku apmeklē 6-10 reizes gadā, 3) aktīvie lasītāji, kuri bibliotēku apmeklē vairāk nekā 10 reizes gadā.

Lai gan pilsētoiematu iedzīvotāju bibliotēkārāis aptvērumš ir samērā prāvs (gandrīz katrs otrāis pilsētoiematu iedzīvotājs izmanto bibliotēkas pakalpojumus) un lasītāju aktivitātes vidējie rādītāji šķiet apmierinoši, liela abonentu daļa tomēr ir pasīvie lasītāji. Pilsētoiematu bibliotēkas 1-5 reizes gadā apmeklē 61% lasītāju, t.sk. 34% tikai 1-2 reizes gadā, aktīvo lasītāju turpreti ir tikai 16% no visiem bibliotēku abonentiem. Ar šiem lasītājiem bibliotēkārš var strādāt ar vislielāko atdevi, jo vairumā gadījumu lasītāji, kuri bibliotēku apmeklē bieži, dara to arī regulāri. Visvairāk aktīvo lasītāju ir Alojās, Bēnēs un Aknīstes pilsētoiematos (attiecīgi 19%, 19% un 18%), vismazāk Dundagā un Žiguros (attiecīgi 11% un 9%).

Otrs svarīgs lasīšanas aktivitātes rādītājs ir izlasīto grāmatu skaits noteiktā laikā posmā. Izpētes bāzes bibliotēkas lasītājs gadā papem vidēji 29,8 grāmatas, bet gandrīz

puse bibliotēkas lasītāju (47%) gadā bibliotēkā paņēmuši 1 līdz 10 grāmatas un žurnālus. Otra lielākā grupa (45%) ir lasītāji, kuri šai laika posmā paņēmuši 11 līdz 50 grāmatas un žurnālus. Vairāk nekā 50 grāmatas un žurnāli izsniegti 8% lasītāju. Šāda aktivitāte aptuveni vienāda gan kalpotāju, gan strādnieku, gan kolhoznieku vidū.

Datus par LPSR pilsēciematu bibliotēku apmeklējumu biežumu un paņemto grāmatu un žurnālu skaitu iespējams salīdzināt ar PSRS VB pētījumā "Lasīšanas un lasītāju pieprasījuma dinamika masu bibliotēkās" 1976.gadā iegūtajiem rezultātiem visā valstī kopumā.¹

4. tabula

Lasīšanas aktivitāte atkarā no bibliotēkas apmeklējuma biežuma un paņemto grāmatu skaita gadā (%)

Izpētes bāzes		Apmeklējumu skaits			Paņemto grāmatu un žurnālu skaits			
		1-5 reizes	6-10 reizes	> 10 reizes	1-5 grāmatas	6-10 grāmatas	11-50 grāmatas	> 50 grāmatas
Latvijas PSR	Kopumā	58	22	20	23	18	43	13
	Pilsēciematos	61	23	16	30	17	45	8
Visā valstī	Kopumā	60	23	17	27	17	46	9
	Pilsētās	53	23	24	22	17	49	11
	Rajonos	63	23	14	31	16	44	8
	Ciemos	64	24	12	28	18	47	6

Zināma ietekme uz lasīšanu ir arī dzīves vietai - pilsētai vai laukiem. Visaktīvākie gan pēc bibliotēkas apmeklējuma biežuma, gan pēc paņemto grāmatu skaita ir pilsētu iedzīvotāji. LPSR pilsēciematu masu bibliotēkās pasīva lasītāju ir mazāk nekā lauku ciemos, bet vairāk nekā pilsētās. Visās strādājošo grupās lasīšanas aktivitāte apmēram vienāda: pa-

¹ Динамика чтения и читательского спроса в массовых библиотеках. М., 1977, вып. 2, с. 32-33.

sivo bibliotēkas apmeklētāju ir no 61% līdz 65%. Visaktīvais ir nestrādājošie lasītāji - pensionāri un mājsaimnieces.

Bibliotēku apmeklētība gadu no gada pamazām pieaug, bet tas galvenokārt notiek uz jaunu lasītāju rēķina. Visās pilsētoiematu bibliotēkās vērojama liela lasītāju mainība. Tikai 29% šo bibliotēku abonenti sabiedriskos grāmatu krājumus izmanto ilgāk par 5 gadiem, bet 32% abonentu lasītāja stāžs ir 2-5 gadi. Vislielākā grupa ir lasītāji, kuri bibliotēkā lasa mazāk par 2 gadiem - 39%. Dundagā un Cēsvalnētādū ir pat 47% un 43%. Savukārt Bēnes pilsētoiemata bibliotēkā ir vislielākais pastāvīgo lasītāju skaits - 41%. Šeit pastāvīgo lasītāju pieaugumu, iespējams, sekmē tas, ka Bēnes pilsētoiemata bibliotēkā darbojas bērnu nodaļa.

Iemesli, kuru dēļ lasītāji pārtrauc apmeklēt bibliotēku, ir dažādi, parastākie - dzīves vietas maiņa, slimība vai vecums, brīvā laika apjoma samazināšanās. Kāpēc pārējie lasītāji pārtrauc bibliotēkas apmeklēšanu, vēl jāpēta.

Bibliotēku pakalpojumus reti izmanto lasītāji, kuriem lasīšana nav kļuvusi par dzīves nepieciešamību; kuru lasīšanas intereses apmierina personiskie grāmatu krājumi; kuru literatūras pieprasījumus bibliotēka pilnībā apmierināt nevar. Kalpotāju speciālistu pasivitāte bibliotēku apmeklēībā, šķiet, izskaidrojama ar to, ka šīs grupas lasītājiem ir lielas personiskās bibliotēkas, ka viņu prasības masu bibliotēkas ne vienmēr spēj ātri un vispusīgi apmierināt un ka viņi izmanto arī citus literatūras ieguves avotus. Atbildes uz jautājumu, kāpēc respondents neapmeklē pilsētoiemata masu bibliotēku, liecina, ka vairumā gadījumu (41%) strādājošos apmierina personiskie grāmatu krājumi. Šo faktoru pasvitrojuši 53% kalpotāju speciālistu, 42% pārējo kalpotāju, 39% lauksaimniecība un 31% nelauksaimnieciskajās profesijās nodarbināto strādnieku un kolhoznieku. Brīvā laika trūkums ir otrs svarīgs bibliotēkas neapmeklēšanas iemesls. To kopumā min 25% aptaujāto, pie tam lauksaimniecībā nodarbinātie strādnieki un kolhoznieki vairāk nekā citu sociālo grupu pārstāvji: lopkopji - 50%, laukkopji - 40%, mehānizatori - 31%. Ja aizbildināšanās ar šiem iemesliem ir diezgan parastā parādība, tad interesei izraisa lasītāju izteikumi, ka

viņi nejutot vajadzību apmeklēt bibliotēku (20% aptaujāto) un ka bibliotēku neapmeklējot tikai savas neuzpēmības dēļ (5%). Šādi kūtri lasītāji sastopami visās sociālprofesionālajās grupās, un tieši viņiem pievēršama vislielākā uzmanība, propagandējot bibliotēku fondus un aktivizējot informācijas darbu ārpus bibliotēkas, kā arī palīdzot kļūt par bibliotēkas lasītājiem.

Pētījuma materiāli liecina ne tikai par reālām iespējām palielināt bibliotēkas lasītāju skaitu, bet arī par lielām rezervēm bibliotēkas lasītāju aktivitātes kāpināšanā. Tas attiecas gan uz bibliotēkas apmeklējumu biežumu, gan gada laikā paņemto grāmatu skaitu. Lasītāju intereses nav nemainīgas, tādēļ bibliotekāriem nepieciešams tām sistemātiski sekot un veicināt lasīšanas aktivitāti un daudzpusību dažādās lasītāju sociālprofesionālajās un demogrāfiskajās grupās.

P I E L I K U M I

1. pielikumā īsumā izklāstīta pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" metodika. 2. pielikumā iekļauta daļa no pētījumā iegūtajām statistiskajām tabulām, kas ilustrē būtiskākos lasīšanas un lasītāju pieprasījuma kvantitatīvos un kvalitatīvos raksturojumus.

1. pielikums

PĒTĪJUMA METODIKAS RAKSTUROJUMS

V.Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas Zinātniskās pētniecības daļas pētījuma "Lasītāju pieprasījuma veidošana bibliotēkā" empīrisko bāzi veido vairāk nekā 2000 dažādu dokumentu un skaitlisko tabulu, kas raksturo pilsētciematu iedzīvotāju lasīšanu un lasītāju pieprasījumu. Pilsētciematu bibliotēku darba analīze veikta pirmo reizi. Pētījuma bāzes izraudzītas dažādās LPSR ekonomiski ģeogrāfiskajās zonās, lai iegūto informāciju varētu uzlūkot kā veselu kopumu un pētījuma rezultātus varētu attiecināt uz visiem republikas pilsētciematiem. Bāzu izvēlē ievēroti daži kopīgi kritēriji: iedzīvotāju skaits, ģeogrāfiskais stāvoklis, ekonomiskie un kultūras apstākļi.

Pētījuma ietvaros veikta bāzu bibliotēku lasītāju pieprasījumu uzskaitē, kā arī pilsētciematu strādājošo iedzīvotāju aptauja. Pavisam aizpildītas 6088 bibliotēku lasītāju pieprasījuma uzskaites kartes un aptaujāti 1265 strādājošie iedzīvotāji. Bez tam izanalizēta dažāda bibliotēku dokumentācija, tai skaitā 2704 par 16 gadiem vecāku lasītāju formulāri. Lasītāju pieprasījumu uzskaitē veikta pēc nejaušas izlases metodes un tā notika noteiktos datumos dažādās nedēļas dienās pēc iepriekš izstrādāta grafika, kopā 41 dienu. Uzskaites periodā notika visu lasītāju pieprasījumu registrācija, aizpildot īpaša parauga kartes. Šin nolūkam izmantota informācija, kas iegūta lasītāja novērošanā, sarunā ar viņu, kā arī no konkrētā lasītāja formulāra. Lasītāju pieprasījuma uzskaites kartes aizpildītas saskaņā ar īpaši izstrādātu instrukciju.

Līdztekus lasītāju pieprasījuma uzskaitē kā savdabīgai "bibliotēkārāi" aptaujai veikta arī strādājošo aptauja darba kolektīvos, izmantojot formalizētu anketu. Aptaujas izlasē iekļūva gan bibliotēkas, gan ārpusbibliotēkas lasītāji. Balstoties uz lasītāju formulāru analīzi, iegūtas ziņas par bibliotēku lasītāju sociāldemogrāfisko sastāvu, lasīšanas aktivitāti pēc bibliotēkas apmeklējuma biežuma un paņemto grāmatu skaita dažādās zinātņu nozarēs, par lasīšanas saturu un apjomu, kā arī literatūras izmantošanas daudzpusību.

Pētījuma laikā veikta literatūras izstāžu un bibliogrāfisko apskatu efektivitātes analīze. Šai nolūkā Alojā un Dundagas pilsētciematu bibliotēkās izmantots eksperiments. Tā mērķis - noteikt, kādas bibliotēku darbības jomas nepieciešams pilnveidot, lai izstādes un bibliogrāfiskie apskati kļūtu par lasītāju pieprasījuma un literatūras izvēles stimuliem. Eksperimenta gaitā izmantota lasītāju tieša un netieša novērošana, saruna ar lasītāju, formulāru, kā arī galveno bibliotēkas darba rādītāju analīze. Eksperiments notika dabiskos lasītāju apkalpošanas apstākļos, tomēr izmantojot arī tādas darba formas un metodes, kuras jau apbētas, bet vēl regulāri un aktīvi netiek izmantotas (piem., individuāla un kolektīva informācija, vairākdienu literatūras skates kultūras namā u.tml.). Izpētes bāzu bibliotēkas saņēma speciāli izstrādātas konsultācijas "Izstāžu analīzes metodika", "Bibliogrāfisko apskatu efektivitātes analīze", "Informācijas darba formas un metodes masu bibliotēkā".

2. pielikums

STATISTISKĀS TABULAS

1. tabula

Respondentu skaits izpētes bāzēs

Rajons	Pilsētciemats	Respondentu skaits
Jēkabpils rajons	Aknīste	195
Limbažu rajons	Aloja	231
Dobeles rajons	Bēne	212
Madonas rajons	Cesvaine	227
Talsu rajons	Dundaga	222
Balvu rajons	Žiguri	178

Kopā:

1265

2. tabula

Respondentu sastāvs atkarā no dzimuma, vecuma un izglītības (%)

Izpētes bāzes	Dzimums		Vecumgrupas (gadi)							Izglītība				
	Vir.	Siev.	16-19	20-24	25-29	30-39	40-59	60 un vairāk	Līdz 4 klasēm	5.-8. kl.	Vidēj. m.	Vidēj. m. un augstākā	Vidēj. m. un augstākā	Vidēj. m. un augstākā
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Aknīste	49	51	3	13	20	24	39	1	2	35	18	31	14	
Aloja	34	66	1	10	18	26	42	3	1	31	24	29	15	
Bēne	39	61	2	15	20	26	34	3	1	31	32	25	10	
Cesvaine	27	73	3	12	17	22	44	2	-	30	17	33	20	
Dundaga	36	64	3	14	11	27	43	2	1	33	21	34	11	
Žiguri	32	68	5	12	15	24	44	-	6	29	26	24	15	
Kopā	36	64	3	12	17	25	41	2	2	31	23	30	14	

3. tabula

Respondentu sastāvs atkarā no sociālprofesionālās piederības. (%)

Sociālprofesionālā piederība	Aknīste	Aloja	Bēne	Cesvaine	Dundaga	Žiguri	Kopā
1	2	3	4	5	6	7	8
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	13	13	16	10	12	-	11
t.sk. mehanizatori	12	8	11	8	9	-	8
lopkopji	-	5	3	3	-	-	2
laukkopji	-	1	-	-	3	-	1
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	24	24	23	28	32	46	29
t.sk. kvalificēta darba strādnieki	19	18	17	12	18	21	17
mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	4	6	9	11	7	16	9
Kalpotāji speciālisti	44	39	40	45	41	23	41
t.sk. lauksaimniecības speciālisti	9	9	10	10	8	-	8
inženiertehniskie darbinieki, uzņēmumu cehu vadītāji	11	10	12	10	11	15	11
partijas, komjaunatnes, padomju darbinieki	2	3	3	3	3	4	3
izglītības, kultūras darbinieki	11	10	11	13	11	16	12
medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	10	10	5	9	9	3	8
Pārējie kalpotāji	19	24	21	17	15	21	19
t.sk. sadzīves sfēras, tirdzniecības darbinieki	13	11	10	10	9	12	11
finansu, uzskaites, kancelejas darbinieki	9	9	9	11	12	13	10

4. tabula

Respondentu attieksme pret dažādām nodarbībām (%)

Izpētes bāzes	Mācās mācību iestādē		Apmeklē polit- mācības		Sabiedriskie pienākumi		Amatierisms (vaļasprieks)	
	Jā	Nē	Jā	Nē	Jā	Nē	Jā	Nē
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Aknīste	6	94	39	61	47	53	59	41
Aloja	7	93	45	55	65	35	70	30
Bēne	13	87	32	68	50	50	74	26
Cesvaine	6	94	55	45	65	35	57	43
Dundaga	9	91	52	48	50	50	55	45
Žiguri	6	94	30	70	52	48	79	21
Kopā	8	92	43	57	55	45	63	35

5. tabula

Respondentu attieksme pret dažādām nodarbībām
atkarā no dzimuma, vecuma, sociālprofesionālās piederības
(%)

Dzimums, vecums, sociālprofesionālā piiederība	Mācās mācību iestādē		Apmeklē polit- mācības		Sabied- riskie pienākumi		Amatierisms (vaļasprieks)		
	Jā	Nē	Jā	Nē	Jā	Nē	Jā	Nē	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
<u>Dzimums</u>									
Virieši	8	92	39	61	49	51	68	32	
Sievietes	8	92	45	55	58	42	64	36	
<u>Vecums (gados)</u>									
16 - 19		41	59	24	76	47	53	68	32
20 - 24		21	79	36	64	52	48	66	34
25 - 29		14	86	45	55	50	50	64	36
30 - 39		4	96	46	54	56	44	60	40
40 - 59		2	98	46	54	59	41	68	32
60 un vairāk		-	100	12	88	40	60	56	44

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>Socialprofesionālā piederība</u>								
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	9	91	27	73	34	66	63	37
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	6	94	24	76	34	66	64	36
Kalpotāji specialisti	8	92	66	34	77	23	65	35
Pāršie kalpotāji	9	91	33	67	53	47	68	32

6. tabula

Respondentu aktivitāte grāmatu lasīšanā
aptaujas periodā (%)

Izpētes bāzes	Vai pašlaik lasa kādu grāmatu				
	Lasa pašlaik	Pirms 2-3 nedēļām	Pirms 2-3 mēnešiem	Pirms gada	Vēl agrāk
Aknīste	46	34	13	5	2
Aloja	66	21	9	4	-
Bēne	54	27	14	3	2
Cesvaine	59	22	9	5	5
Dundaga	70	20	7	2	1
Žiguri	61	17	12	6	4
Kopa	60	23	11	4	2

7. tabula

Respondentu aktivitāte grāmatu lasīšanā atkarā no vecuma, izglītības, sociālprofesionālās piederības (%)

Aktivitāte grāmatu lasīšanā	Vecumgrupas (gadi)								Izglītība					Sociālprofesionālā piederība						
	16 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 59	60 un vairāk	Klasa 4	5 - 8 kl. nepiln. vidēja	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
I	2	3	4	2	6	7	8	8	9	10	11	12	13	14	15	16				
Lase pašlaik lasīja	47	57	59	61	61	64	41	54	57	64	73	52	53	68	57					
pirms 2-3 nedēļām	35	29	25	22	21	24	17	20	28	25	21	26	21	23	27					
pirms 2-3 mēnešiem	12	11	12	9	11	12	21	15	11	7	5	13	16	6	11					
pirms gada vai agrāk	6	1	3	6	5	-	17	7	3	3	1	6	6	2	4					
	-	2	1	2	2	-	4	4	1	1	-	3	4	1	1					

8. tabula

Aptaujas periodā respondentu lasīto grāmatu
ieguves avots (%)

Izpētes bāzes	Grāmatas piederība		
	personiskā	citu personu	bibliotēskas
Aknīste	60	13	27
Aloja	64	12	24
Bēne	59	13	28
Geovaine	71	8	21
Dundaga	74	8	18
Žiguri	50	14	36
Kopā	64	11	25

9. tabula

Respondentu aktivitāte grāmatu iegādē
pēdējo triju mēnešu laikā (%)

Literatūra	Pir- kuši	Grāmatu skaits			
		0	1-2	3-4	5 un vairāk
Daiļliteratūra	79	21	19	24	36
Bērnu literatūra	54	46	16	18	20
Sabiedriski politiskā lit.	30	70	22	4	4
Speciālā lit. profesionālām vajadzībām	37	63	25	8	4
Parēžā lit.	46	54	31	10	5

10. tabula

Respondentu aktivitāte grāmatu iegādē triju mēnešu laikā atkarā no sociālprofesionālās piederības (%)

Socialprofesionāla piederība	Daiļliteratūra						Sabiedriski politiskā lit.						Literatūra profesionālām vajadzībām					
	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas	1-2 Grāmatas	3-4 Grāmatas	5 un vairāk Grāmatas
1	0	2	3	4	5	5	6	7	8	9	0	10	11	12	13	14	15	16
Lenksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	40	19	19	22	22	22	83	14	1	2	2	71	19	6	4	6	4	
Nelanksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	33	21	20	26	26	26	83	15	1	1	1	81	15	4	-	4	-	
Kalpotāji specialisti	10	18	25	47	47	47	55	31	6	8	8	40	38	14	8	14	8	
Pārējie kalpotāji	15	20	28	37	37	37	73	18	6	3	3	79	16	2	3	2	3	

11. tabula

Deiļliteratūras lasītāju īpatsvars izpētes bāzēs
(% no respondentu skaita)

Deiļliteratūra	Aknīste	Aloja	Bēne	Cesvaine	Dundāga	Žiguri
I	2	3	4	5	6	7
Latviešu pirmspadomju	5	5	3	5	6	4
Latviešu padomju	44	44	31	44	37	34
Krievu pirmspadomju	1	2	2	1	1	6
Krievu padomju	21	16	21	12	13	31
Citu PSRS tautu	2	2	3	3	7	3
Ārzemju klasiskā	18	18	21	25	24	13
Ārzemju mūsdienu	9	13	19	10	12	9

12. t a b u l a

Respondentu atbildes uz jautājumu, kādi radio un televīzijas literārie raidījumi viņus interesē visvairāk (%)

Literārie raidījumi	Inte- resē	Ne visai	Nemaz	Nezinu par tādiem
Daiļdarbu uzvedumi	89	8	3	-
Apskati, recenzijas parrakst- nieku daiļradi un atsevišķiem daiļdarbiem	45	33	20	2
Informācija par jaunāko litera- tūru	66	21	12	1
Vispārīgi jautājumi par litera- tūru, grāmatniecību	28	42	27	3

13. t a b u l a

Literatūras ieguves avoti atkarā no lasīšanas
mērķa (% no respondentu skaita)

Lasīšanas mērķis	Nav nepie- cieša- mības	Literatūras ieguves avoti		
		biblio- tēka	perso- niskās grāmatas	citu personu grāmatu krājumi
Profesionālās vajadzības	35	43	69	31
Pašizglītība un atpūta	6	48	87	25
Mācības mācību iestādē	90	72	55	25
Politmācības	65	60	44	23
Sabiedriskie pienākumi	72	66	46	17
Amatierisms (vaļasprieks)	45	37	81	17

14. tabula

Respondentu viedoklis par speciālas literatūras nepieciešamību darbam atkarē no vecuma, izglītības, sociālprofesionālās piederības (%)

Respondentu viedoklis	Vecumgrupas (gadi)								Izglītība								Sociālprofesionālā piederība			
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
1	16 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 59	60 un vairāk	Līdz 4 klasēm	5.-8.kl. nepabeigta	Vidēja	Vidēja speciāla	Augstāka	Lauksaim. strād. un kolhoznieki	Melnsaim. strād. un kolhoznieki	profesiju strād. un kolhoznieki	Kalpotaži specialisti	Parejie kalpotāji				
Literatūra darbam nav nepieciešama	26	29	20	27	33	60	71	47	36	14	3	27	51	8	40					
Dažkārt nepieciešama, bet iztiek bez tās	3	3	5	6	6	-	-	8	7	4	1	6	6	3	9					
Izmantoju dažkārt	41	33	36	31	24	20	17	30	30	34	19	43	30	27	24					
Izmantoju regulāri	30	35	39	36	37	20	12	15	27	48	77	24	12	62	27					

15. tabula

Darbam nepieciešamās literatūras ieguves avoti atkarā no respondentu sociālprofesionālās piederības (%)

Sociālprofesionālā piederība	Bibliotēka	Personisko grāmatu krājumi	Darba vieta vai citu personu grāmatas	Literatūrai darbam nav nepieciešama
1	2	3	4	5
Mehanizatori	16	62	16	27
Lopkopji	8	28	8	64
Laukkopji	-	37	-	63
Kvalificēta darba strādnieki	17	41	14	42
Mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	8	9	4	84
Lauksaimniecības speciālisti	34	55	34	18
Inženiertehniskie darbinieki, uzņēmumu, cehu vadītāji	30	59	30	14
Partijas, komjaunatnes, padomju darbinieki	68	57	16	8
Izglītības, kultūras darbinieki	74	75	27	4
Medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	40	68	28	8
Sadzīves sfēras, tirdzniecības darbinieki	17	21	20	57
Finansu, uzskaites, kancelejas darbinieki	11	20	17	58

16. tabula

Respondentu attieksme pret pilsstaciemata biblioteku atkarā no vecuma, izglītibas un sociālprofesionālās piederības (%)

Attieksme pret pilsstaciemata biblioteku	Vecumgrupas (gadi)						Izglītība						Sociālprofesionālā piederība					
	16 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 49	50 un vairāk	Līdz 4 klasēm	5.-8. kl. nepabeig.	Vidējā	Vidējā	Vidējā speciālā	Augstākā	Lauksaimn. strādān. un kolhoznieki	Meiļauksaimn. profesiju strādān. un kolhoznieki	profesiju strādān. un kolhoznieki	Kalpotaļi speciālisti	Kalpotaļi	Parējie kalpotāji
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
Neapmeklē	32	25	32	45	45	64	62	53	35	35	31	53	48	33	35			
Apmeklē	59	69	62	45	42	36	17	34	57	56	64	37	38	60	53			
Lasa grāmatas, ko atnes no bibliotēkas citi ģimenes locekļi	9	6	6	10	13	-	21	13	8	9	5	10	14	7	12			

17. tabula

Pilsētciematu bibliotēku neapmeklēšanas iemesli
(% no ārpusbibliotēkas lasītāju skaita)

Nr. p.k.	Iemesli	Pilsētciemati						
		Aknīste	Aloja	Bēne	Cesvaine	Dundaga	Žiguri	Kopā
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Apmierina personisko grāmatu krājums	45	47	36	42	46	26	41
2.	Nav brīva laika	28	25	24	21	22	41	25
3.	Nav īpašas vajadzības	13	15	24	23	21	24	20
4.	Pietrūkst uzpēmiņas	8	6	7	3	3	3	5
5.	Izmanto citas bibliotēkas	1	2	3	5	4	5	4
6.	Neapmierina bibliotēkas fonds	2	2	4	5	3	1	3
7.	Traucē grāmatu nodošanas termiņi	2	3	2	1	-	-	2
8.	Nepatīk lasīt citu lietotas grāmatas	1	-	-	-	1	-	-

18. tabula

Pilsētamata bibliotēkas neapmeklēšanas iemesli atkarā no strādājošo sociālprofesionālās piederības (% no ārpusbibliotēkas lasītāju skaita)

Iemesls	Bibliotēkas neapmeklēšanas iemesli								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sociālprofesionālā piederība									
		Pie- trūkst uzpē- mības	Nav ar nīskējām grāmatām	Nav kas pienes laika termini	Nav grāmatu nodrošināšanas teku pakal- pojums	Nav brīva laika nodrošināšanas teku pakal- pojums	Traucē grāmatu nodrošināšanas teku pakal- pojums	Izmanto ci- tu biblio- mierina fonds	Neap- mierina fonds
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	7	18	39	-	31	3	1	1	1
Melnsaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	4	21	31	-	37	1	3	3	3
Kalpotāji speciālisti	4	17	53	1	13	2	6	4	4
Pārējie kalpotāji	5	24	42	-	24	2	2	2	1

19. tabula

Pilsētciematu bibliotēku lasītāju sastāvs
pieprasījuma uzskaites periodā (%)

Lasītāju raksturojums	Izpētes bāzes						
	Ak- nīste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dun- daga	Žiguri	Kopā
1	2	3	4	5	6	7	8
Dzimums							
Virieši	37	34	31	31	24	42	33
Sievietes	63	66	69	69	76	58	67
Vecums (gadi)							
16 - 19	25	20	24	22	41	25	24
20 - 24	18	16	21	18	15	14	17
25 - 29	13	10	16	14	12	19	14
30 - 39	17	22	18	19	14	17	19
40 - 59	26	29	18	24	15	24	24
60 un vairāk	1	3	3	3	3	1	2
Izglītība							
Līdz 4 klasēm	1	1	1	-	-	1	1
5-8 kl., nepab. vidēja	51	50	50	46	52	54	51
Vidēja	24	22	25	27	31	22	24
Vidēja speciālā	16	17	14	18	11	15	16
Augstākā	8	10	10	9	6	8	8
Nodarbošanās							
Lauksaimniecisko pro- fesiju strādnieki un kolhoznieki	11	11	11	12	6	6	10
mehанизatori	4	6	1	5	4	6	5
lopkopji	-	1	3	4	-	-	2
laukkopji	2	1	1	1	-	-	1
pārējie lauksaim- niecībā nodarbi- nātie	1	3	3	2	1	-	2
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	32	35	29	27	16	33	30
kvalificēta darba strādnieki	4	14	14	12	9	4	10

19. tabulas nobeigums

1	2	3	4	5	6	7	8
mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	29	21	15	15	7	28	20
Kalpotāji speciālisti	16	22	20	20	18	23	20
lauksaimniecības speciālisti	2	2	3	2	4	-	2
inženiertehniskie darbinieki, uzņēmumu, cehu vadītāji	-	1	2	4	1	5	2
partijas, komjaunatnes, padomju darbinieki	1	1	3	1	1	-	1
izglītības, kultūras darbinieki	11	13	15	11	14	13	13
medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	7	6	3	2	3	3	4
Pārējie kalpotāji	15	9	15	15	18	18	14
sadzīves sfēras, tirdzniecības darbinieki	9	4	6	9	13	8	7
finansu, uzskaites, kancelejas darbinieki	5	3	6	6	1	13	5
Mājsaimnieces	2	2	2	2	6	-	2
Mācību iestāžu audzēkņi	24	21	23	24	36	20	24
Tautība							
latviešu	72	91	66	85	93	52	78
krievu	18	8	23	12	3	46	17
citas	10	1	11	3	4	2	5
Mācības							
mācās	24	22	24	26	36	20	25
mācās un strādā	4	4	7	8	6	8	6
nemācās	72	74	69	66	58	72	69
Sabiedriskie pienākumi							
ir	46	33	58	50	54	45	46
nav	54	61	42	50	46	55	54
Lasītāja stāžs							
līdz 2 gadi	37	40	37	45	47	31	39
2-5 gadi	36	35	22	28	44	31	32
vairāk par 5 gadiem	27	25	41	29	9	33	29

20.tabula

Bibliotēkas lasītāju sabiedriskā aktivitāte un vaļasprieks atkarā no sociālprofesionālās piederības (%)

Sociālprofesionālā piederība	Sabiedriskie pienākumi		Vaļasprieks	
	Ir	Nav	Ir	Nav
1	2	3	4	5
Mehanizatori	17	83	48	52
Lopkopji	11	89	44	56
Laukkopji	-	-	40	60
Lauksaimniecības speciālisti	58	42	92	8
ITD, uzņēmumu, ceļu vadītāji	81	19	85	15
Kvalificēta darba strādnieki	26	74	69	31
Mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	8	92	58	42
Partijas, komjaunatnes, padomju darbinieki	86	14	71	29
Izglītības, kultūras darbinieki	86	14	90	10
Medicīnas darbinieki	44	56	64	36
Sadzīves sfēras, tirdzniecības darbinieki	22	78	68	32
Finansu, uzskaites, kancelejas darbinieki	57	43	75	25
Mācību iestāžu audzēkņi	81	19	82	18
Mājsaimnieces	-	-	65	35

21. tabula

Konkrētu grāmatu un žurnālu izvēles motīvi izpētes bāzu bibliotēkās (% no pieprasījumu skaita)

Izvēles motīvs	Aknīste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dun- daga	Žiguri	Kopā
"Lietišķie" motīvi	26	20	20	20	20	18	21
t.sk. profesionālās vairādības	2	3	6	2	1	1	3
mācības	22	15	12	17	18	12	15
sabiedriskie pie- nākumi	2	1	2	1	1	4	2
politmācības	-	1	-	-	-	1	1
Amatierisms	4	2	2	2	1	5	2
Pašizglītība un atpūta	70	78	78	78	79	77	77

23. tabula

Lesītāju pieprasījumu uzskaites periodā izsniegtās literatūras struktūra pilsēciematu bibliotēkās (%)

Literatūras veids	Akruiste	Aloja	Bēne	Ces- vaine	Dun- daga	Žiguri	Kopā
Dailliteratūra	76	68	80	78	83	75	75
Sabiedriski politiskā literatūra	7	15	10	10	8	17	12
Dabaszinātņu un ražoša- nas literatūra	7	10	5	5	3	5	7
Pārējā literatūra	10	7	5	7	6	3	6

24.tabula

Bibliotēku abonētu izraudzītās literatūras
izvēles motīvi atkarā no literatūras veida
(% no pieprasījumu skaita)

Konkrētas grāmas vai žurnāla izvēles motīvs	Sabiedriski politiskā literatūra	Daillite- ratūra	Dabaszi- nātņu un ražošanas lite- literatūra	Pārē- jā lite- literatūra	Kopā
Profesionālas vajadzības	28	23	34	15	3
Mācības	22	56	10	12	15
Politmācības	97	-	-	3	1
Sabiedriskie pienā- kumi	36	34	7	23	4
Amatierisms	11	11	60	18	2
Personiska interese	8	84	3	5	77
Interese par tematu	17	65	10	8	48
Interese par autoru	-	97	-	3	14
Vēlēšanās pārlasīt	1	95	2	2	2
Interese par jaunāko literatūru	10	71	8	11	10
Grāmatas caurskate	5	90	2	4	7
Citi motīvi	11	78	5	6	20

25. tabula

Pieprasījumu uzskaites periodā pagēmtās literatūras struktūra dažādās bibliotēkas lasītāju grupās (%)

Lasītāju grupa	Sabiedriski politiskā literatūra	Dabaszinātņu un ražošanas literatūra	Pārējā nozaru literatūra	Daiļliteratūra
<u>Nodarbošanās</u>				
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	7	5	4	84
t.sk. mehanizatori	12	6	5	77
lopkopji	1	2	3	94
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	11	6	4	79
Specialisti	17	9	10	64
t.sk. inženier-tehniskie darbinieki	8	11	1	80
lauksaimniecības speciālisti	17	15	6	62
izglītības un kultūras darbinieki	19	8	13	60
mediķi	14	7	11	68
partijas un padomju darbinieki	20	1	4	75
Pārējie kalpotāji	11	5	9	75
Mācību iestāžu audzēkņi	12	7	8	73
Mājasaimnieces	6	8	2	84
<u>Izglītība</u>				
5-8 kl., nesp. vid.	10	6	5	79
Vidējā, vidējā spec. un augstākā	14	8	8	70
<u>Dzīvums</u>				
Virieši	13	7	5	75
Sievietes	11	6	8	75

26.tabula

Pieprasījumu uzskaites periodā paņemtās literatūras struktūra atkarā no bibliotēkas abonenta izglītības¹ (%)

Izglītība	Sabiedriski politiskā literatūra	Dabaszinātņu un ražošanas literatūra	Pārējā nozaru literatūra	Dailliteratūra
Līdz 4.kl	9	-	-	91
5-8 kl., nep. vidēja	9	6	4	81
Vidēja	12	6	7	75
Vidējā speciālā	13	8	8	71
Augstākā	21	10	11	58

1) Dati par mācību iestāžu audzēkņu lasīšanu tabulā nav ietverti.

27. tabula

Lasītāju pieprasījumu raksturs izpētes bāzu bibliotēkās (%)

Pieprasījumu raksturs	Aknīste	Aloja	Bēne	Cesvaine	Dundaga	Žiguri	Kopā
Noteiktie, konkrētie	17	14	10	18	23	13	15
-"- žanriskie	1	-	2	1	2	1	1
-"- tematiskie	8	11	14	6	5	8	9
Nenoteiktie	5	6	7	7	5	4	6
"Mēmie"	69	69	67	68	65	74	69

28.tabula

Lasītāju pieprasījumu raksturs atkarā no bibliotēkas abonētu sociālprofesionālās piederības (%)

Lasītāju grupas	Pieprasījumi			Kopā (abs. skaitļos)
	Notiekie (konkrētie un tematiskie)	Nenotek- tie	"Mēmie"	
Lauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	16	7	77	555
t.sk.mehанизаторi	16	8	76	319
lopkopji	15	8	77	117
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	17	6	77	1913
t.sk.mazkvalificēta un nekvalificēta darba strādnieki	15	6	79	1302
Kalpotāji speciālisti	36	6	58	1274
t.sk.lauksaimniecības speciālisti	18	1	81	120
medicīnas darbinieki ar speciālo izglītību	24	4	72	202
izglītības un kultūras darbinieki	47	7	46	734
Pārējie kalpotāji	26	11	63	636
t.sk.sadzīves sfēras un tirdzniecības darbinieki	28	12	60	404
Mācību iestāžu audzēkņi	31	2	67	1539
Mājsaimnieces	11	12	77	109
Pavisam	25	6	69	6026

29.tabula

Lasītāju pieprasījumu raksturs atkarā no bibliotēkas abonētu vecuma un dzimuma (%)

Vecums (gados) un dzimums	Pieprasījumu raksturs			
	tematiskie	konkrētie	nenoteiktie	"mēmie"
Vecums				
16 - 29	11	17	3	69
t.sk.				
16-19	14	17	2	67
20-24	7	18	4	71
25-29	12	15	3	70
30 - 39	7	12	6	75
40 - 59	10	14	12	64
60 un vairāk ¹	16	9	22	53
Dzimums				
Sievietes	12	17	6	65
Virieši	8	11	5	76
K o p ā	10	15	6	69

1) Uzskaitīti vienīgi strādājošo pensionāru pieprasījumi

30.tabula

Lasītāju pieprasījumu raksturs atkarā no
paņemtās literatūras satura (%)

Pieprasījumu raksturs	Daillite- ratūra	Sabiedriski politiskā literatūra	Dabaszinātņu un ražošanas litera- turatūra	Pārējā litera- tūra
Noteiktie pieprasī- jumi	52	24	13	11
t.sk.konkrētie	62	20	9	9
tematiskie	32	33	21	14
žanriskie	93	-	1	6
Nenoteiktie piepra- sījumi	87	6	1	6
"Mēmie" pieprasījumi	82	8	5	5

31.tabula

Jaunatnes tematisko pieprasījumu struktūra
atkarā no literatūras veidiem (%)

Vecums (gados)	Sabiedriski politiskā literatūra	Dabaszinātņu un ražošanas literatūra	Pārējā litera- tūra	Daillite- ratūra
16-19	42	18	20	20
20-24	30	30	27	13
25-29	28	10	47	15
K o p a	36	18	28	18

32.tabula

Lasītāju pieprasījumu raksturs bibliotēku sbonentu grupās atkarā no izglītības (%)

Pieprasījumu raksturs	Daļlītere- tūra	Sabiedriski politiskā literatūra	Dabaszinātņu un rezošanas literatūra	Teb- lauk- niskā saim- nieci- zaru liter.	tai skeitā
-----------------------	-----------------	----------------------------------	--------------------------------------	---	------------

5.-8.kl. un nepabeigta vidēja izglītība

Noteiktie pieprasījumi	58	20	12	6	2	10
t.sk.konkrētie	71	13	10	6	2	6
Menoteiktie pieprasījumi	91	7	-	-	-	2
"Mēmie" pieprasījumi	85	7	4	1	-	4

Vidēja, vidēja speciālā un augstākā izglītība

Noteiktie pieprasījumi	47	28	14	6	-	11
t.sk. konkrētie	56	25	8	4	-	11
Menoteiktie pieprasījumi	84	5	2	-	-	9
"Mēmie" pieprasījumi	78	9	6	2	2	7

33. tabula

Bibliotēku abonētu atbildes uz jautājumiem: vai jums par šo grāmatu iepriekš bija kaut kas zināms? (lasītāju sociālprofesionālajā grupās, % no pieprasījumu skaita)

	Atbil- des	Leuksaimn. profes. strādā. kolhozn.	Nelauksaimn. profes. strādā. kolhozn.	Speciā- listi ji	Pārējie kalpotā- ji	Mācību iestāžu audzēk- ši	Mājsaim- niecības Kopā
Jā	25	30	45	40	54	13	39
Nē	75	70	55	60	46	87	61

34. tabula

Informācijas avoti par bibliotēkā izraudzīto literatūru atkarā no pieprasījumu rakstura (%)

	Pieprasījumu raksturs	Draugu, pažinju, ģim. lo- c. ieteikums	Masū komu- nikācijas līdzekļi	Bibliotēk- ra ieteik.	Giti t.s. biblio- tekārie faktori	Zinā- ju sen
Moteiktie	19	9	23	11	38	
t.sk. tematiskie konkrētie	2	4	51	19	24	
Nemoteiktie	29	13	2	6	50	
"Mēmie"	3	3	76	8	10	
	13	6	3	42	36	

Bibliotēku abonētu atbildes uz jautājumi: vai Jūs šo grāmatu izraudzījāties patstāvīgi? (socialprofesionālajās grupās, % no pieprasījumu skaita)

Atbild- des	Leuksaimn. strādņ. un kolhozņ.	Neleuksaimn. profes. strādņ. un kolhozņ.	Speciā- listi	Pārējie kalpotā- ji	Mācību iestāžu audzēk- ņi	Mājsaim- niecēs	K o p ā
Jā	78	76	62	62	71	73	70
Nē	22	24	38	38	29	27	30

36. tabula

Iesūtāju patstāvība un bibliotekāre iniciatīva izpētes bāzu bibliotēkās (% no pieprasījumu skaita)

Bibliotēka	Iesūtājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi	Izvēlas pēc bibliotēkara padomi	ar citu lasītāju palīdzību	Bibliotekāre sniedz prasīto	Izvēlas meklēt un iesaka bibliotekārs
Aknīste	69	10	-	13	8
Aloja	67	2	-	13	18
Bēne	66	6	1	11	16
Cesvaine	64	5	3	15	13
Dundaga	66	2	-	22	10
Žiguri	70	5	4	11	10
K o p ā	67	4	1	14	14

37.tabula

Lasītāju patstāvības un bibliotekāra iniciatīvas raksturojums dažādās lasītāju grupās (% no pieprasījumu skaita)

Sociāldemogrāfiskās pazīmes	Lasītājs izvēlas literatūru			Bibliotekārs izsniedz prasīto	Literatūru meklē un iesaka bibliotekārs
	pilnīgi patstāvīgi	pēc bibliotekāra padoma	ar citu lasītāju palīdzību		
Dzimums					
Sievietes	64	5	1	15	15
Vīrieši	74	3	1	10	12
Vecums (gados)					
16-19	67	7	2	14	10
20-24	70	5	1	16	8
25-29	69	3	1	14	13
30-39	72	3	1	11	13
40-59	58	3	1	14	24
60 un vairāk	46	3	2	16	33
Izglītība					
Līdz 4 klasēm	55	-	-	9	36
5-8 kl., nepab. vidējā	70	5	1	11	13
Vidējā	65	4	2	16	13
Vidējā spec.	62	3	2	17	16
Augstākā	59	5	-	16	29
Sociālprofesionālā piederība					
Lauksaimn. profesiju strād. un kolhozn.	75	2	8	2	17
Nelauksaimn. profes. strād. un kolhozn.	73	3	9	2	13
Speciālisti	57	4	19	1	19
Pārējie kalp.	57	4	21	1	17
Mācību iest. audzēkņi	68	7	14	1	10
Mājsaimnieces	72	2	-	4	18
Strādā un mācās (vakarskolā vai neklatiene)	46	7	1	7	19

Literatūras izvēle dažādās vecumgrupās atkarā no pieprasījuma rakstura un lasītāju patstāvības vai bibliotekāra iniciatīvas (%)

Pieprasījuma raksturs	Vecums (gados)									Kopā vairāk
	16-29			30-39			40-59			
	16-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60 un vairāk	60 un vairāk	70 un vairāk	
1	3	4	5	7	8	9	10			
Tematis- kie										
2	2	3	1	5	-	-	2			
3	23	25	34	7	22	14	5	20		
4	7	6	9	10	-	10	53	8		
5	68	66	56	83	73	76	42	70		
Konkrētie										
6	6	8	4	3	7	2	-	5		
7	12	15	9	10	7	2	20	9		
8	81	76	86	85	85	90	80	84		
9	1	1	1	2	1	6	-	2		
10	1	-	-	4	4	-	-	1		
11	12	19	9	8	6	2	-	5		

38. tabulas nobeigums

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lasītājs izvēlas ar citu lasītāju pali- dziību		2	4	4	-	3	3	2	-	1
Bibliotekārs meklē un iesaka		85	77	91	91	85	87	96	100	93
"Mēmie" Lasītājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi		97	97	98	98	96	95	90	89	95
Lasītājs meklē pēc bibliotekāra padoma		1	-	1	1	1	1	2	-	1
Lasītājs izvēlas ar citu lasītāju pali- dziību		2	2	1	1	2	2	2	3	2
Bibliotekārs meklē un iesaka		-	1	-	-	1	2	6	8	2

39.tabula

Lasītāju patstāvība un bibliotekāra iniciatīva sakarā ar noteiktajiem pieprasījumiem dažādās lasītāju grupās (%)

Lasītāju grupa	Lasītājs izvēlas literatūru pilnīgi pēc patstāvīgi	izvēlas literatūru pēc bibliotekāra padoma	ar citu lasītāju palīdzību	Bibliotekārs izsniedz prasīto	Literatūru meklē un iesaka bibliotekārs
Leuksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	5	7	-	49	39
Nelauksaimniecisko profesiju strādnieki un kolhoznieki	2	11	1	56	30
Speciālisti	3	12	-	53	32
Pārējie kalpotāji	5	7	-	65	23
Macību iestāžu audzēkņi	5	22	-	46	27

40. tabula

Literatūras izvēles avotu izmantošana pieprasījumu registrācijas periodā izpētes bāzu bibliotēkās (%)

Bibliotēka	Literatūras izvēles avoti					
	Bri- pie- ejas fonds	Izstā- des	t.sk. jau- numa iz- stādes	Katalo- gi un karto- tēkas	Lasītā- ju at- nestās grāmatas	Bibliote- kāra ie- teikums
Aknīste	82	11	5	-	3	7
Aloja	77	14	11	1	5	11
Bēne	76	15	10	3	6	14
Cesvaine	82	11	4	-	7	14
Dundaga	75	18	-	-	6	9
Žiguri	34	37	15	8	17	13
K o p ā	71	17	9	2	7	12

41.tabula

Konkrētu literatūras izvēles avotu izmantošana atkarā no bibliotēkas abonētu sociālprofesionālās piederības (%)

Lasītāju grupa	Brīv- pie- ejas fonds	Iz- stā- des	t.sk. jau- numu	t.sk. tema- tis- kās	Lasī- tāju atnes- tās grāma- tas	Kata- logi un karto- tēkas	Bib- lio- grā- fis- kie līdz.	Citi avoti
Lauksaim- niecisko profesiju strādnie- ki un kolhoznieki	69	18	8	1	10	1	0,2	2
Nelauksaim- niecisko profesiju strādnieki un kolhoz- nieki	73	16	11	2	8	1	0,1	2
Speciālis- ti	65	22	14	3	6	4	0,3	3
Pārējie kal- potāji	68	19	13	1	8	2	0,4	3
Mācību ies- tāšu au- dzekņi	79	13	3	3	3	3	0,1	2
Mājsaimnie- ces	82	6	4	-	12	-	-	-
Pavisam	71	17	9	2	7	2	0,2	3

42.tabula

Konkrētu literatūras izvēles avotu izmantošana dažādās sociālprofesionālajās grupās sakarā ar lasītāju noteiktajiem pieprasījumiem (%)

Lasītāju grupa	Brīv- pie- ejas fonds	Izstā- des	Katalo- gi un karto- tēkas	Bibliogrā- fiskie li- dzeļi	Lasī- tāju atnes- tās grāma- tas	Citi avoti
Leuksaimniecī- sko profesiju strādnieki un kolhoznieki	79	16	3	-	1	1
Nelauksaimnie- cisko profesij- u strādnieki un kolhoznieki	79	15	2	-	3	1
Specialisti	74	13	7	1	3	2
Pārējie kalpo- tāji	73	17	4	-	1	5
Mācību iestāžu audzēkņi	76	16	5	-	1	2

43. tabula
Literatūras izvēles avotu izmantošana sakarā ar lasītāju noteiktā -
j i e m pieprasījumiem dažādās sociālprofesionālajās grupās (%)

Lasītāju grupa	Literatūras izvēles raksturojums	Brīvpietājas izstādes fonds des	Literatūras izvēles avoti					Citi avoti
			Literatūras katalogi	un kartotēkas	Bibliogrāfiskie lietišķie dzekļi	Lasītāju atnestās grāmatas	Lasītāju	
I	2	3	4	5	6	7	8	
Melnsaimnieki un kolhoznieki	Lasītājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi	100	-	-	-	-	-	
Lasītājs meklē pēc bibliotekāra padoma	83	-	17	-	-	-	-	
Bibliotekārs izsniedz prasīto	89	7	-	-	-	2	2	
Bibliotekārs meklē un iesaka	63	31	6	-	-	-	-	
Melnsaimnieki un kolhoznieki	Lasītājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi	100	-	-	-	-	-	
Lasītājs meklē pēc bibliotekāra padoma	66	22	6	-	-	6	-	

43. tabulas turpinājums

	3	4	5	6	7	8
Lasītājs meklē ar citu lasītāju palīdzību	50	50	-	-	-	-
Bibliotekārs izsniedz prasīto	90	7	1	-	1	1
Bibliotekārs meklē un iesaka	61	29	3	-	5	2
Speciālisti						
Lasītājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi	73	9	-	-	-	18
Lasītājs meklē pēc bibliotekāra padoma	84	5	-	-	9	2
Bibliotekārs izsniedz prasīto	74	16	3	-	4	3
Bibliotekārs meklē un iesaka	68	12	17	2	-	1
Parējie kalpotāji						
Lasītājs izvēlas pilnīgi patstāvīgi	69	31	-	-	-	-
Lasītājs meklē pēc bibliotekāra padoma	52	24	24	-	-	-
Bibliotekārs izsniedz prasīto	81	9	2	-	1	7

43. tabulas nobeigums

	1	2	3	4	5	6	7	8
Bibliotekārs meklē un ie- saka			59	32	7	-	2	-
Macību ie- stāžu su- dāskapi			91	8	1	-	-	-
Lasītājs mek- lē pēc biblio- tekāra padoma	61	29	3	1	2	4		
Lasītājs meklē ar citu lasi- tāju palīdzību	100	-	-	-	-	-	-	-
Bibliotekārs izsniedz pra- sīto	80	12	4	2	2	2		
Bibliotekārs meklē un ie- saka	72	14	11	1	-	2		

44. tabula

Konkrētu literatūras izvēles bibliotekāro un bibliogrāfisko avotu izmantošana (% no pieprasījumu skaita)

Literatūras izvēles avoti	Lasītājs izvēlas literatūru			Bibliotekārs	
	pilnīgi patstāvīgi	pēc bibliotekāra padoma	ar citu lasītāju palīdzību	izsniedz prasīto	iesaka un meklē
Brīvpieejas fonds	67	4	1	15	13
Literatūras izstādes	67	6	3	10	14
t.sk. izstādes brīvpieejas fondā	60	11	2	17	10
jaunumu izstāde	73	5	-	7	15
tematiskā izstāde	58	16	3	13	10
tematiskie plaukteņi	65	4	3	7	21
Katalogi un kartotēkas	42	8	-	15	35
t.sk. alfabētiskais katalogs	70	5	-	21	4
sistemātiskais katalogs	37	15	-	15	33
sistemātiskā rakstu kartotēka	-	13	-	7	80
Lasītāju atnestās grāmatas	79	4	3	4	10

45. tabula

Lasītāju patstāvības un bibliotekāra iniciatīvas raksturojums dažādu literatūras veidu izvēlē (% no pieprasījumu skaita)

Literatūras veidi	Lasītājs izvēlas literatūru			Bibliotekārs izsniedz iesaka prasīto un meklē	
	pilnīgi patstāvīgi	pēc bibliotekāra padoma	ar citu lasītāju palīdzību	lit.	lē
Dailliteratūra	72	3	2	11	12
Sabiedriski politiskā literatūra	45	7	1	24	23
Dabaszinātņu un ražošanas literatūra	52	14	-	18	16
Pārējā literatūra	54	9	1	18	18

46. tabula
 Dailliteratūras pieprasījuma struktūra izpētes bāzu bibliotēkās (%)

Deilliteratūra	Izpētes bāzes			
	Almīste	Aloja	Bēne	Cesvaine
Latviešu pirmspadomju	4	5	3	5
Latviešu padomju	29	37	35	34
Krievu pirmspadomju	5	1	3	2
Krievu padomju	25	17	24	18
Citu PSRS tautu	6	8	7	6
Ārzenju klasiska	10	14	9	12
Ārzenju mūsdienu	21	18	19	23
			Dundaga	25
			Zīguri	20
				3
				22
				3
				33
				9
				10

47. tabula

Dailliteratūras pieprasījuma struktūra
atkarā no lasītāju izglītības (%)

Dailliteratūra	I z g l i t ī b a				
	Līdz 4 kl.	5.-8.kl., nepab.vid.	vidējā	vidējā speciālā	augstākā
Latviešu pirmspa- domju	-	4	4	4	4
Latviešu padomju	10	34	29	26	26
Krievu pirmspa- domju	-	3	2	2	4
Krievu padomju	40	21	23	28	23
Citu PSRS tautu	10	7	7	9	6
Ārzemju klasiskā	20	10	14	13	14
Ārzemju mūsdienu	20	20	21	18	23

48.tabula

Daiļliteratūras pieprasījuma struktūra atkarā
no lasītāju vecuma (%)

Daiļliteratūra	Vecums (gados)					60 un vairāk
	16-19	20-24	25-29	30-39	40-59	
Latviešu pirmspadomju	6	4	1	3	4	6
Latviešu padomju	44	23	30	26	27	39
Krievu pirmspadomju	4	2	3	1	2	-
Krievu padomju	15	28	23	27	24	17
Citu PSRS tautu	5	8	6	9	9	8
Ārzemju klasiskā	9	15	16	11	12	7
Ārzemju mūsdienu	17	20	21	23	22	23

49.tabula

Daiļliteratūras pieprasījuma struktūra atkarš
no lasītāju tautības (%)

Daiļliteratūra	T a u t ī b a		
	latviešu	krievu	citas
Latviešu pirmspadomju	5	1	1
Latviešu padomju	38	5	17
Krievu pirmspadomju	2	6	3
Krievu padomju	15	53	39
Citu PSRS tautu	7	9	11
Ārzemju klasiskā	12	10	11
Ārzemju mūsdienu	21	16	18

50.tabula

Dažāda laika un tautu daiļliteratūras pieprasījuma
raksturs (%)

Daiļliteratūra	Pieprasījuma raksturs					
	"mē- mais" no- teikts	nē- no- teikts	noteikts, konkrēts	noteikts, žanrīks	noteikts, no- tematīks	teikts
Latviešu pirms- padomju	3	2	11	8	5	9
Latviešu padomju	30	32	37	45	48	40
Krievu pirmspa- domju	2	-	6	6	3	5
Krievu padomju	24	23	13	6	18	14
Citu PSRS tautu	8	9	3	6	7	4
Ārzemju klasiskā	11	12	18	20	6	16
Ārzemju mūsdienu	22	22	12	9	13	12

51.tabula

Daīlliteratūras pieprasījuma struktūra atkarā no lasītāju patstāvības un bibliotekāra iniciatīvas literatūras ieteikšanā (%)

Daīlliteratūra	Lasītājs izvēlas literatūru			Bibliotekārs	
	pilnīgi patstāvīgi	pēc bibliotekāra padoma	ar citu lasītāju palīdzību	izsniedz prasīto	iesaka un meklē
Latviešu pirmspadomju	3	4	5	11	4
Latviešu padomju	30	43	30	38	36
Krievu pirmspadomju	2	4	1	6	1
Krievu padomju	25	19	21	12	18
Citu PSRS tautu	8	5	8	3	8
Ārzemju klasiskā	11	9	7	18	14
Ārzemju mūsdienu	21	16	28	12	19

52.tabula

Daīlliteratūras pieprasījuma struktūra atkarā no literatūras izvēles avota (%)

Daīlliteratūra	Brīv- pie- ejas fonds	Izstā- des, skates	Kata- logi, karto- tēkas	Biblio- grāfis- kie li- dzekļi	Lasī- tāju atnes- tas grā- mas	Bib- lio- grā- fiskais apsk.	Citi avo- ti
Latviešu padomju	31	36	27	14	25	16	43
Krievu pirmspadomju	3	1	13	-	1	-	10
Krievu padomju	23	18	19	58	26	47	11
Citu PSRS tautu	7	7	9	-	12	5	13
Ārzemju klasiskā	12	11	19	14	8	10	8
Ārzemju mūsdienu	19	23	12	14	26	22	15

S A T U R S

Priekšvārds	3
Sardiko S. Bibliotēku darbs lasītāju pieprasījuma veidošanā un tā uzlabošanas iespējas	6
Grinvalde I., Gailīte L. Daiļliteratūras lasīšanas un pieprasījuma struktūra	27
Grundule V. Literatūras propaganda masu komunikācijas līdzekļos	50
Kalinka I. Lasītājs Latvijas PSR pilsētciematos	72
Pielikumi	
1. Pētījuma metodikas raksturojums	88
2. Statistiskās tabulas	89

ЧИТАТЕЛЬСКИЙ СПРОС И ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ В БИБЛИОТЕКЕ
Сборник научно-методических статей
Методический кабинет учебных заведений Министерства
культуры Латвийской ССР, Рига 1982
На латышском языке

LASĪTĀJU PIEPRASĪJUMS UN TĀ VEIDOŠANA BIBLIOTĒKĀ
Zinātniski metodisku rakstu krājums
Redaktors R.Vanags. Tehn. redaktors R.Vanags.
Korektors L.Gailīte un I.Kalinka.

Parakstīts iespiešanai 14.12.82. JT 12268 Tipo-
grāfijas papīrs, formāts 60x84/16. 8,75 fiz.iespiedl.,
3,13 uzsk. iespiedl., 6,40 izdevn.l. Metiens 600 eks.
Pasūt. Nr. 86 Cena 95 kap. JT 12268
LPSR Kultūras ministrijas Mācību iestāžu metodiskais
kabinets. 226050 Rīgā, Raiņa bulv.23, tel. 224418.

Iespiests LPSR Kultūras ministrijas Mācību iestāžu
metodiskā kabineta rotaprintā, 226050 Rīgā, Raiņa
bulv.23. telef.223237.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305030357

95 k.

~~Kontrollen~~